

## Předmluva

Být Angličanem bývalo kdysi jednoduché. Stačilo mluvit anglicky jako Angličan, chovat se jako Angličan a pít vědra čaje – jako Angličan.

Dnes je to mnohem složitější. Pokud ještě vůbec někdy narazíme na člověka, který nehne brvou, ať se děje, co se děje, nosí praktickou obuv a tvrdový oblek, většinou se jen shovívavě usmějeme. Dnešní emisaři Anglie už dávno nejsou diplomaté a politici, dnes se do této role obsazují spíše rockoví zpěváci a spisovatelé.

Angličané sice měli za dob britského impéria britské pasy – což ostatně platilo i pro Skoty, Velšany a Iry – nemuseli se však hluboce zamýšlet nad tím, zda když je někdo „Brit“, je to totéž co „Angličan“, protože tyto výrazy byly v podstatě zaměnitelné. Kdybyste si ale dnešního Skota spletli s Angličanem, hluboce byste se ho dotkli. Keltští sousedé Anglie si teď budují vlastní identitu. Britská vláda přirozeně tvrdí, že volby do nového skotského parlamentu a do velšského shromáždění, které proběhly v květnu 1999, posílily jednotu Spojeného království. Možná tomu tak skutečně je, ale je také pravda, že „Unie“ už není tím, čím bývala v minulosti. Skotové se tak jako tak vždycky považovali za samostatný národ s vlastním

zákonodárstvím a vlastním školstvím. Teď mají i vlastní vládu a vlastní parlament, a jak známo, politické instituce, na které se převede byť i jen trocha moci, se odjakživa snaží tyto pravomoci rozšířit. Ještě před několika lety se o událostech ve Skotsku mluvilo jako o regionální záležitosti, dnes se o nich čím dál víc hovoří jako o věci „národní“. Dokonce i BBC instruovala své pracovníky, ať se o Walesu napříště nezmiňují jako o „knížectví“, neboť to by naznačovalo, že je v područí Anglie.

K tomu dnes přistupuje problém Evropy. Nikdo neví, jak skončí kolektivní ambice či šálení, kterému podlehla evropská politická elita. Jestliže dosáhne svého, je docela možné, že pro Spojené království už nebude ve spojené Evropě místo.

Britskou státnost dále podkopává vědomí, že v dnešní době už žádný národ není schopen sám regulovat mohutné toky kapitálu, které mimo jiné rozhodují o tom, zda se občan dosyta nají, nebo zda bude hladovět. Hlavním úkolem národních vlád se tak v moderní době stává ovlivňovat kulturu – v nejširším slova smyslu – svých občanů.

Tyto čtyři faktory – zánik impéria, začínající trhliny ve Spojeném království, tlak na Angličany, aby se stali součástí Evropy, a neovladatelnost mezinárodního podnikání – mne přivedly k tomu, že jsem si položil otázku: Co vlastně v dnešní době znamená být Angličanem?

Jakkoli však jde o otázku politickou, tato kniha nepojednává o politice v úzkém slova smyslu. Pokusil jsem se dopátrat kořenů úzkosti, kterou dnes Angličané pocítují, kdykoli se zamyslí nad svou identitou. Vypravil jsem se proto do minulosti, k pramenům, z nichž vyvěla představa ideálního Angličana a ideální Angličanky, kteří se kdysi vydali pod britskou vlajkou dobývat svět. A pak jsem také zjišťoval, kam se dnes poděli.

Vysvětlit některé faktory bylo jednoduché. Na Angličanech se samozřejmě podepsalo jejich ostrovanství. Protestantská reformace zajistila církvi neměnné místo ve společnosti. Angličané zdědili hlubokou víru ve svobodu jednotlivce.

Jiné vlivy však nebylo tak snadné rozluštit. Například proč si Angličané tak libují v pocitu, že je stále někdo pronásleduje? Proč jsou tak posedlí hrami? Kde se vzal jejich podivný postoj k sexu a k jídlu? A proč se u nich vyvinula tak mimořádná schopnost pokrytectví?

Pokoušel jsem se tomu přijít na kloub tak, že jsem cestoval, vedl rozhovory, četl. Dnes, po několika letech, jsem o něco moudřejší, zato mne trápí nové otázky.

Tak, a teď jsem si přečetl, co jsem právě napsal, a všiml jsem si, že o Angličanech mluvím ve třetí osobě, přestože se sám odjakživa považuji za Angličana. Není divu, že je to s nimi složité.

## KAPITOLA PRVNÍ

# ZEMĚ ZTRACENÉHO ŠTĚSTÍ

*Zeptáte-li se lidí, ke kterému národu by chtěli příslušet, z devadesáti devíti procent vám odpovědí, že k anglickému.*

Cecil Rhodes

Bývaly doby, kdy každý Angličan věděl, co znamená být Angličanem, a na otázku, jak by se charakterizoval, měl vždy pohotově celou řadu odpovědí. Řekl by vám o sobě, že je zdvořilý, klidný a rezervovaný, a přiznal by se, že sex ho příliš nezajímá a že v posteli se raději přitulí k termo-foru. Souhlasil by s vámi, že je tedy vlastně divné, že Angličané nevymřeli. Jednali tehdy prakticky, nad ničím příliš nemudrovali, bylo mezi nimi více spisovatelů než malířů, spíše zahradníci než kuchaři. Pohybovali se v úzkých mantinelech, vymezených anglickým systémem společenských tříd a vlastní úzkoprsostí. V emocích se příliš nevyznali. Povinnosti vykonávali vždy poctivě. Byli přísloveční svou udatností, mnohdy až nepochopitelnou: „Proklatě, přišel jsem o nohu!“ vykřikl lord Uxbridge, když mu ji na bojišti utrhla dělová koule. „Proklatě, máš pravdu!“ opáčil vévoda z Wellingtonu. Smrtelně raněný anglický voják, ležící za první světové války v zatopeném zákopu na řece Sommě, by svou situaci nejspíše komentoval: „Co bych si stěžoval!“ Angličané si přitom sami na sobě nejvíce cenili své cti. Bývali nezdolní a bývali spolehliví. Slovo anglického gentlemana měvalo stejnou cenu jako slib zpečetěný krví.

Příše se rok 1945. Skončila válka, o níž se zdálo, že snad bude trvat věčně, válka, které se musel podřídit veškerý život obyvatel britských ostrovů. Nyní už lidé nemusí být neustále ve střehu. Ve všech průmyslových městech ční jako vykotlané zuby trosky domů, památky na nálety německé luftwaffe. Tam, kde města vyvázla poměrně lehce, lemuje hlavní ulice – tak jako před válkou – mozaika obchodních štítů, většinou drobných rodinných podniků, neboť Angličané jsou, jak se jednou s pohrdáním vyjádřil Napoleon, „une nation des boutiquiers“, národ kramářů. Na hlavních ulicích anglických měst se sice už začaly tu a tam objevovat prodejní štíty velkých maloobchodních řetězců, které pak během několika desetiletí přivedly majitele krámků na mizinu, ale ani tyto obchody se příliš nelišily od koloniálu na rohu ulice. No a večer se chodilo do kina.

Lze jenom souhlasit s Churchillovým výrokem, že druhá světová válka byla pro Británii její „hvězdnou hodinou“. Churchill měl tehdy sice na mysli nejen Británii, nýbrž celé britské impérium, nicméně Angličanům bylo jasné, že hodnoty, kterými se toto impérium řídí, vznikly tak jako tak v Anglii – a je pravda, že za války a v letech těsně po ní měli o sobě ještě jasnou a pozitivní představu. Odraz této představy nacházeli ve filmech o britském válečném námořnictvu, jako například ve filmu *Loďstvo, v němž se plavíme* o potopení torpédoborce *Kelly*. Námořníci, kteří se zachránili z lodi, již poslaly ke dnu německé hloubkové bombardéry, leží v nafukovacím člunu a vzpomínají, co všechno jejich loď zakusila. Ve skutečnosti si však povídají o tom, proč Anglie tak úspěšně odolává nepříteli. Kapitán na rozdíl od většiny mužstva mluví vybranou angličtinou, ale s prostými námořníky sdílí představu o tom, jaká je vlastně jejich země. Je to země, kde vládne pořádek a lidé znají své místo ve společnosti, kde

válka je pouze jakousi nepřijemnou epizodou, kterou je třeba bez protestu snášet, podobně jako když se třeba na venkovské pouti spustí déšť. Je to země cudná, kde ženy vědí, co se patří a co se nepatří, a kde děti, když je o to rodiče požádají, chodí bez křiku a bez odmlouvání spát. „Nedělej z toho vědu,“ říká ve filmu při náletu jedna žena druhé, „za chvilku si dáme šálek čaje.“ A když námořník poddůstojník odjíždí na loď a tchyně se ho ptá, kdy se zase vrátí domů, odpovídá jí:

„To bude záležet na Hitlerovi.“

„No to je hrozné, jak si to ten člověk představuje?“ diví se pohoršená tchyně.

„No právě.“

Film *Loďstvo, v němž se plavíme* neskrývá, že je to filmová propaganda určená lidem, kteří museli čelit hrozbě, že jejich kultura zanikne, ale právě proto je tak poučný. Vysvětluje z něj totiž, co si tehdy Angličané o sobě mysleli. Z tohoto a podobných filmů si odnášíme obraz národa, který je vyrovnaný, nekomplikovaný a disciplinovaný, laskavý, čestný a dbalý své cti. Když je třeba, dokáže si odříkat, a určitě by mnohem raději pracoval na zahrádce, než bránil svět před fašistickou tyraníí.

Prožil jsem celý život v Anglii, která se oprostila od Hitlerova stínu, a musím přiznat, že tehdejší Anglii – alespoň tak, jak se mi jevila – navzdory její úzkoprsosti, jejímu pokrytectví a její zaujatosti obdivuji. Anglie válku nevyhledávala a ocitla se v ní přesto, že politikové neustále tvrdili, že se Anglii vyhne. Jedním z důsledků války bylo, že Anglie přišla o své výsadní postavení ve světě mnohem dříve, než by se bývalo stalo, kdyby válka nevypukla. Někteří historikové tvrdí, že válečné úspěchy Británie nebyly zdaleka tak skvělé, jak se nám tehdy zdálo. Jistě, Angličané se zuby nehty drží představ o svém válečném heroismu, z nichž nejoblíbenější jsou legendy o flotile ma-

lých plavidel, která evakuovala britský expediční sbor z Dunkerque do bezpečí, o vítězství hrstky pilotů v letecké bitvě o Británii a o statečnosti Londýňanů a obyvatel dalších britských měst v době masových náletů luftwaffe. Přitom je pravdou opak – úloha malých plavidel při záchraně britské armády z Dunkerque se přehání; Hitler bitvu o Británii prohrál nejen kvůli udatnosti britských stíhačů, nýbrž také proto, že bombardování anglických měst vyvolalo naprosto bezohledné odvetné nálety bombardérů Královského letectva na Německo. Není ostatně těžké dokázat, že Británie nevyhrála válku sama. Svědčí o tom mimo jiné zoufalá snaha Winstona Churchilla přimět ke vstupu do války Spojené státy. Nikdo však nepopře, že v létě roku 1940 čelila Británie Hitlerovi sama a že kdyby se mu tehdy nepostavila, obsadili by nacisté celou Evropu. Anglie ovšem má velmi výhodnou zeměpisnou polohu; kdyby tomu tak nebylo, pravděpodobně by se stejně jako ostatní Evropa, od Francie po Balt, stala ochotným vykonavatelem nacistických rozkazů. Zároveň si ale uvědomme, že právě zeměpisná poloha podstatnou měrou přispěla k charakteru anglického národa.

Kolik statí už bylo napsáno o tom, jakými proměnami Británie prošla v důsledku druhé světové války? Tisíc? Deset tisíc? A ani jedna nemůže popřít, že v tomto titánském zápase měli Angličané naprosto jasnou představu o tom, co brání, a tedy také o tom, jakým jsou vlastně národem. Nemohlo být ostřejšího rozdílu mezi touto hrdostí a Hitlerovou pýchou na *Vaterland*; bylo to něco mnohem skromnějšího, osobnějšího a podle mého názoru také nekázale silnějšího. Vezměme si třeba film *Krátké setkání* – příběh nedovolené lásky, který v roce 1945 natočil režisér David Lean. Film pojednává o muži a ženě, kteří se seznámí v nádražní restauraci, kde hrdinka po celodenních nákupech čeká na vlak domů. Do oka jí spadne smítko

a galantní místní lékař k ní bez jediného slova přistoupí a oko jí vyčistí. Následujících osmdesát minut tohoto výtečně napsaného filmu je o tom, jak se mezi nimi rozhoří a prohlubuje láska, a o pocitu viny, který kvůli tomu oba mají. Představitel lékaře Trevor Howard je urostlý a šlachovitý, má výrazný nos, ostře řezanou čelist a pronikavý pohled, Celia Johnsonová má zářící oči, drobný, na konci trochu zvednutý nosík – a oba jako by ztělesňovali ideál Angličana a Angličanky. Jsou příslušníky nekonečně solidní, tradicemi spoutané anglické střední vrstvy, jejíž „prima holky“ netouží po ničem jiném, než aby byly „opravdu šťastné“.

Doktor zahájí námluvy typicky po anglicku – rozhovří se o počasí. Krátce nato se však zmíní o hudbě. „Manžel hudbě nerozumí,“ říká ona. „Výborně,“ opáčí on. Výborně? Co je na tom výborného? Vždyť to málem zní, jako by se mu podařilo přežít zvláště zákeřnou chorobu. Výborné je to ovšem proto, že se tak uznává Bohem dané právo lidí na omezenost, na to, že si doma mohou dělat, co se jim zlíbí, a zároveň to podtrhuje jejich přímočarost, poctivost. Románek v nádražní čekárně je podmalován Druhým klavírním koncertem Sergeje Rachmaninova a odměřován šálky čaje. Manžel Celie Johnsonové je typ muže, který své ženě říká „drahoušku“, a když má pocit, že by měl dát najevo cit, navrhne, aby spolu luštili křížovku. „Určitě bychom byli jiní, kdybychom žili v teplém a slunečném podnebí,“ říká na jednom místě hrdinka. „Asi bychom nebyli tak upjatí, ostýchaví a komplikovaní.“ Jelikož je sama Angličanka, necítí vůči muži zášť a pouze si o něm myslí, že je „neemocionální, ale laskavý“. Trevor Howard, který také uvázl v chladném manželství, rovněž nechová vůči své ženě a dětem nepřátelské pocity. A tito dva se najednou ocitnou v osidlech vášně, kterou jen tak tak zvládají a jenom stále opakují dokolečka: „Musíme

být rozumní. Když se ovládneme, budeme mít na všechno čas později.“

Nakonec navzdory veškerému ujišťování o lásce až za hrob zůstane románek nenaplněn. On se zachová slušně a přijme zaměstnání v nemocnici v Jižní Africe, ona se vrátí ke svému slušnému, leč nezábavnému muži. Konec filmu.

Co vypovídá o Angličanech, pro něž se stal jedním z nejoblíbenějších? Za prvé, že se drží zásady „nejsme tady od toho, abychom si užívali života“. Za druhé, jak byl v době, kdy většina dospělých obyvatel nosila uniformu, důležitý smysl pro povinnosti. (Trevor Howard sám byl poručíkem spojovacího vojska a reklama na film mu přiřkla celou řadu naprosto smyšlených hrdinských činů, Celia Johnsonová zase byla pomocnicí pořádkové policie, a tak oba věděli, co znamená obětovat osobní štěstí ve prospěch všech.) Především však tento film sděluje, že city jsou od toho, aby se přemáhaly. Psal se koneckonců rok 1945. Jenže se klidně mohl psát i rok 1955 nebo třeba 1965, kdy se sice změnila móda, ale počasí bylo pořád stejně deštivé a policisté stejně žoviální. Anglie byla zemí, kde navzdory poválečnému blahu každý věděl, kam patří na společenském žebříčku. Mléko a chleba stále ještě vozil ráno akumulátorový vozík, řízený zřízencem ve firemní uniformě. Všichni věděli, co se hodí a co se nehodí.

Takoví lidé byli samozřejmě slušní a pilní, ale jen natolik, aby dosáhli splnění svých skromných přání. Zvykli si, že agrese se dopouštějí jiní, že v boji se nepanikaří, nepřátelům se neustupuje. Ztělesněním této představy jsou britští vojáci u Waterloo, vzdorující přesile Francouzů, nebo kopule svatopavelské katedrály v Londýně, tyčící se po německém náletu nedotčena uprostřed kouře a plamenů, olizujících trosky domů všude kolem.

Hluboce lpěli na svých právech, přesto však hrdě prolašovali, že je politika „příliš nezajímá“. To, že zkrachovaly snahy jak pravicových, tak levicových extremistů dosáhnout zvolení do parlamentu, svědčí o tom, že Angličané na veškeré řeči o zemi zaslíbené pohlíželi s hlubokou skepsí. Je také pravda, že byli rezervovaní a měli sklon k melancholii, to ale vůbec neznamená, že byli v hlubším slova smyslu nábožensky zanicení. Svědčí o tom ostatně i anglikánská církev, jež vznikla na základě politického rozhodnutí a vedla věřící k přesvědčení, že klid a vyrovnanost jsou vlastnosti téměř hodné blahohodnosti. V dotaznících do kolonky „vyznání“ psali „CA“, čili církev anglikánská, a samozřejmě věděli, že po nich nikdo nebude vyžadovat, aby chodili do kostela nebo věnovali majetek chudým.

V roce 1951 uspořádal deník *People* čtenářskou anketu a jedenáct tisíc došlých odpovědí zpracovával redaktor Geoffrey Gorer další tři roky. Nakonec dospěl k závěru, že anglická národní povaha se za posledních sto padesát let v podstatě nezměnila. Vnější změny však byly rozsáhlé; obyvatelstvo, pro něž byly zákony od toho, aby se porušovaly, se změnilo v obyvatelstvo zákona dbalé; národ, který chodil za zábavou na psí zápasy, štvance na medvědy a veřejné popravy, se proměnil v lidumily, kterým by se při veřejné popravě zvedal žaludek. Všeobecnou zkorumpovanost veřejného života nahradila až úzkostlivá poctivost.

Avšak...

... běda, kdyby je někdo přehlížel nebo se je snažil opanovat – i nadále si udržují lásku ke svobodě a mravní sílu. Ve srovnání se sousedními společnostmi mají pramálo zájem o sex, zato věří, že pro utváření povahy je důležité vzdělání, ohleduplnost a vnímavost vůči pocitům jiných. Jsou také pevně přesvědčeni o důležitosti instituce manželství a rodiny. ... Anglický národ je vskutku jednotný, jednotnější, mohu-li to tak říci,

než v kterémkoli jiném období svých dějin. Když jsem pročetl – velmi pečlivě – první svazek dotazníků, které mi byly doručeny, zjistil jsem, že si neustále poznamenávám totéž: „Jak nudný je život většiny těchto lidí!“ Vzápětí však: „Jací dobří to jsou lidé!“ A ke stejným závěrům bych dospěl i dnes.<sup>1</sup>

Důvody, proč byl národ tak jednotný, jsou nasnadě. Prožil právě hroznou válku, která vyžadovala společné oběti. Anglické obyvatelstvo bylo stále ještě poměrně homogenní, přivyklé nepohodlí, jež vyplývalo z válečných omezení, a neovlivňovalo je masové přistěhovalectví. Bylo stále ještě ostrovanské, nejen ve fyzickém smyslu, nýbrž i proto, že sdělovací prostředky dosud nestačily vytvořit v myslích lidí globální vesnici.

Byl to svět našich prarodičů, svět královny Alžběty a jejího chotě, vévody z Edinburghu. V roce 1947 si mladička princezna Alžběta vzala za muže poručíka válečného námořnictva Philipa Mountbattena. V době, kdy se lidé ještě museli uskrovnovat (na příděl byly i brambory – týdně kilo a půl na osobu – a anglické slaniny se směla koupit jedna unce, čili pětadvacet gramů), byl královský sňatek nádhernou, kouzelnou podívanou, zcela mimořádnou v bezvýrazné a válkou zšedlé zemi. Philip se ženil ve slavnostní uniformě námořního důstojníka, Alžběta vyměnila brigádýrku, v níž se po celou válku objevovala na veřejnosti, za saténové šaty, na kterých zářilo deset tisíc pravicových perel. Přehlížející věřili – přesně v duchu Trevora Howarda a Celie Johnsonové – že tento pár zůstane spolu po celý zbytek života, a nemýlili se. Jenže to také byla poslední generace, která se řídila těmito zásadami. Stejně jako čtvrtina všech manželských párů, které se braly v roce 1947, oslavil roku 1997 i královský pár zlatou svatbu. V té době už ale bylo dilema, před kterým kdysi stáli Trevor Howard a Celia Johnsonová, jen antropologickou kuriozitou. V dnešní době se všeobecně předpokládá, že do

cíle manželského maratonu nedoběhne ani desetina počtu párů, které se braly o padesát let dříve. Roku 1997 představovaly ženy už téměř padesát procent všech pracovních sil, což je neuvěřitelná změna oproti pokoře, s jakou se půlstoletí předtím vzdávaly zaměstnání, aby měli práci muži, vracející se z války. V této době už rok co rok končí téměř dvě stě tisíc manželství rozvodem a častěji než muži zahajují rozvodové řízení manželky, které přestaly věřit, že jejich povinností především je, aby „byly rozumné“.<sup>2</sup> V době, kdy princ Philip a královna Alžběta slavili zlatou svatbu, měly tři z jejich čtyř dětí nejen po svatbě, ale už i po manželství. Následník trůnu princ Charles se rozvedl s chotí, jež měla být budoucí královnou a která později zahynula v pařížském tunelu spolu se svým milencem, playboyem Dodim Fayedem. Jeho otec Mohammed Fayed, vlastnící Harrods, nejznámější obchodní dům v tomto národě drobných obchodníků, svého času rozdával hnědé obálky s bankovkami poslancům Konzervativní strany, jež o sobě hrdě prohlašuje, že je stranou ztělesňující tradiční anglický smysl pro čest a poctivost. Na Dianině pohřbu jsme byli svědky veřejných projevů truchlení tak „neanglicky“ bizarních – v parku se zapalovaly svíce, na projíždějící katafalk házeli lidé záplavy květin – že příslušníci válečné generace jen nechápavě přihlíželi, jako by byli cizinci ve vlastní zemi.

Lidé, kteří házeli květiny, se tomu naučili z televize; je to obyčej, který se pěstuje na románském jihu Evropy. Hle, důkaz, jak silně se na Angličanech začaly podepisovat sdělovací prostředky. To, jak se oblékají, co jedí, jakou hudbu poslouchají a jak se baví, už dávno není domácí záležitostí. Dokonce ani zvyklosti, které vyrostly na anglické půdě, už nejsou výplodem „anglické“ populace, protože ta dávno není tím, čím bývala. Ode dne, kdy před padesáti lety v londýnských docích spustil kotvy za-

oceánský parník *Empire Windrush* se čtyřmi sty dvaadesáti přistěhovalci z Jamajky, se etnické složení Anglie změnilo k nepoznání. V důsledku masového přistěhovalectví jsou dnes ve většině anglických měst čtvrti, kde bělocha téměř nespátříte. Tady se už o přistěhovalcích ani nedá hovořit jako o „etnické menšině“. Roku 1998 představovaly bělošské děti na státních středních školách ve vnitřním Londýně menšinu a na předměstích činil jejich podíl jen šedesát procent. Více než třetina dětí ve vnitřním Londýně nepoužívá angličtinu jako svůj hlavní jazyk.<sup>3</sup>

A jestliže se změnili Angličané, změnila se i jejich města. Spisovatel George Orwell napsal za války esej *Lev a jednorožec*, v němž oslavil typické rysy Anglie a anglickosti. Nepadl do pasti, kterou si vysnili pravicoví spisovatelé, když Anglii falešně popisovali jako zemi živých plotů a zelených trávníků. Orwell se ji pokusil vylíčit tak, aby více odpovídala realitě každodenního života většiny Angličanů, a tak psal o červených anglických poštovních schránkách ve tvaru sloupce, o dřevácích, které nosí obyvatelé severoanglického hrabství Lancashire, o tom, jak nevzdělaně se vyjadřují obyčejní lidé, a o frontách před úřady práce. Je to obraz podobný malbám L. S. Lowryho; podobně jako u Lowryho jde i u Orwella o dobové obrázky. Po zhroucení textilního průmyslu se zavřely brány začouzených anglických fabrik; místo ve frontě před úřadem práce se stojí ve frontě na sociálním odboru, kde úředníci jednají se stranami za skleněnou přepážkou, aby byli chráněni před projevy hněvu ze strany žadatelů o podporu. Červené poštovní schránky sice ještě stojí na rohu ulice, avšak další typické ozdoby anglických chodníků, červené telefonní budky, se odvezly do šrotu a místo nich se zde tyčí funkcionalistické kabiny ze skla a oceli. Podařilo-li se některou původní budku zachránit před obchodníky se starým železem, pak jen proto, aby se udr-

žel kolorit některého historického města, kde mizí jeden tradiční krámk za druhým a na jejich místo nastupují pizzerie či restaurace s hamburgery. A tato nová stravovací zařízení nejsou v žádném případě Made in England. Hlavní třídy anglických měst jsou zacpány stojícími kolonami aut nebo se z nich vytvořily pěší zóny s kočičími hlavami, ozdobnými litinovými stožáry pouličních lamp a nádobami na odpadky, které mají připomínat Anglii z dob královny Viktorie. Dá se ovšem pochybovat, že by viktoriánská Anglie holdovala tak pochybným lahůdkám, jako je Big Mac. Ve městech, která si nejvíce zakládají na své historické podobě, jako je Oxford nebo Bath, už dávno nenajdete krámky, kam jste si mohli zajít pro deset hřebíků či domácí koláč nebo kde jste si mohli dát ušít oblek. Místo nich je ulice plná butiků, v nichž se prodávají plyšová medvídci, trička, laciné cetky a suvenýry. Zmizely koloniály a na jejich místo nastoupily mohutné obchodní řetězce, kde koupíte pod jednou střechou všechno možné, od kojeneckého zboží až po kuchyňské zařízení. Z národa hokynářů se stal národ pokladních v supermarketech. Policisté projíždějí ulicemi v nablýskaných automobilech nebo čekají za rohem v minibusích, aby mohli zasáhnout proti případné výtržnosti.

V jiném eseji píše George Orwell o dokonalé anglické hospodě, kterou pojmenoval „Měsíc pod vodou“.<sup>4</sup> Taková hospoda stojí v ústraní a je v ní dost hostů, aby se člověk cítil dobře, a přitom není tak přeplněná, aby v ní nebylo slyšet vlastního slova. Je zbudována v původním, nekaširovaném viktoriánském slohu, barmanky každému říkají „zlato“, čepuje se hedvábné, napěněné černé pivo a v prvním patře se servíruje chutná domácí strava. U pultu s občerstvením jsou po celý den k mání sendviče s játrovou paštikou a mušle a sýr a nakládané okurky. Za hospodou je velká zahrada, kde si děti hrají na houpačkách



a na skluzavce. Na konci líčení George Orwell prozrazuje, co už čtenář beztoho asi tuší: „Měsíc pod vodou“ neexistuje. Dnes ale toto tvrzení neplatí. V Anglii je čtrnáct hospod pojmenovaných „Měsíc pod vodou“ a všechny patří velkému pivovarnickému koncernu. O hospodě „Měsíc pod vodou“ v Manchesteru se tvrdí, že je to největší hospoda v Anglii; na devíti stech čtverečních metrech se na dvou podlažích rozkládají tři výčepy. Je zde pětasedesát zaměstnanců a figurína Eny Sharplesové z televizního seriálu *Korunovačnické ulice*, která shlíží na hemžení pod sebou jako bohyně plodnosti. Je zde rušno a neustálý hluk a v sobotu večer výčepy zaplní davy mladých mužů a žen, jejichž hlavní snahou je co nejrychleji se opít pivem, které je přesyceno bublinkami a dovezeno až ze Spojených států.

Na první pohled je zjevné, že se Anglie oproti tomu, jaká byla kdysi, od základů změnila. Pryč je společný cíl a společné utrpení, v armádě slouží čím dál méně lidí, strádání je jen vzdálenou vzpomínkou. Málokdo se ještě drží staré zásady, že není správné utrácet za šaty, šperky a radovánky.

A tato mlzná a nesnadno uchopitelná identita je dnes vše, co Angličanům ještě zbývá. Sám jsem si to uvědomil, když jsem se začátkem devadesátých let zúčastnil v Jižní Africe pohřbu přítele a kolegy novináře, který zahynul ve svém voze, když se snažil na poslední chvíli stihnout uzavěrku. Kostel byl v luxusní bělošské čtvrti na předměstí, ulice lemovala zaparkovaná BMW a u každého domu visel na ostnatém drátě nápis: „Na nezvané bez výstrahy střílíme“. Byl to trapný zážitek. Bohoslužbu řídil liberálně smýšlející bělošský duchovní, který podle mého názoru Johna ani příliš neznal. Sbor sestával z uklízeček z budovy, kde měl John kancelář. Byly chudé, bez bot (některé si je skutečně nemohly dovolit), ale když zapěly „Nkosi

Sikeleli Afrika“, hymnu černošské části obyvatel, neslo se potměným pseudogotickým kostelem skutečně zaníceně. A nejen proto, že je zpívání bavilo. Bylo v tom ještě něco jiného; ty ženy totiž tomu, co zpívaly, *skutečně věřily*. Duchovní pak řekl o Johnovi několik slov a z oxeroxovaného papíru oznámil další píseň. Měl to být „Jeruzalém“, zvláštní britsko-židovská báseň Williama Blakea, začínající slovy: „Což tenkrát dávno kráčely tyto nohy po zelených stránkách Anglie?“

„Tak zpívejte, Angličani,“ zahřmělo z kazatelny, „zpívejte přece!“

Dělali jsme, co jsme mohli, nejistě, rozpačitě. A náš zpěv se ani v nejmenším nemohl rovnat sladkému, zanícenému zpěvu černých uklízeček. „Jeruzalém“ má ze všech anglických písní nejbliže k chorálu, má vzrušující melodii a kouzelná slova. Nepodařilo se nám ji však zapívat přesvědčivě. Jistě, ostýchali jsme se, ale podstatné bylo, že Anglie vlastně nemá národní chorál, stejně jako nemá národní kroj. Když se na přehlídce krásy Miss World od účastnic vyžadoval národní kroj, nastoupila Miss Anglie naprosto nesmyslně v uniformě beefeatera, strážce londýnského Toweru.

O tom, že Anglie má 23. dubna národní svátek, vlastně nikdo neví, zatímco novopečené *britské* ceremonie, jako jsou „oficiální narozeniny královny“ (co to proboha je?), se slaví salvami z děl, vlajkoslávou a recepce na britských zastupitelských úřadech. Národnímu tanci se nejvíc přibližuje hopsání „Morris dance“, neohrabané hospodské poskakování, kterým se baví muži s plnovousem, oděni do kalhot, na kterých se jim už od dlouhého sezení leskne zadní část. Když se koná fotbalové utkání Anglie s Walesem nebo Skotskem, zpívají skotští fanoušci „Skotský květ“ a Velšané „Hen Wlad fy Nhadau“, čili „Země mých otců“. Anglickému týmu nezbývá nic jiného než

zpívat *britskou* státní hymnu, což se podobá téměř žalozpěvu za monarchii, jejímž úkolem je udržet pohromadě čím dál pochybnější politickou unii Anglie, Skotska a Walesu. Na sportovních hrách britského Commonwealthu se pořadatelé rozhodli hrát v zastoupení anglické hymny píseň „Země naděje a slávy“. (Když se ale v roce 1998 fotbalový klub města Gillinghamu, kterému se v druhé divizi podařilo prohrát třináct utkání za sebou, rozhodl posílít před zápasy morálku tím, že pustil tuto píseň z tlampačů, vyprovokoval rozhořčené protesty fanoušků, kteří tvrdili, že se ta píseň spíše hodí na setkání britských fašistů.) Existuje pět set dalších výrazných skotských písní, z nichž mnohé jsou všeobecně známé, ale zkuste si zajít do anglické hospody a zeptat se hostů na slova písně „Anglie navěky“ nebo „Angličtí zemani“ nebo kterékoli jiné staré anglické národní písně, a setkáte se v nejlepším případě s nechápavým mlčením. Jediná píseň, kterou jsou angličtí fanoušci schopni zpívat alespoň s náznakem nadšení, je spirituál amerických černošských otroků „Swing Low, Sweet Chariot“, a to ještě pouze na zápasech v ragby, zatímco na fotbalových utkáních si musí vystačit s několika postaršími šlágry, často obscénního obsahu.

Co tedy z tohoto nedostatku národních symbolů vyplývá? Snad to svědčí o jisté sebedůvěře. Každodenní skládání přísahy věrnosti na amerických školách je pro Angličana nepochopitelné – takové veřejné projevy patriotismu jim připadá prostě naivní. Když si Irové v den svatého Patrika připínají na klopu snítku jetýlku, dívají se na to Angličané s blahosklonnou shovívavostí. Když se slaví patron Anglie svatý Jiří, Angličana se svatojiřskou růží v klopi na ulici nespattříte. Toto světaznalé pohrdání národními symboly se postupně redukuje na všeobecně sdílený názor, že *každý* veřejný projev národní hrdosti nejenže svědčí o nedostatku kultivovanosti, nýbrž

že je dokonce jaksí morálně nepatřičný. Tohoto postoje si všiml i George Orwell, když v roce 1948 napsal:

Levicové kruhy mají pocit, že být Angličanem se jaksí nehodí a že by se lidé naopak měli veškerým projevům anglickosti – od koškových dostihů až po tradiční pudink – smát. Je to zvláštní, ale je tomu bezesporu tak, že anglický intelektuál by se za sebe styděl více, kdyby si stoupl do pozoru při britské hymně „Bože, ochraňuj krále“, než kdyby kradl z pokladničky pro chudé.<sup>5</sup>

Při hymně se už dávno nikdo do pozoru nestaví, a pokud by se některý vlastenecky smýšlející feditel kina rozhodl tuto tradici obnovit, vyprázdnil by se mu biograf, ještě než by dozněla první sloka. V době, kdy George Orwell psal tato podrážděná slova, bylo pro levicové intelektuály snadné pohlížet na tyto věci přezíravě, protože Angličané se nemuseli symboly své existence zabývat – když vládnete nejmocnějšímu impériu na světě, nemáte něčeho takového zapotřebí. A jelikož „Británie“ vznikla především na základě politického rozhodnutí, bylo nutno identitu jednotlivých částí Spojeného království myšlenice Británie podřídít. Obležený klan protestantských usedlíků transplantovaných do severního Irsku se své britské identity drží zuby nehty právě proto, že už nic jiného nemá, avšak v jiných, odlehlejších oblastech v keltském pohraničí může tradiční identita snadno koexistovat s identitou britskou. Angličanům to vcelku vyhovovalo, protože se tak jen potvrzovalo, co tak jako tak o novém celku tvrdili, totiž že jde o unii odlišných zemí. To také vysvětluje, proč příslušníci neanglických národů mají přezdívkou – pro Skoty je to Jock, pro Velšany Taffy a Irům se říká Paddy nebo Mick – jen pro Angličany žádná nevznikla, což sloužilo jako další důkaz jejich tehdejší nadvlády.

V humoristické knize *1066 a tak dále* pro to měli autoři jednoduché vysvětlení: „Invaze Normanů byla dobrá, pro-

tože od té doby už Angličany nikdo nenapadl, což jim umožnilo stát se národem prvořadého významu.<sup>46</sup> Autoři pochopili, že dějiny Spojeného království jsou dějinami posilování Anglie. Kniha vznikla v roce 1930 a končí první světovou válkou, o níž se v knize praví, že „Anglii bude dovoleno tuto válku zaplatit“ a že vznikne mnoho nových států, což „není dobré, protože kvůli tomu budeme muset ve škole věnovat více úsilí zeměpisu“. A v poslední větě se praví: „Amerika se tak zjevně stala národem prvořadého významu – a dějiny se vracejí na začátek.“<sup>47</sup> Na tuto nečekanou tečku se Britové snaží zvyknout už tři generace.

Mnohem méně už tento problém tíží Skoty a Velšany, protože ti se s britskou identitou nikdy zcela neztotožnili. Každý, kdo se chtěl stát Angličanem nebo Angličankou, měl po ruce vzor, kterým se mohl řídit. To také vysvětluje úspěch celé řady soukromých škol, kde se děti zbohatlíků učily stávat Angličany, jakož i spousty podobných vzdělávacích institucí v zahraničí, od Indie až po Malawi. Zato úspěšný Skot (což není pokaždé protimluv) se mohl vždy obrátit k vyhraněné identitě svých předků. Skotsko si v průběhu celých svých dějin ponechalo vlastní školství i vlastní právní řád. Skotové si udrželi – snad aby lépe snášeli ztrátu nezávislosti – silné povědomí vlastních dějin, „pocit identity s předky zemělými i před dvaceti generacemi“, jak to vyjádřil Robert Louis Stevenson v knize *Jez v Hermistonu*. Místo opásaného horalského plédu se v 19. století vrátili k „tradičnímu“ skotskému úboru, sukénce zvané *kilt* (i když se o něj pravděpodobně zasloužil Angličan, pobožný majitel oceláren Thomas Rawlinson, který tento oděv doporučoval svým dělníkům, neboť jim méně překážel při práci). Ve stejné době, kdy se Angličané podřizovali reglementaci, kterou vyžadovaly potřeby průmyslu a impéria, opěvoval Walter Scott naopak divo-

ký romantismus skotských horalů. Pak se ovšem nelze divit, že Skotové se po rozpadu impéria mohli obrátit k pokladnici skotských tradic a opřít se o ně.

Angličané však žádnou alternativní identitu, která by je mohla spasit v době nouze, nemají. Právě proto bylo pro ně oslabení britské moci mnohem těžší ranou než pro ostatní – a zbytek království se mohl škodolibě utěšovat tím, že si Angličané svou Nemesis stejně přivolali sami. Když spisovatelka A. S. Byattová připravovala sbírku anglických povídek, přečetla si také sbírku esejů *Zkoumání britské kultury*, která měla přispět k pochopení rozmanitých intelektuálních tradic britských ostrovů. Autorka v ní napočítala padesát pět stran o skotské kultuře, dvacet stran o kulturách Karibských ostrovů, dvacet sedm stran o Velšanech a dvacet osm o Irech. Objevila také tři zmínky o Anglii a Angličanech; všechny byly v předmluvě a uváděly se pouze proto, aby napadly „hegemonii Anglie“. „Člověk z toho má pocit,“ napsala, „že Angličané jsou tady jen proto, aby mohli být zavrženi a zatraceni.“<sup>48</sup>

Skutečnost, že si Angličané tento přezíravý postoj berou k srdci, je dána tím, že mají od přírody silný sklon k zádumčivosti. Z hlediska jedince si s tím není třeba dělat těžkou hlavu – Anglie má v evropském měřítku sebevražď poměrně málo, zlomek počtu lidí, kteří si berou život dejme tomu v Maďarsku nebo i ve Švýcarsku. Jak ale praví staré přísloví: „Každý Angličan se rodí se zádumčivým výrazem.“ A Angličané nacházejí v přesvědčení, že jejich vlast je tak jako tak odsouzena k zániku, dokonce jakousi zvrácenou útěchu. Populární autorka E. M. Delafieldová vyjádřila názor, že Angličanovo vyznání víry obsahuje čtyři artikuly: Bůh je Angličan, pravděpodobně vychovaný v soukromé škole v Etonu; za druhé: všechny dobré ženy jsou od přírody frigidní; za třetí: je lepší být trochu neupravený než vypadat elegantně, a konečně: s Anglií to

jde od deseti k pěti. Když se bývalý šéfredaktor humoristického časopisu *Private Eye* Richard Ingrams pokusil sestavit antologii literatury o Anglii, byl tak rozčarován pesimismem, na který všude narážel, že prohlásil, že by bylo snadnější sestavit antologii s názvem *Jde to s námi s kopce*.

Tento zvláštním způsobem zdrženlivý, pesimistický národ, který se nikdy nezabývá tím, zda mu něco neschází, se bude muset brzy změnit. Vládne mu strana, která převzala organizační zásady od Spojených států a jejíž špička pochází ze Skotska. Angličané museli přihlížet, jak Skotsko a Wales získávají samosprávu, zatímco samolibá Evropská unie je přesvědčena, že budoucnost kontinentu rozhodně nespočívá v národních státech, nýbrž ve složitých vztazích mezi federálním srdcem a regionálním pulzem. A rozpad impéria už dospěl i na ostrovy patřící Británii – na nezávislost se teď jako poslední chystají i první anglické kolonie. Současné sílí vnější tlaky, kterým už téměř nelze vzdorovat. Jak napsal levicový autor Stephen Haseler, „pod tlakem jednak globalizace a jednak dynamiky evropské jednoty se britský příběh chýlí ke konci. Tisíc let vývoje v odloučení od zbytku Evropy (z toho v posledních přibližně třech stoletích v podobě silného, sebevědomého a úspěšného národního státu) se konečně blíží k finále.“<sup>9</sup>

Angličané na to ovšem pohlížejí hluboce apokalypticky. Autor filipiky o dvou stech čtyřiceti sedmi stranách *Chce ještě někdo Anglii?*, šéfredaktor časopisu *Country Life*<sup>10</sup> Clive Aslet, hledá ve své knize odpověď na otázku, proč vlastně tato krize národní identity vznikla. Jeho vysvětlení by nemělo nikoho překvapit – může za to přechod na metrickou soustavu vah a měr, zrušení tradičního tmavomodrého britského pasu a jeho nahrazení purpurovým pasem Evropské unie, feminismus, nový střih tvídového saka, restaurace fast-food, převaha mladé kultury. Typic-

ká věta v této knize zní: „Dnes a denně lze slyšet obří kroky bruselských strašidel v kuloárech Evropské unie a přes Kanál se nese jejich halekání: „... čichám, čichám tradiční zvyky, chutě a potraviny Angličana!““<sup>11</sup> Je vůbec možné, aby si citovaný autor myslel, že identita celého národa spočívá pouze v tom, jakou metodu používá k měření a vážení či po které straně silnice jezdí? Skutečně tito autoři – Haseler na levici či Aslet na pravici – věří, že ostatní státy Evropské unie, od Portugalska po Švédsko, nemají stejné problémy?

Všude, kam jsem se v rámci příprav na tuto knihu dostal, jsem slyšel stejné srovnání. Angličan se zahledí přes průliv La Manche na svého tradičního nepřítel a začne závidět. „Podívejte se například na Francouze,“ řekl mi jeden konzervativní politik, „jejich problémy nejsou o nic menší než naše. Jenže i když třeba nevědí, kam směřují, vědí, co jsou zač. To my nejenže nevíme, kam jdeme, my už ani nevíme, kdo jsme. Ztratili jsme nit.“ Na podporu tohoto tvrzení by se například daly srovnat postoje anglických a francouzských dětí ze základních škol, publikované v pedagogickém týdeníku *Times Educational Supplement* pod záhlavím „Jsme Angličané, ale nejsme na to nijak zvlášť hrdí“.<sup>12</sup> Tento titulěk příznačně pochmurným způsobem shrnuje výsledky průzkumu, provedeného mezi osmi sty padesáti francouzskými a anglickými dětmi ve věku deseti a jedenácti let, které odpovídaly na otázku, co si myslí o své vlasti. Nebo abychom se vyjádřili přesněji, měly odpovědět „ano“ či „ne“ na otázky typu: „Jsem velmi hrdý na to, že jsem Francouz.“ Padesát sedm francouzských dětí s touto větou rozhodně souhlasilo. V Anglii jich zaujalo k otázce hrdosti na příslušnost k anglickému národu podobně rozhodný postoj jen pětatřicet. Když měly anglické děti vysvětlit, proč jsou spokojené s tím, že jsou Angličany, nedokázaly se přesně vyjádřit a spokojovaly

se s prohlášeními typu: „Není tu horko ani zima, máme čisté potraviny a čistou vodu. ... Angličané jsou hodní a zdraví ... máme nezávislou zemi ... Manchester United je anglické mužstvo...“ a tak dále. Francouzské děti naopak mluvily o „notre beau pays“ (naší krásné vlasti), „parce qu'on est libre“ (protože je člověk svobodný) a „nous sommes tous egaux“ (jsme si všichni rovni). Jeden školák dokonce napsal: „Car la France est un pays magnifique et démocratique et accueillant.“ (Protože Francie je skvělá, demokratická a pohostinná země.) Tento rozdíl je zajímavý, i když asi ne z důvodů, které předpokládal autor titulku. Anglické děti už v jedenácti letech získaly schopnost odpovídat na otázky pragmaticky, což je typické pro anglickou intelektuální tradici, zatímco jejich francouzští vrstevníci pouze papouškovali naučené průpovídky. Skeptičtější orientovaný člověk by se mohl dokonce ptát, proč je vlastně nedostatek hurávlástenectví tak odsouzeníhodný a proč Francouzi považují za nutné vymývat svým dětem mozky hesly o slávě Francie, a tedy která z těchto zemí se cítí silnější v kramflecích.

Pro Angličany je typické, že ignorují dobré stránky věci a zároveň chtějí nemožné. Představa, že v Anglii je něco shnilého přímo v centru dění, je všeobecně rozšířena, neboť nelze lidem po několik desetiletí tvrdit, že jejich civilizace upadá, aniž by je to nějak poznamenalo. Jedna politická strana za druhou slibují, že obnoví celistvost a postavení země, ale ukázalo se, že to všechno bylo jen nechutné lhaní. Něco takového by nevadilo dejme tomu v Itálii, kde na stát stejně nikdo nevěří a kde instituce, které jsou pro Itálii důležité, čili rodina, obec, město, si prokazatelně zachovávají životnost. Angličané vložili svou víru v instituce, na něž se už nelze spolehnout: britské impérium zmizelo, anglikánská církev zakrněla a parlament je čím dál tím nedůležitější.

Potíž nespočívá pouze v tom, že zmizely vnější jistoty; zdá se, že stejnou cestou se ubírají i jistoty vnitřní. Zeptal jsem se jednou spisovatele Simona Ravena, co se podle něj myslí příslušností k anglickému národu, a místo odpovědi se mi dostalo tohoto sklíčeného varování: „Odkdyživa jsem *doufal*, že to znamená vybrané mravy, kriket, zdvořilé jednání i napříč společenskými vrstvami, žádná zlovolnost vůči jiným, spravedlnost vůči ženám, spravedlnost vůči nepřátelům. Teď ale o tom pochybuji.“ Herec John Cleese, připomínající čím dál víc zkostnatělé plukovníky, které kdysi ztělesňoval, se jim začíná podobat i tím, co říká. „Kdybyste se mě na to zeptal před třiceti lety,“ odpověděl mi, „mohli jsme se ještě o Anglii vyjadřovat ve všeobecných pojmech. Dnes se mi zdá, že už nelze nic brát jako samozřejmost.“ Rýpal a zahrádkář Roy Strong podal tuto filipiku ve svém osobním deníku ještě důrazněji: „Rozpadají se rodiny, náboženství je zdiskreditované. Odkud tedy plyne naše identita? Co ještě drží tuto zemi pohromadě? Moc už toho není!“

Když mě napadlo napsat tuto knihu, poslal jsem hned zpočátku dopis dramatikovi Alanu Bennettovi. Na tiskové konferenci v New Yorku byl jednou představen slovy „v Anglii o takových lidech říkáme, že jsou náš národní poklad“, jako kdyby šlo o zámek Windsor nebo babiččiny koláče. Pomyslel jsem si, že pokud ještě někde existuje člověk, který chápe, co to je anglickost, pak to musí být bezesporu on. Jeho hry, jako například *Po čtyřiceti letech*, *Stará vlast*, *Angličan v cizině* či *Kdo za to může*, jsou tak bytostně anglické – a zároveň tak dokonale Anglii vystihují – právě vzhledem k dvojznačným vrstvám, z nichž jsou vytvořeny. (Zvláště silně na mne zapůsobila scéna ve *Staré vlasti*, kde špion Hilary, který uprchl do Moskvy, filozofuje o Anglii: „Ironie je naším rodným prostředím. Vznáší-

me se v ní jako v lůně. Je to naše děložní kapalina. Je to naše stříbrné moře. Je to voda našeho kněžského poslání, smývající vinu a odpovědnost. Šprýmujeme, ale není to žert. Staráme se, ale nemáme starosti. Jsme vážní, ale nejsme seriózní.“<sup>13</sup> Bennettovi se podařilo vystihnout jeden z klíčových prvků anglickosti.

A tak jsem se na něj obrátil dopisem se žádostí, zda by se mnou nešel na oběd či na šálek čaje, abychom si mohli na toto téma popovídat. Odvětil mi pohlednicí s fotografií hory Pen-y-ghent.

Děkuji Vám za dopis. Žádáte mne však o něco, co mi moc nejde. Kdybych uměl slovy vyjádřit, co rozumím anglickostí (a co se mi na anglickosti líbí a co mne odpuzuje), nikdy bych nic nenapsal, protože mne u psacího stroje drží právě touha přijít tomu na kloub. Opravdu Vám nemohu pomoci, ale přeji Vám mnoho úspěchů. Před třiceti lety jsem žil ve Vaší vsi. Doufám, že se příliš nezměnila.

Opravdu si myslí, že „mu to moc nejde“? Co mu moc nejde? Nechtěl mne jen slušně odbýt s tím, že by to pro mne byla pouze ztráta času, zatímco ve skutečnosti si myslel, že by to byla ztráta času pro něho? Myslel to skutečně vážně, když říkal, že kdyby věděl, v čem spočívá anglickost, přestal by psát, jelikož tráví život právě tím, že se tomu snaží přijít na kloub? A ta jeho závěrečná poznámka o naší vsi a že doufá, že se moc nezměnila – i to bylo z gruntu anglické: modlitba lidí, krácejících pozpátku do budoucnosti, pro které každá změna je vždy změnou k horšímu.

A tak mi nezbyvalo než začít od píky – a dopracoval jsem se k přesvědčení, že skutečně není snadné si Angličany oblíbit. Postrádají kouzlo Irů, kamarádstvo Velšanů i přímočarost Skotů. V cizině stačí strávit pět minut v restauraci, kde je skupina Angličanů, a začnete být přinejlepším shovívaví k tomu, že se nedokáží vyjadřovat jinak

než anglicky, nebo se přinejhorším budete stydět za jejich hlučné objednávání pokrmů a nápojů, které jim co nejvíce připomínají domov. Dokonce i u Angličanů, kterým vychování nedovoluje chovat se tak hrubě, je pod slupkou dobrých mravů cítit pohrdání ostatními národy. Samozřejmě, jenom ten, kdo své sousedy dost dobře nezná, se nad ně může cítit povznesen. Angličanům stačí málo, aby začali naprosto neoprávněně dávat najevo nadřazenost nad ostatními, přičemž, jak známo, angličtí fotbaloví hooligans patří k nejodpornějším v Evropě. Je pravda, že anglická povaha má i přitažlivější stránky. Angličané už agresivně neprosazují představu, že anglický způsob života je nejlepší. A která jiná společnost si tak vysoce cení smyslu pro humor?

Chcete-li zjistit, co dělá z Angličanů Angličany, přijdou vám záhy na mysl dvě věci. Za prvé, že tento ostrov neda-leko evropského kontinentu je pro cizince natolik záhadný, že láká obrovský počet zahraničních návštěvníků, kteří se pak nemohou dočkat, až se o své zážitky podělí se zbytkem světa – knihovny jsou přeplněny knihami vzpomínek a příhodami cestovatelů. A za druhé, počet knih, které byly napsány na téma anglického nacionalismu, by se dal spočítat na prstech jedné ruky. Je to hlavně proto, že zatímco v takovém Estonsku či v Etiopii se to nacionalistickými hnutími přímo hemží, v Anglii téměř neexistují. Některé důvody jsou nasnadě: žádná okupace, žádný pokus potlačit místní kulturu. K tomu přistupuje další, rovněž zjevné zjištění. Až na pár mezinárodních fotbalových a kriketových zápasů Anglie jakožto země téměř neexistuje. Nacionalismus byl a zůstává záležitostí ryze *britskou*.

To znamená, že v době, kdy význam Británie upadá, začíná zpod kamenů vylézat na denní světlo nejrůznější odporný hmyz. Nedávno mi byla doručena velká hnědá obálka. Adresa byla napsána tiskacím písmem, nijak po-

zoruhodným, nicméně šlo o dílo někoho, kdo nestrávil mnoho let ve školních lavicích. Na poštovním razítku bylo uvedeno město Hull. Naštěstí jsem obálku otevřel špičkou propisky. Dobře jsem udělal. Na horním okraji vložené čtvrtky byla nalepena řada žiletek. Na jedné straně byl obrázek britského vojáka s přilbou z druhé světové války, jak stojí v zákopu a s puškou zapřenou do ramene na někoho míří. Pod obrázkem bylo stejnou rukou připsáno: „Stůj, negře!“ Na druhé straně byla šibenice s oprátkou a uvnitř oprátky dotyčný namaloval moje iniciály. Na dolním okraji bylo velkým tiskacím písmem připsáno JSEM HRDÝ ŽE JSEM BRIT. Nevzpomínám si už, co dalo podnět k tomuto útoku. Podobný nepříjemný zápach se šířil i z nenávislné korespondence, kterou jsem dostával, když si jiný hlupák vzal do hlavy – pravděpodobně tam už na nic jiného neměl místo – že jsem členem celosvětového židovského spiknutí, které se snaží zničit britský stát. Na těchto poměrně neškodných zážitcích není nic typicky britského, jak mohou dosvědčit oběti německého, francouzského či švýcarského rasismu. Jde mi pouze o to, ukázat, že takovéto předsudky jsou naroubovány spíše na ideu Británie než na Anglii.

Jistou dobu po vyhlášení zákona o unii Anglie a Skotska označovali někteří lidé Skotsko – a bylo to tak uvedeno i v zákonech – za Severní Británii a Anglii za Jižní Británii. Ti, kdo měli ještě větší ambice, se dokonce rozhodli nazvat Irsko Západní Británií. Ve všech případech šlo o politické gesto a tyto názvy dnes už téměř neuslyšíte – severní Britové se označují za Skoty, zatímco obyvatelé jihu Británie o sobě ve většině případů říkají, že jsou Angličané nebo Velšané. Jediné místo, na něž se to nevztahuje, je Severní Irsko, kde vám katolíci řeknou, že jsou Irové, zatímco protestanti se pokládají za Brity. I v tomto případě se však jedná o politické gesto. Každoroční pochody

severoírských oranžistů – ten známý hlučný a fanfaronský rituál – jsou vlastně jediné ceremoniály, na nichž se oslavuje britskost britských ostrovů. (Podobnou akcí, avšak oficiální, je například slavnostní přehlídka Královské gardy anebo polooficiální oslavy se záplavou vlajek, třeba závěrečný koncert hudebního festivalu Proms ve slavné londýnské Royal Albert Hall.) Při pohledu na zástup starých mužů, pochodujících za zvuků píšťal a bubnů se strnulým výrazem na rtech, v buřinkách a s oranžovými šerpami přes hrud, dnes ale zůstává zbytek Británie chladný. Paradoxní na tom je, že toto ostentativní gesto sounáležitosti, dávající najevo, že ulsterští „lojalisté“ jsou v jakémsi hlubším smyslu stejní jako my, pouze zdůrazňuje, jak hluboce se odlišují.

*Anglické* vlastenectví, pokud je vůbec někde spatříte, užívá jiné prostředky. Je nevýraznější, protože ani Angličané už si nejsou zcela jisti, co z nich dělá to, čím jsou. Sebedůvěra z dob impéria k hlubšímu sebepoznání nepřispěla. Jejich vlastenectví je nesnadno uchopitelné, protože je nelze definovat etnikem či náboženstvím. Je zarputilé, ale tiché a velmi soukromé a často, když se dopátráte jeho kořenů, zjistíte, že je výsledkem osobního rozhodnutí. Bedlivý pozorovatel však záhy zjistí, že i v této oblasti se začíná situace měnit. Firma, která vydává pohlednice, začala roku 1995 tisknout pozdravy na oslavu dne svatého Jiří. Za dva roky se jich v dubnu prodávalo už na padesát tisíc. V létě roku 1996 jste si také mohli všimnout, že na mistrovství Evropy v kopané Euro '96 pozoruhodně stoupl počet fanoušků, kteří už neměli obličej pomalovaný tradičním červeno-modro-bílým vzorem britské vlajky, nýbrž byli ozdobeni červeným křížem na bílém pozadí, čili korouhví svatého Jiří. V dubnu 1997 se chopil příležitosti i bulvární deník *Sun* a otiskl přes půl stránky kříž svatého Jiří s výzvou, aby si jej čtenáři vystřihli a vy-

lepili v okně. Nápad se sice neujal, ale je zajímavé, že si někdo v impériu tiskového magnáta Ruperta Murdocha – který mimochodem nezbohatl tím, že by přetěžoval duševní schopnosti svých čtenářů – všiml, odkud vítr vane. Rok nato uspořádala Britská rada pro turistický ruch týdenní akci s názvem „Sv. Jiří se vrací domů“. Mluví rady vysvětlil, že „se lidé ostýchají hlásit k Anglii“. V létě téhož roku na mistrovství světa v kopané už bylo vidět více křížů svatého Jiří než tradičních britských vlajek. Na den svatého Jiří v roce 1999 vydal deník *Sun* čtyřstránkovou přílohu s názvem „Sto důvodů, proč je skvělé být Angličanem“. Bylo mezi nimi počasí (na třiadvacátém místě), vepřové výpečky (28.), třetí stránka tohoto listu, kde se čtenáři mohou každý den potěšit novou nahotinkou (45.), Charles Dickens (55.), dálnice M25, „největší okružní dopravní zácpa na světě“ (71.), Agatha Christieová (88.) a „Deidre“, která píše pro tyto noviny manželskou poradnu (95.).

Jaký však mají Angličané skutečný důvod k oslavám? Autor románů *Mág* a *Francouzova milenka* John Fowles, který se hluboce zamýšlí nad rozdílem mezi příslušností k Británii a příslušností k Anglii, dospěl k závěru, že zatímco britské národní barvy, na něž přísahají oddanost loajalisté pochodující v severním Irsku, jsou červená, modrá a bílá, národní barvou Anglie je zelená. „Co představuje červeno-modro-bílá Británie?“ táže se. Představuje...

... Británii hannoverské dynastie a éry královny Viktorie a krále Eduarda, Británii impéria, dřevěných palisád a rojnic v červených kabátcích, chorálu „Británie vládne“ a pochodů skladatele Edwarda Elgara, symbolického Johna Bulla, bojů v Indii a ve Flandrech, starého systému soukromých škol s důtkami a šikanováním, Henryho Newbolta, Rudyarda Kiplinga a Ruperta Brooka, gentlemanských klubů, pravidel a konformnosti, neměnného statutu quo, šovinismu doma a arogance v cizině, otců rodiny, kastovních předsudků, bohapustých žvástů a pokrytectví.<sup>14</sup>

Je to Británie, na níž autorovi pranic nezáleží, přestože apologetové impéria by zase jistě uměli vyjmenovat celou řadu pozitivních výdobytků – vládu zákona, objevování neznámých krajů, pokrok ve vědě, hrdinské činy Burtona a Spekea, Livingstona, Florence Nightingalové a kapitána Scotta. Dvě věci se však nedají vysvětlit. Za první, že Británie (na rozdíl od Anglie, Walesu a Skotska) je politický útvar. Za druhé, že se po svém vzniku snažila ospravedlnovat svou existenci neustálým posilování vlivu v zahraničí. Důkazy o úspěšnosti červeno-modro-bílé ideje vlají na stožárech od Orknejských ostrovů až po Fidži. Jenže zelená Anglie, to je přece něco úplně jiného. John Fowles dospěl k závěru, že anglické ostrovanství dalo vzniknout národu, který „se dívá přes moře“, národu, který spíše pozoruje, než prožívá. A právě díky zeměpisné poloze získali Angličané svobodu, a tak i možnost stát se průkopníky zákona a demokracie.

Nejdříve ale musíme definovat, co máme vlastně na mysli. Některé aspekty anglickosti se po staletí neměnily, jiné se mění neustále. Angličany už nelze definovat na základě jazyka, nelze je však definovat ani na základě etnika – já sám se sice pokládám za Angličana, ale jsem z jedné čtvrtiny Skot, a kdoví, co bych zjistil, kdybych pátral hlouběji v minulosti. Každý Angličan je nicméně schopen sestavit seznam, kterým by se dalo oponovat Georgi Orwellovi. Jen tak namátkou by na něm mimo jiné bylo: vesnický kriket a hudba Edwarda Elgara, trvání na svých právech, domácí kutilství, punk, móda mladých lidí, ironie, kypící politické dění, dechovka, Shakespeare, cumberlandské vuřty, patrové autobusy, skladatel Vaughan Williams, básník John Donne a spisovatel Charles Dickens, lidé pozorující okolí skrz síťové záclony, posedlost ženskými nadry, kvizy a křížovky, vesnické kostelíky, kamenné zídky kolem polí, zahrádkáři, architekt Christopher Wren



a filmy Montyho Pythona, anglikánská církev a její tolerantní vikáři, Beatles, špatné hotely a dobré pivo, kostelní zvony, malíři Constable a Piper, pocit, že cizinci jsou legrační, dramatik David Hare, přílišné holdování truňku, Ženský institut, ryba s hranolky, indické kari, štědrovečerní koncert v Královské koleji v Cambridgi, nezájem o jídlo, zdvořilost i nevybíravé výrazy, přespolní běh, ohyždná parkoviště karavanů na krásných přímořských útesech, luxusní limuzíny a motorové tříkolky a tak dále. Nemusí to být vždy výlučně anglické, ale na rozdíl od prubířských kamenů britskosti, které jsou vyumělkované, přikrášlené a pompézní, vám libovolné tři nebo čtyři pojmy z těch, které jsem právě vyjmenoval, okamžitě vykouzlí anglickou kulturu stejně jako vůně hořícího ohýnku říjnový podvečer.

A tak než se Angličané zase pohrouží do svých chmur, měli by si uvědomit, že na tom, že se příliš nevěnují debatám o podstatě anglickosti, je vlastně něco pozitivního. Je to známka jejich sebejistoty. Angličané nevěnovali spoustu času hledání vlastní definice, protože to neměli zapotřebí. Je ale zapotřebí s tím začít nyní? Mohu pouze odpovědět, že dnes se tomu už Angličané asi nebudou moci vyhnout z důvodů, které jsem nastínil na začátku. Země, patřící k nejúspěšnějším na světě, ve kterých panuje bezpečí a blahobyt, mají také hluboký pocit vlastní kultury v tom nejširším slova smyslu.

## LEGRAČNÍ CIZINCI

*To nejlepší, co mezi sebou Anglie a Francie mají, je moře.  
Douglas Jerrold, Anglo-francouzské spojení*

Když v roce 1836 přistála paní Francis Trollopová v Calais, vyslechla následující rozhovor mladého muže, jenž dosud nikdy nebyl v cizině, s jeho společníkem, který byl evidentně zkušenější cestovatel a věděl, jak to na východ od bílých útesů doverských chodí. „Jaký to zvláštní pach!“ prohlásil nezkušený mladík a přikryl si nos kapesníkem. „To je přece pach evropského kontinentu,“ vysvětlil mu světa znalý přítel.<sup>1</sup>

Říká se, že zeměpisná poloha určuje dějiny. Jestliže však skutečně existuje národní povaha, pak i tu určuje zeměpisná poloha. Cožpak by měli Francouzi tak nepřekonatelný strach z Němců, kdyby německá vojska opakovaně nepřekračovala francouzské hranice? Cožpak by si Švýcaři byli schopni uchránit svůj blahobyt, kdyby nežili v zemi velehor? Právě neexistence zeměpisné polohy vedla ke vzniku sionismu, jedné z nejpůsobivějších ideologií 20. století. A na Angličanech se v první řadě hluboce podepsala skutečnost, že žijí na ostrově.

Jaký měli tedy v minulosti Angličané názor na své nejbližší sousedy na kontinentě? Uvedme si několik ilustrací: Když se řeklo „francouzské pohlednice“ nebo „francouzská grafika“, každý věděl, že to jsou obscénní obrázky.

Prostitutkám se v Anglii říkalo „stráž francouzského konzulátu“ (prý proto, že v Buenos Aires postávaly před francouzským konzulátem). Širokému spodnímu prádlu po kolena, které tyto dámy nosily, se říkalo „francouzské kalhotky“. Když některý muž právě využíval jejich služeb, byl „na hodině francouzštiny“. Jestliže od nich při tom chytil syfilidu, onemocněl „francouzskou chorobou“, „francouzskou podagrou“, dostal „francouzský svrab“, „francouzské bolení“ nebo mu byla složena „poklona po francouzsku“. Mohl však také získat „francouzskou korunu“, která se vyznačuje typickými otoky čili „francouzskými prasátky“. Pokud byl touto nemocí poznamenán zvláště silně, říkalo se, že se „pofrancouzštil“, což znamená, že mu dokonce mohl upadnout nos, a v tom případě musel dýchat „francouzskou otýpkou“. Před tím vším se muž mohl chránit „francouzským psaníčkem“ nebo „francouzskou ochranou“ anebo prostě „frantíkem“ (když však byl sám Frantík, pak by si natáhl *capote anglaise*).

A sexem to nekončí. Převažovala tehdy všeobecná tendence přičítat Francouzům víceméně *každé* podivné nebo nechutné vzbuzující chování. Když jste se Angličana zeptali, jak mu chutná hovězí pečeně, mohl také odpovědět narážkou na údajnou nedůvěryhodnost sousedů za Kanálem: „Upečená jako Francouz.“ Čili že ji kuchař určitě několikrát obrátil, což byla narážka na odlišný způsob přípravy hovězí pečeně ve Francii a v Anglii. Encyklopedista 18. století Samuel Johnson, podepisující se jako Dr. Johnson, se dokonce snažil dokázat, že vynálezce větrné korouhve, čili „umělého kohouta umístěného na vrcholu věže, který otáčením ukazuje, odkud vítr vane“, si vzal za vzor národní symbol Francie, galského kohouta. „Kramářská francouzština“ bylo zase označení pro bohupusté tlachy. Když někdo střelil bažanta mimo honební sezonu, říkalo se, že „střelil francouzského holuba“. Ve

čtyřicátých letech se při fotbale „francouzská volej“ říkalo kopu, kterým se hráči podařilo dát gól šťastnou náhodou. Ještě v padesátých letech, když někdo bezděky zaklel, omluvil se větou: „Promiňte mi tu francouzštinu.“ (Bývalý předseda vlády John Major se takto vyjadřoval ještě v devadesátých letech.) Opuštění pracoviště bez povolení se nazývalo „odchod po francouzsku“. Polibku s jazykem v ústech partnera se dodnes říká „francouzský polibek“, jako by strčit jazyk někomu jinému do úst Angličany v životě nenapadlo.

Francouzům se dostalo všech těchto poct proto, že jsou odvěkými nepřáteli Angličanů. Před mnoha lety, kdy úhlavním nepřítelem byli Španělé, se syfilidě říkalo samozřejmě zase „španělský svrab“ a korupci „španělské praktiky“. Když se pak hlavním obchodním rivalem Angličanů stali Holanďané, začali Angličané vymýšlet nová označení. Nesrozumitelné řeči se říkalo „holandština na druhou“, „holandskou kuráž“ projevoval člověk, který se na ni napil. Takové vyjadřování ale známe z celé Evropy – syfilidě se v Polsku říkalo německá nemoc a v Portugalsku holandský svrab, což dokládá, že pro každého je zlosynem někdo jiný. Nicméně rivalita mezi Anglií a Francií snad nemá v Evropě obdoby. A Francouzi se brání stejnými prostředky – masochismu říkají *le vice anglais*, menstruace je *les Anglais ont débarqué* a z „odchodu po francouzsku“ se stalo *filer à l'anglaise*, popřípadě *damné comme un Anglais*. Tyto obraty však postrádají onu bezděčnou naléhavost, jakou mají výrazy anglické, snad proto, že Francouzi mají kromě Angličanů ještě jiné rivaly, s nimiž mají navíc společné hranice. Síla těchto anglických výrazů tak odráží bizarní schizofrenii, jíž se vyznačuje vztah Angličanů k francouzskému národu.

Anglické střední vrstvy totiž naopak přímo zbožňují Francouze pro jejich jídlo, víno, podnebí. Každý rok si de-

vět milionů anglických turistů sbalí kufry a vydá se na dovolenou do Francie. Sice si mnozí na cestu do Provence, Dordogne či Bretaně přibalí pochutiny, bez nichž se Angličan v zahraničí neobejde, čili pomerančovou marmeládu, pečené fazole v rajske omáčce a samozřejmě čaj, vracejí se však obtěžkáni sýry, lahvemi vína a paštikami, o nichž tvrdí, že doma prostě nejsou k sehnání. Pohrdají sice Francouzi pro jejich strach z Němců, nicméně se bezmezně obdivují jejich *savoir-faire*, pro který má angličtina jen pokleslý a ve srovnání s francouzštinou naprosto nedokonalý výraz „know-how“. Angličané také dodnes poctívají jistý odpor, když hovoří o lásce Francouzů k půdě, jež prý Francouzky odrazuje od pravidelného mytí, o to více však vynakládají na parfémy (když se Napoleon vracel z egyptského tažení, napsal prý své Josefíně: „Ne te lave pas, j'arrive!“ čili: „Nemyj se, jsem na cestě!“), zato tajně Francouzům závidí, že mají jaksi „blíže k přirozenému chodu věcí“. Pokud se zajímají o francouzské politické dění, jsou francouzskou politikou znechuceni, avšak zároveň se tajně obdivují způsobu, jakým jsou francouzské vlády schopny nestydatě sledovat vlastní zájmy bez ohledu na to, co si o tom myslí svět a co nařizují mezinárodní dohody. Trápí je, že Anglie nemá kavárny plné intelektuálů, kteří nad šálkem kávy a s cigaretou mezi rty zcela neprakticky diskutují o tom, kterak změnit chod vesmíru. Francie, k níž tito snílci vzhlížejí, je Francie elegantních žen a levandulí provoněného slunečního svitu.

A tak tomu je odjakživa. Takzvaná *grand tour*, předchůdkyně dnešních turistických zájezdů, byla vlastně výrazem anglického komplexu méněcennosti a jejím účelem bylo seznámit movité Angličany a Angličanky s vyšší evropskou kulturou. Vztah Angličanů ke kontinentu by se v ledačem dal přirovnat k venkovskému bratránkovi, který se znenadání ocitne na honosném plese. Pro mnohé

z těch, kdo se vydali na *grand tour*, to byly zbytečně vyhozené peníze, protože byli příliš mladí, aby pochopili, jak vznešených zážitků se jim dostává. A mnozí z těch, kdo už tak mladí nebyli, se chápali kdejaké příležitosti, aby byli těmito zážitky zhnuseni, jídlem počínaje a záchody konče. Podle britského státníka Horace Walpola (1676–1745) je „Paříž špinavé město s ještě špinavější stokou, které se říká Seina ... je to odporný kanál, kde Pařížané perou všechno své prádlo, které je pak stejně špinavé jako předtím, se špinavými domy, ošklivými ulicemi, ještě horšími obchody a kostely, přeplněnými mazanicemi, které pokládají za malby“.<sup>2</sup> Avšak i tak slovatný Angličan, jakým byl encyklopedista Dr. Johnson, dospěl k závěru, že člověk, který necestoval na kontinent, „si o sobě bude nadosmrti myslet, že je méněcenný, neboť nezhlédl to, o čem se samo sebou předpokládá, že to v životě zhlédnout měl“.<sup>3</sup> Když jako šestašedesátiletý přicestoval roku 1775 do Paříže, vyměnil svůj obvyklý hnědý plášť, černé kalhoty a prostou bílou halenu za bílé pantalonky, zbrusu nový širák a nakadeřenou francouzskou paruku. A za svou ubohou znalost francouzštiny se tak styděl, že po celou dobu svého pobytu mluvil pouze latinsky.

Výpravy typu *grand tour* však vedly k tomu, že anglické vyšší vrstvy začaly být přístupnější cizím myšlenkám – je mnohem snazší vysmívat se něčemu, co neznáme. A nejen to, koncem 18. století se už začaly množit stížnosti, že kdo to chce v Anglii někam dotáhnout, musí se alespoň trochu pofrancouzštit. Angličané si více než kdysi Shakespeare začali vážit francouzských dramatiků, například Corneille či Racina, a angličtí básníci, jako byli Pope či Addison, začali dokonce bezmyšlenkovitě přebírat francouzskou prozodii. Zbytek anglického národa na to však měl jiný názor. Řečeno stručně, převážná většina Angličanů Francouze odjakživa z duše nenáviděla a Fran-

couzi jim tyto emoce samozřejmě opláceli. V Anglii snad není jediné městečko, které by nemělo družbu s městem ve Francii s cílem „posílit porozumění mezi národy“. Tato snaha však vyznívá naprázdno. Navzdory výměnným návštěvám radních, slavnostním recepcím a školním výletům si oba národy zůstávají hluboce cizí a navzájem podezíravé. Francouzský ministr kultury Maurice Druon trefil hřebík na hlavičku, když v roce 1973 o Anglii a Francii prohlásil, že „zatímco elity se navzájem obdivují, národy se srdečně nenávidí“.

Staleté nepřítelství nelze překonat několika přípitky a projevy obstarožních radních. Všichni potřebujeme nepřátele a Francouzi jsou pro Angličany v této roli dokonalí, protože jsou hned za humny. Francouzi na druhou stranu jako by nebyli schopni pochopit, že někdo jiný může mít vlastní zájmy. Oba tyto národy jsou nyní hospodářsky i vojensky na přibližně stejné úrovni, a jsou si tedy rovnými soupeři. Mohou se jeden nad druhého vyvyšovat, ale nemohou jeden nad druhým mávnout rukou. Francouzi kromě toho Angličanům neustále dávají důvod k pohrdání. Nelze například pochybovat, že kdyby se Hitlerovi podařila invaze do Anglie, vznikla by i v Anglii vláda podobná francouzské vládě ve Vichy. Jenže podstatné je, že se tak nestalo, a tak Angličané zatím nevyčerpali veškerý morální kapitál, který nashromáždili za druhé světové války. A pozdější nevděčné snahy Francie zabránit Anglii ve vstupu do Evropského společenství jen potvrzují, že Angličané nechovají Francouze v nemilosti pro nic za nic.

Angličtí vojáci, kteří za první světové války bojovali na západní frontě a na vlastní kůži zažili, že francouzský sedlák – kterého přijeli bránit – byl kvůli vajíčku schopen je připravit o poslední peníze, pochopili také, že Dohoda má mimořádně mělké základy. Když spisovatel Robert

Graves začal po demobilizaci spolu s ostatními demobilizovanými důstojníky studovat na Oxfordské univerzitě, všiml si, že...

... bývalí vojáci byli protifrancouzským smýšlením téměř posedlí. Edmund, který se nepřestával třást, protože jeho nervy nevydržely zákopovou válku, neustále opakoval: „Už nikdy válku, za žádnou cenu! A když už, tak jediné proti Francouzům. Kdyby někdy vypukla válka proti Francii, narukoval bych jako první!“ Někteří studenti trvali na tom, že bojovali na nesprávné straně – jejich přirozeným nepřítelem prý jsou přece Francouzi.<sup>4</sup>

Podobného jevu si všiml i George Orwell. „Za války v letech 1914–1918,“ napsal, „byla anglická dělnická třída v takřka neustálém kontaktu s cizinci. Jediným výsledkem bylo, že si přivezli domů nenávisť ke všem Evropanům, snad s výjimkou Němců, jejichž statečností se obdivovali. Za čtyři roky strávené na francouzské půdě si dokonce neoblíbili ani víno.“<sup>5</sup>

Postoje pravníků a pravnuček veteránů z první světové války nejsou o nic umírněnější. Anglie je jediná evropská země, kde i jinak inteligentní lidé jsou schopni prohlásit, že „vstup do Evropy byla chyba“ nebo že „bychom měli z Evropy vystoupit“, jako by Anglie byla výletní karavan, který se dá připojit k autu a pak zase odpojit. V analýze britského trhu, provedené roku 1996 pro Francouzskou turistickou kancelář, se s jistým pohrdáním praví, že „i přes dobře vyvinutý smysl pro humor a schopnost smát se sami sobě jsou Angličané i nadále konzervativní a šovinističtí. Britové jsou navysost nezávislí a ostrovan-

<sup>4</sup> Je zajímavé, že Angličané sice mají spoustu rčení, kterými se mohou otřít o Francouze, ničím podobným však nečastují Němce; *german measles*, neboli zarděnky, určité do této kategorie nepatří. I Němci mají pouze *die Englische Krankheit* čili křivici.

ští a stále si nemohou vybrat mezi Amerikou a Evropou.<sup>6</sup> A je to pravda. Žijete-li na ostrově, má to jeden nevratný důsledek – všichni ostatní jsou za mořem.

V anglických novinách jednou vyšel titulek, který vešel do analů a který vypovídá mnohé o tom, co je třeba vědět o vztahu Anglie k Evropě:

### MLHA NAD KANÁLEM – EVROPA ODRÍZNUTA

Ubozí Evropané, muset být tak závislí na rozmarech počasí.

Při posuzování mentality Angličanů nelze přecenit důležitost jejich ostrovanství. Postarší Jan z Gauntu to v Shakespearově *Richardu II.* vyjadřuje za všechny těmito slovy:

Tu pevnost zbudovala sama příroda  
proti nákaze a ruce válečné,  
ten šťastný rod, ten malý svět;  
ten vzácný kámen do stříbřitých vod zasazený,  
jež mu za zdí pevnostní slouží  
či za vodní příkop domov chrání.<sup>7</sup>

Anglie je podle tohoto chápání mimořádná především v tom, že nehraničí s evropským kontinentem. Má to zjevné praktické výhody. Národ obklopený mořem má pevně stanovené hranice. Na mapě lze hranice zanést vlastně na libovolné místo, mořské břehy a útesy však nikoli. Anglie má řadu zcela odlišných regionálních identit, ale obyvatelé Manchesteru či Londýna, sedlák ze Sommersetu na západě země i pivovarník ze severu mají společně to, že je chrání – a k sobě váže – mořský val. A jelikož se lidé neodlišují povahou jen podle toho, na které straně hranic žijí, chápe člověk na kontinentě mnohem lé-

pe kulturu svého souseda zpoza hranic a lépe si uvědomuje, že pas, který předkládá na hraničních přechodech, je do značné míry dílem náhody. V době, kdy Jan z Gauntu pronášel svou slavnou řeč, zabrala už Anglie Wales a schylovalo se i ke svazku se Skotskem. Angličané si nemuseli s hranicemi dělat starosti, na druhou stranu se však netěšili ani výhodám, které hranice přinášejí. Jelikož byl jejich perimetr definován mořem, vzniklo u nich cosi, co básník Elias Canetti v roce 1960 definoval jako „nejstabilnější národní citění ve světě“. Moře je od toho, aby se ovládlo: „Angličan se pokládá za kapitána lodi s malou posádkou lidí, všude kolem je moře a dole je mořská hlubina. Je téměř sám, protože i kapitán je v mnoha ohledech odloučen od posádky.“<sup>8</sup>

Přesto se až do 16. století Angličanům nemohlo říkat národ námořníků. Do té doby podnikali všechny slavné objevitelské plavby mořeplavci z evropského kontinentu. Angličané milovali pevnou půdu pod nohama a moře, jež je obklopovalo, jim ponejvíce sloužilo, řečeno s Janem Gauntem, jako vodní příkop. Kdeže jsou angličtí námořní hrdinové v Shakespearovi? Je pravda, že v době, kdy psal svá dramata, se už Angličané začínali chovat způsobem, který jim měl posléze pomoci získat největší impérium na světě. Na moře se však vydávali ponejvíce jako piráti – ostatně jak jinak posuzovat takové historické postavy, jakou je například Francis Drake? Teprve když jejich bohatství a ambice začaly narůstat, uvědomili si i ostatní Angličané, že moře, které je odnepaměti chrání, jim také poskytuje mimořádnou příležitost. Anglie byla v podstatě jedinou evropskou zemí, která nemusela vydržovat stálé vojsko na obranu před případnou invazí. A zatímco státy, jež byly obklopeny hranicemi, mohly přes ně vyslat vojsko pouze v případě války nebo když předem dohodly spojení, válečné loďstvo chránící britské ostrovy se

mohlo vydat, kam se mu zachtělo. Jakmile Angličané dospěli k přesvědčení, že moře je jejich živlem, začali pohlížet na Evropu pouze jako na semenišťe rozbrojů. Byl to také začátek napětí mezi pozemní a námořní strategií, kterým se britské vojenské uvažování vyznačovalo po několik století. Winston Churchill to jednou v Dolní sněmovně vyjádřil takto:

Zatímco všechny evropské mocnosti musí v první řadě udržovat obrovskou armádu, my na tomto našem šťastném ostrově, zbaveni svou polohou dvojího břemene, můžeme věnovat veškerou pozornost válečné flotile. Proč obětovat hru, ve které nemůžeme neztvrdit, za hru, v níž bychom dozajista prohráli?"

A jaká skvělá vítězství to byla! Pro ty, kdo uvažovali jako Churchill, byl průliv La Manche bezmála širší než Atlantik. Když máte všude kolem moře, jste od nejbližšího souseda odříznuti bezmála stejně jako od nejvzdálenějšího obchodního partnera a moře, které vás s bezprostředním sousedem pojí, vás pojí i s tím nejvzdálenějším. Invaze do Anglie by vyžadovala obrovské organizační úsilí, stovky plavidel a klidné počasí bez bouří; tady by už skutečně nestačilo vydat se na pochod přes hranice. Izolovanost Anglii také umožňovala vybírat si, s kým bude válčit, s kým se spojí, s kým bude kout pikle. Jakmile začali Angličané budovat impérium, jehož veškeré části byly přístupné z moře, ztratili zájem o pletichy na evropské pevnině. V roce 1866, deset dní po bitvě u Sadové, kde Bismarckova pruská vojska na hlavu porazila rakouskou armádu, a položila tak základy německé říše, řekl britský premiér Disraeli, že Anglie „již evropský kontinent přerostla“. Prohlásil, že důvodem, proč „se už Anglie zbytečně nevměšuje do evropských záležitostí, není to, že by snad byla oslabená; naopak to svědčí o její síle. Anglie už není pouhou evropskou mocností, je metropolí obrovské

námořní říše ... spíše než evropskou mocností je vlastně mocností asijskou."<sup>10</sup>

A důsledkem silně zakořeněného vědomí ostrovanství také je, že si Angličané ve vzpomínkách na druhou světovou válku tak hluboce udržují v paměti evakuaci expedičního sboru z Dunkerque v květnu 1940. To, že se dvěma stům dvaceti tisícům britských a sto deseti tisícům francouzských vojáků podařilo uniknout z německého obklíčení, byl pozoruhodný úspěch a Angličané tuto událost – spolu s leteckou bitvou o Británii a s tím, jak Anglie čelila německým náletům – řadí mezi nejdůležitější události druhé světové války. V týž den, kdy byli z pláží evakuováni poslední britští vojáci, hlásaly *New York Times* do světa, že „slovo Dunkerque bude vyslovováno s úctou, dokud anglický jazyk nezanikne ... Dunkerque je symbolem velkých tradic demokracie. Ztělesňuje budoucnost. Ztělesňuje vítězství.“<sup>11</sup> Ve skutečnosti však byl Dunkerque důsledkem katastrofy. V myslích lidí přetrvává vzpomínka na tuto „vítěznou“ porážku, oslavovanou v nespočetných projevech, malbách a básních, v podobě flotily lodí – rybářských člunů, výletních parníčků, plachetnic i veslic – které z čelistí smrti zachraňují britské vojáky, zatímco na obloze nad nimi spojenečtí letci odrážejí nacistické nálety. Některé rysy této legendy jsou přikrášleny – například právě úloha malých plavidel se přeceňuje. To ale není důležité. Na Angličany působí tato událost silně ze tří důvodů. Za prvé, vyzdvihuje jejich pocit izolace; byl to okamžik, kdy Británie stála konečně sama proti nacistům. Král Jiří VI. dokonce své matce řekl: „Osobně jsem nyní bez spojenců spokojenější, protože si je už nemusím předcházet a chovat se k nim slušně.“ Za druhé, bylo to vítězství hrstky nad drtivou převahou. A za třetí, znovu to potvrzuje, co Angličané vědí už po staletí, totiž že z evropského kontinentu jim nikdy nic dobrého nekyne a že

největší bezpečí jim poskytují tisíce kilometrů rozeklaného pobřeží, obklopující jejich ostrovní domov.\*

Tato představa ostrovanství má v britské imaginaci mimořádné postavení. Začíná se utvářet už v dětství prostřednictvím knih Enid Blytonové z řady příběhů *Správná pětka*, které se odehrávají na ostrově Kirin. Pokračuje *Ostrovem pokladů* Roberta Louise Stevensona (sice autora skotského, nicméně zápletka s hledáním tajného pokladu se odehrává mezi prostými obyvateli západní Anglie). Úspěch *Gulliverových cest* Jonathana Swifta nutno přičíst tomu, že Angličané věřili, že někde za mořem by mohly být ostrovy ještě zvláštnější než ty, které už angličtí mořeplavci objevili. (Swift se sice narodil a vyrostl v Irsku, avšak jako příslušník koloniální třídy v části Irska, která byla pod anglickou správou, a tak zřejmě silně načichl ostrovanskou mentalitou.)

Anglickou imaginaci uchvátil samozřejmě také pozoruhodný příběh Alexandra Selkirka, námořníka a zlotřilce, který byl ponechán na pospas osudu na neobydleném ostrově u tichomořského pobřeží Jižní Ameriky. Selkirk se pohádal s kapitánem a raději, než by s ním setrval na stejné lodi, se nechal vysadit na ostrově Juan Fernández ve vodách patřících Chile. Zůstal tam až do 31. ledna 1709, kdy u ostrova přistála anglická pirátská loď, aby po cestě kolem Hornova mysu provedla nezbytné opravy a umožnila nemocným členům posádky zotavení. Posádka nevěřila svým očím, když na ostrově objevila muže, který byl oblečen v kozí kůži a hovořil anglicky, i když už

s jistými potížemi. Selkirk strávil na ostrově zcela sám čtyři roky. Kapitán plavidla popsal Selkirkovu záchranu v knize *Plavba kolem světa* a jeho osudy okamžitě anglickou veřejnost zaujaly. V roce 1713 je zveřejnil ve svém listu *The Englishman* skotský esejista sir Richard Steele (Selkirk byl mimochodem také Skot). Šest let nato použil vyprávění Alexandra Selkirka o tom, jak lovil divoké kozy, jak si vyrobil nůž a pak oděv z kozích kůží, Daniel Defoe jako základ pro dobrodružný román *Robinson Crusoe*. Byl to jeden z prvních románů vůbec a dodnes patří k nejúspěšnějším.

Angličané, žijící v bezpečí za svým mořským valem, začali nabývat na sebedůvěře a jejich relativní izolovanost umožnila vznik svérázně anglické intelektuální tradice. Zrodilo se zde několik skutečně zvláštních geniů, jako jsou například básník a malíř William Blake či William Shakespeare. Možná s tím souvisí i to, že v Anglii vyrostlo tolik dobrých autorů cestopisů. Skutečnost, že se Angličané nemuseli obávat invaze, byla také faktorem při prohlubování svobody jednotlivce. Napadnutelnější státy ospravedlňovaly silný hierarchický vládní systém nutností povolát co nejrychleji muže do zbraně. Ostrovanství určovalo dokonce i tvárnost anglických měst. Jelikož jim přirozenou ochranu poskytovalo moře, nemuseli se Angličané ukrývat za hradbami, a města proto rostla halabala. Ani Londýn se nestavěl podle plánu, nýbrž vznikl spojením mnoha vesnic a vesniček. A jelikož nebylo třeba budovat obranné valy, mohli radní začlenit do města i rozsáhlé nezastavěné plochy v okolí centra.

Podstatu anglického ostrovanství nenarušil ani vznik impéria. V roce 1882 se objevil návrh, aby se pod průlivem La Manche prorazil tunel. Dalo by se předpokládat, že zemi, v níž vznikla průmyslová revoluce, takový projekt nadchne. Místo toho časopis *Nineteenth Century* zor-

\* Je zajímavé, že jak Napoleon, tak Adolf Hitler uznávali anglickou perspektivu. Jeden i druhý si představovali, že v poválečném světě jim připadne evropský kontinent, zatímco Británii zůstane její zámožská říše. Podle Hitlera, jak se vyjádřil v rozhovoru s polním maršálem von Rundstedtem, „Německo ovládne Evropu a Anglie ostatní svět“.

ganizoval proti této myšlence petici, protože prý „železnice pod Kanálem by naši zemi vystavila právě takovému válečnému nebezpečí, jaké se nám zde na ostrově až dosud naštěstí vyhýbalo“. Nebyl to hlas zpátečníků odněkud ze Zapadákov; pod petici se podepsal arcibiskup canterburský, básníci Tennyson a Browning, biolog T. H. Huxley, filozof Herbert Spencer, pět vévodů, deset hrabat, dvacet šest poslanců, sedmnáct admirálů, padesát devět generálů, dvě stě duchovních a šest set dalších ctihodných osobností.<sup>12</sup>

Ostrovanství dalo Angličanům obrovskou sebedůvěru, v žádném případě však nepřispělo k jejich kultivovanosti. Těžko se vyhnout závěru, že Angličané v podstatě nemají cizince příliš rádi. Cizinci ještě před vznikem britského impéria hovořili o mimořádné ješitnosti Angličanů. Už v roce 1497 si jeden Benátčan všiml, že „Angličané se bezmezne obdivují sami sobě a všemu, co je jejich. Myslí si, že kromě nich už nikdo není a kromě Anglie že není na světě žádná jiná země. Když spatří pohledného cizince, poznamenávají, že „vypadá jako Angličan“ a „jaká škoda, že není Angličan“.<sup>13</sup> Jeden německý autor, popisující návštěvu württemberského vévody Friedricha v roce 1592, poznamenal, že „místní obyvatelé ... jsou mimořádně hrdí a zpupní ... cizince rádi nemají, naopak se jim vysmívají a nad nimi se ušklíbají“.<sup>14</sup> Jiný návštěvník, holandský kupec Emmanuel van Meteren, si při výčtu povahových rysů Angličanů všiml stejné arogance: „Tento lid je udatný, statečný, vytrvalý a ukrutný v boji, ale velmi nestálý, unáhlený, domýšlivý, povrchní a proradný a velmi podezřívavý, zvláště pak vůči cizincům, kterými pohrdá.“<sup>15</sup> Italský lékař, který cestoval po Anglii v roce 1552, dospěl k názoru, že Angličané jsou tak arogantní, že průměrného cizozemce považují za „ubohého tvora, který je jen napůl člověkem (semihominem)“.<sup>16</sup> Také básník Milton se holedbal: „Nechť

Anglie nikdy nezapomene, že jejím úkolem je naučit ostatní národy, jak správně žít.“<sup>17</sup>

Do poloviny minulého století se na tom v podstatě nic nezměnilo. George Orwell, který si už dříve všiml, jak málo je obyčejný anglický voják ovlivněn setkáním s cizí kulturou, obrátil v roce 1940 pozornost k chlapeckým časopisům *Gem* a *Magnet*. Skoro vše se mu na nich zajídalo, od politických názorů až po nesmyslně zastaralé prostředí, do kterých byly časopisecké povídky zasazeny:

Tyto časopisy automaticky předpokládají, že cizinci jsou jeden jako druhý a že se na ně více méně přesně vztahuje následující charakteristika:

FRANCOUZ: Nosí vousy, divoce gestikuluje.

ŠPANĚL, MEXIČAN atd.: Zlověstný, proradný.

ARAB, AFGHÁNEC atd.: Zlověstný, proradný.

ČÍŇAN: Zlověstný, proradný. Nosí copánek.

ITAL: Popudlivý. Hraje na flašinet nebo nosí dyku.

ŠVĚD, DÁN atd.: Hodný, hloupý.

ČERNOCH: Komický, velmi oddaný.<sup>18\*</sup>

Všimněte si, že Američan se v této charakteristice k popukání nevyskytuje. Bude to asi tím, že Američané vlastně nejsou cizinci, protože mluví anglicky. Autor velmi úspěšných příběhů v těchto časopisech, jakýsi Frank Richards, by svými přihlouplými karikaturami nikdy nedosáhl takového věhlasu, kdyby Angličané měli o cizincích sebelepší ponětí.

Jelikož tyto příběhy vycházely celých třicet let, dospěl George Orwell k závěru, že autorovo jméno je pseudonym pro celý tým. Jenže to podcenil jeho psíli. Frank Richards jednou napsal za jediný den osmnáct tisíc slov a odhaduje se, že za život napsal přibližně tisíc románů. George Orwell nevěřil svým očím, když se po zveřejnění

\* *Horizon*, květen 1940.



článku Frank Richards (vlastním jménem Charles Harold St John Hamilton, kterému bylo tehdy pouhých čtyřiašedesát let) přihlásil a dožadoval se práva odpovědi. Na téma zobecnění cizinců Frank Richards napsal: „Co se týče legračních cizinců, musím panem Orwellem otřást, protože cizinci jsou *skutečně* k smíchu. Nemají smysl pro humor, ten zvláštní dar, daný do vínku našemu vyvolenému národu; lidé beze smyslu pro humor jsou vždy k smíchu, ať si to uvědomují, nebo ne.“

Izolovanost Anglie vedla ke zvláštní rozpolcenosti ve vztahu k cizincům a ti se zde museli mít mimořádně na pozoru. Jejich odlišnost mohla totiž u Angličanů vyvolávat jak posvátnou úctu, tak pohrdání. V 18. století byl anglický nacionalismus přikrmován například tím, že se vyšší společenské vrstvy hrbily před vším, co zavánělo cizí kulturností. Když do Londýna zavítal Voltaire, dostávalo se mu poct téměř panovnických.<sup>19</sup> V malířství a v hudbě trpěli angličtí umělci nadvládou cizích géníů, jako byli sir Godfrey Kneller (původním jménem Gottfried Kneller) či Georg Friedrich Händel. Vůbec je pozoruhodné, jak dlouho přetrvává názor, že Angličané si váží schopnosti pouze u cizinců. Sir Roy Strong, kterému je v ročence *Kdo je kdo* věnován desetimetrový sloupec vypočítávající veškeré jeho životní zásluhy, počínaje ředitelováním v Muzeu Viktorie a Alberta a konče knihami o zahradních pergolách, si mi jednou postěžoval: „Lidi by mě brali mnohem vážněji a byl bych se dostal mnohem dál, kdybych se jmenoval Strongski.“

Na druhou stranu Angličané jako by už s mateřským mlékem sáli zášť k cizincům, především k těm, ke kterým mají nejbližší, tedy k Francouzům. Nelson si jednou dal předvést do kajuty lodníka, aby mu vysvětlil tři zásady, které musí dodržovat, jestliže nechce, aby jeho kariéra v Královském námořnictvu skončila vyhazovem. „Za prvé,

musíte bez odmluvy plnit rozkazy a nepřemýšlet o tom, jsou-li správné nebo ne; za druhé, vaším nepřitelem je každý, kdo cokoli řekne proti králi; a za třetí, Francouze musíte nenávidět jako samotného ďábla.“ A nezdá se, že by Nelson zaujímal tento šovinistický postoj pouze proto, aby povzbudil své podřízené k větší horlivosti. V jeho dopisech se to napadáním Francouzů přímo hemží. „Pryč, pryč s francouzskými lotry!“ píše v jednom. „Odpusťte mi mé pobouření, ale stačí, abych zaslechl slovo Francouz, a už ve mně vře krev ... můžete vzít jed na to, že Francouzovi nevěřím ani slovo. ... Francouze nenávidím až za hrob.“<sup>20</sup>

Vybírat si za terč Francouze bylo ovšem politicky prospěšné, šlo koneckonců o hlavní rivaly Anglie v zápase o impérium, což znamenalo, že se obyvatelé obou zemí potkávali nejčastěji na bojišti. Vzhledem k tomu, jak si byli navzájem cizí, bylo také snadnější jim přisuzovat někdy až bizarní tělesné vlastnosti. Přirozený terč skýtal sám Napoleon. Často se hovořilo o „poruchách jeho tělesného ustrojení“ čili o tom, proč je jeho Josefína v noci tak často zklamaná. To ovšem patří do stejné propagandistické školy jako popěvek „Hitler má jen jedno varle“. Angličtí karikaturisté Napoleona tak často znázorňovali jako zažloutlého trpaslíka s obrovským nosem, že kaplan britského velvyslanectví byl po příjezdu do Paříže velmi překvapen, když zjistil, že Napoleon má „dobré tělesné proporce a je to pohledný muž“, neboť to vůbec neodpovídalo jeho popisu v deníku *Morning Post* ze dne 1. února 1803, kde byl vylíčen jako „zcela nezařaditelná bytost, napůl Afričan, napůl Evropan, prostě středomořský mulat“.

Nejvíce zaráží, jak hluboko tyto nelichotivé představy o Francouzích zakotvily u průměrného Angličana. Dokonce i v dobách míru a v nejmírumilovnějších koutech

Anglie se o nich šířily ty nejpodivnější představy. Za příklad může sloužit příběh kapitána lodi *Grampus* Henryho Byama Martina. Ten měl ve čtyřicátých letech 19. století za úkol plavit se zvolna Polynésií, kde se Francouzi pokoušeli vybudovat vlastní říši, a všemi silami šířit vliv Anglie. Kapitán Martin ve svém osobním deníku, který byl objeven a zveřejněn teprve poměrně nedávno, napsal, že „Francouzi mají nesnadný úkol, protože domorodci mají raději Brity. Francouzi vědí, že jimi Tahitané po všech stránkách pohrdají – muži kvůli jejich nestoudné zpupnosti, ženy proto, že jsou špinaví a nemožně oškliví.“<sup>21</sup>

Výraz „nemožně oškliví“ má v sobě skutečně něco kouzelného. Ukazuje, že na protifrancouzských předsudcích Angličanů je cosi až pudového a že Angličané jsou podobně zaslepeni i vůči sobě samým. Nepoznávají ve své vlasti „zrádný Albion“, zemi, o níž Napoleon prohlásil: „Angličané nerespektují smlouvy. Napříště je budeme ukládat do smutečního flóru.“ Angličtí námořní kapitáni, mezi něž patřil i Henry Byam Martin, byli přesvědčeni, že jsou přímočaří a spolehliví, a mnohem raději jednali s exotickými ostrovy, o nichž byli upřímně přesvědčeni, že si s nimi rozumějí, než s Francouzi, kteří jsou přece nespolehliví a naprosto nevypočitatelní.

Důvod, proč je tak nesnadné Angličany přesvědčit, že by se svými evropskými sousedy měli navázat těsnější vztahy, spočívá v tom, že už mají po ruce jiného přítele, a to Spojené státy. Nejde o přátelství rovného s rovným – a není tomu tak už po několik generací – nicméně anglické vládnoucí vrstvy, kterým se vesměs dostalo klasického vzdělání, se utěšují odkazem na antiku. Za druhé světové války to pozdější premiér Harold Macmillan vysvětloval Richardu Crossmannovi, který tehdy působil

v Alžírsku jako vedoucí odboru pro psychologickou válku, takto:

Můj milý Crossmanne, my jsme Řekové amerického impéria. Američané na nás působí stejně jako Římané na Řeky – jsou velcí, hřmotní, vulgární, živelní, mnohem ráznější než my, línější, nezkaženější, ale i zkorumpovanější. Proto postupujeme na velitelství spojeneckých vojsk stejným způsobem, jakým řídili řečtí otroci vojenské operace císaře Claudia.<sup>22</sup>

Macmillan byl na své názory značně hrdý, protože z této blahosklonnosti čerpal pocit uspokojení. Bylo to však srovnání ve všech ohledech zavádějící, jak z politického, tak i z osobního hlediska. Macmillan sice vypadal jako typický anglický gentleman, ve skutečnosti však byl synem dcery lékaře z Indianapolisu ve Spojených státech.

Přátelství s Amerikou však Británii zachránilo v době, kdy stála sama proti Hitlerovi. Při četbě Churchillových vzpomínek na to, jak se snažil Spojené státy přesvědčit, aby se zapojily do boje proti Německu, neustále vystupuje do popředí jeho hluboké přesvědčení, že tyto země si jsou názorově tak blízké, že je *musí* pojit i společný osud. Toto přesvědčení je zvláště markantní, když píše o setkání s prezidentem Rooseveltem na palubě britské válečné lodi *Prince of Wales* v zátocce Placentia u Newfoundlandu v srpnu 1941, během něž byla sjednána Atlantická charta. Státníci se zúčastnili společné bohoslužby a Churchill měl rozhodnout, co se bude zpívat. Vybral chorál „Vzhůru, Kristovi bojovníci“ a „Bože, jenž pomáhal jsi nám“.

Cítili jsme, že tato bohoslužba je proctěným projevem jednotné víry našich národů, a nikdo z přítomných nezapomene na pohled, který se nám na sluncem ozářené palubě naskytl, na symboliku britské a americké vlajky přehozené vedle sebe přes kazatelnu, na britského a amerického kuráta, kteří předčítali modlitby, na nejvyšší důstojníky britské a americké armády, námořnictva a letectva, sešikované společně za

americkým prezidentem, na britské a americké vojáky, natěsnané na palubě vedle sebe bez ohledu na národnost, kteří zpívali ze stejných knih a zaníceně se modlili, přičemž modlitby a chorály znali jedni i druzí. ... Každé slovo jako by nás zasáhlo v hloubi srdce. Byla to úžasná hodina. Téměř polovina zpívajících zanedlouho zemřela.<sup>23</sup> [*Prince of Wales* byl v prosinci potopen torpédou japonského leteckého nepřevadového svazu, sestávajícího z osmdesáti čtyř strojů.]

Nemůže být pochyb, že to byl mimořádně silný zážitek; nemůže být ani pochyb o síle historických, kulturních a jazykových svazků, která na Churchilla tak zapůsobila. Z vojenského hlediska vedlo spojenectví těchto dvou zemí k vynikajícím výsledkům, zprvu při osvobozování Evropy, pak při vývoji atomové bomby a později, za studené války, při výměně zpravodajských informací, zvláště z elektronického odposlechu. Britové tedy měli důvod věřit, že navzdory hospodářské převaze Spojených států i oni podstatně přispěli k válečnému úsilí.

Mezi členy britské delegace, která ve Washingtonu sjednávala podmínky splácení americké válečné půjčky, kolovala následující říkanka:

In Washington Lord Halifax  
Whispered to Lord Keynes:  
„It's true they've all the money bags.  
But we've got all the brains.“

(Ve Washingtonu lord Halifax pošeptal lordu Keynesovi: „Amíci mají peníze, my zase máme za ušima.“)

Samozřejmě, nebýt vztahu se Spojenými státy, nemuse-la válka dopadnout pro Británii dobře. Z dlouhodobého hlediska však toto spojenectví Britům umožnilo i nadále si namlouvat, že na světové scéně vystupují jako nezávislá mocnost. Jistě, mohli si myslet, že se jim podařilo udržet si „nezávislost“, šlo však pouze o nezávislost na ostatních evropských státech. Vztah se Spojenými státy spočíval

v tom, že Británie sice mohla dělat, co se jí zlíbí, avšak pouze v případě, že to nevadilo Spojeným státům. Britové to zjistili v roce 1956, když se bez amerického souhlasu pokusili o invazi do Egypta, aby pro sebe zabezpečili Suezský průplav. Už bylo pozdě něco měnit na skutečnosti, že se postavili na stranu spřízněné anglosaské kultury – alespoň tak se to tehdy jevílo – na druhé straně Atlantiku. V kontextu britských dějin to bylo pochopitelné, neboť Evropa představovala pro Británii válku a Amerika pomoc, jež válku ukončila. Británie však také nutně za svou přílišnou závislost na Spojených státech zaplatila nepochopením celé řady procesů, které se odehrávaly v Evropě, a vzájemným odcizením s Evropským společenstvím, do něž se pak opožděně pokoušela vstoupit. Toto zpoždění už nikdy nedohnala. V devadesátých letech, kdy už evropský kontinent nebyl rozdělen na komunistické a demokratické státy a kdy „mimořádný vztah“ pro Spojené státy ztratil hodně na významu, zůstala Británie na holičkách.

Vztah se Spojenými státy je i nadále „mimořádný“ a mimořádně vřelé jsou i osobní vztahy mezi vedoucími státníky, kteří nejen v přeneseném slova smyslu, nýbrž doslova mluví stejnou řečí – Thatcherová a Reagan, Blair a Clinton. Haroldu Wilsonovi se ještě podařilo vyhnout se účasti na vietnamském debaklu, ale v dalších poválečných konfliktech, od Koreje po Kosovo, si britské vlády zakládají na tom, že britští vojáci bojují po boku Spojených států (čili za Spojené státy). Projevuje se to obrovskými britskými investicemi ve Spojených státech (Británie tam investuje více než v kterékoli evropské zemi) a naopak mimořádnými investicemi Spojených států v Británii (USA v ní také investují více než v kterékoli jiné evropské zemi), v propojení britské a americké kinematografie, v Unii anglického jazyka, v Atlantické radě a v de-

sítkách dalších organizací, ale i v tom, že mezi Británií a Severní Amerikou cestuje dvakrát více lidí, než kolik jich létá či se plaví přes Atlantik do Spojených států z kterékoli jiné evropské země. Počet Britů odpovídá souhrnnému počtu cestujících z Německa, Francie a Nizozemska.<sup>24</sup>

Ke srovnávání se starým Řeckem a Římem dochází méně často, protože Angličané si čím dál víc uvědomují, že dnešní svět je „Made in America“. Jak vysvětlíte zemi, kde se nosí džínny, mikiny a baseballové čepice, že náleží ke kultuře, která dala světu pánský oblek? Nevysvětlíte. Protože dnes už na tom nezáleží.

## KAPITOLA TŘETÍ

## ANGLICKÉ IMPÉRIUM

*Když se řekne Anglie, myslí se tím někdy Velká Británie, někdy Spojené království a někdy britské ostrovy – nikdy však Anglie.*

George Mikes, Jak se státi cizincem

Charakteristikou Angličanů, jež snad nejvíc pobuřuje ostatní národy obývající tento ostrov, je jejich lehkomyšlné zaměňování názvů Anglie a Británie. Když nasloucháte některým Angličanům, máte skoro dojem, že Skotové a Velšané neexistují nebo se teprve pokoušejí stát příslušníky panské rasy, která získala své postavení přímo od Boha. Angličané by si měli začít dávat pozor na jazyk.

Na rozdíl od Anglie, kterou svého času zcela nebo alespoň zčásti ovládali Římané, Vikingové, Anglosasové a Normani, si Skotsko nikdy nikdo zcela nepodmanil, dokud se ovšem nestalo součástí Spojeného království. Podle skotského nacionalistického nazírání na dějiny podepsala zákon o sjednocení, který spojil jejich vlast s Anglií, úplatná skotská šlechta. Ve skotských horách se ještě dnes, po dvou stoletích, rozhořčeně vzpomíná na vyhnání místních obyvatel chovateli ovcí jako na „skotský holocaust“. Jeden skotský nacionalista mi sdělil, že to byla „nejúčinnější etnická čistka v Evropě, provedená homosexuálními náčelníky skotských klanů a velkostatkáři za pomoci policie, vojska, skotské církve a poslanců, čímž vznikla největší pustina v Evropě“. Tvrdil také, že obyvatelé skotských ostrovů utrpěli ve druhé světové válce ne-

sítkách dalších organizací, ale i v tom, že mezi Británií a Severní Amerikou cestuje dvakrát více lidí, než kolik jich létá či se plaví přes Atlantik do Spojených států z kterékoli jiné evropské země. Počet Britů odpovídá souhrnnému počtu cestujících z Německa, Francie a Nizozemska.<sup>24</sup>

Ke srovnávání se starým Řeckem a Římem dochází méně často, protože Angličané si čím dál víc uvědomují, že dnešní svět je „Made in America“. Jak vysvětlíte zemi, kde se nosí džíny, mikiny a baseballové čepice, že náleží ke kultuře, která dala světu pánský oblek? Nevysvětlíte. Protože dnes už na tom nezáleží.

## KAPITOLA TŘETÍ

## ANGLICKÉ IMPÉRIUM

*Když se řekne Anglie, myslí se tím někdy Velká Británie, někdy Spojené království a někdy britské ostrovy – nikdy však Anglie.*

George Mikes, Jak se státi cizincem

Charakteristikou Angličanů, jež snad nejvíc pobuřuje ostatní národy obývající tento ostrov, je jejich lehkomyšlné zaměňování názvů Anglie a Británie. Když nasloucháte některým Angličanům, máte skoro dojem, že Skotové a Velšané neexistují nebo se teprve pokoušejí stát příslušníky panské rasy, která získala své postavení přímo od Boha. Angličané by si měli začít dávat pozor na jazyk.

Na rozdíl od Anglie, kterou svého času zcela nebo alespoň zčásti ovládali Římané, Vikingové, Anglosasové a Normani, si Skotsko nikdy nikdo zcela nepodmanil, dokud se ovšem nestalo součástí Spojeného království. Podle skotského nacionalistického nazírání na dějiny podepsala zákon o sjednocení, který spojil jejich vlast s Anglií, úplatná skotská šlechta. Ve skotských horách se ještě dnes, po dvou stoletích, rozhořčeně vzpomíná na vyhnání místních obyvatel chovateli ovcí jako na „skotský holocaust“. Jeden skotský nacionalista mi sdělil, že to byla „nejúčinnější etnická čistka v Evropě, provedená homosexuálními náčelníky skotských klanů a velkostatkáři za pomoci policie, vojska, skotské církve a poslanců, čímž vznikla největší pustina v Evropě“. Tvrdil také, že obyvatelé skotských ostrovů utrpěli ve druhé světové válce ne-

přiměřeně vysoké ztráty a za odměnu se dočkali nejvyšší nezaměstnanosti a největšího vystěhovalectví v celém Spojeném království. „Byli bychom na tom líp, kdyby ve válce zvítězil Hitler, protože ty opuštěné a rozpadající se vesnice by byly aspoň ještě osídlené,“ dodal rozhořčeně.<sup>1</sup>

Nemůže být také pochyb o tom, že britské impérium bylo z větší části dílem Skotů. Jakmile po katastrofálním pokusu o založení skotské kolonie na Panamské šíji roku 1698 ztroskotaly sny o vybudování vlastního impéria, začali Skotové sloužit v britské armádě, kde získali pověst vynikajících vojáků, stavěli silnice a mosty, stali se veleúspěšnými obchodníky a nashromáždili obrovské bohatství. Slavný vlajkový signál z bitvy u Trafalgaru „Anglie čeká od každého, že bude konat svou povinnost“ vytáhl na žerď jistý John Robertson, námořník ze skotského ostrova Lewis. Sir Charles Dilke v roce 1869 napsal: „Na každého Angličana, který se ze skromných začátků vypracoval k bohatství, od Dunedinu až po Bombaj, připadá přinejmenším deset Skotů.“ A škodolibě dodal: „Jak zvláštní, že se v lidové mluvě Spojenému království neříká Skotsko.“<sup>2</sup> Poslední slova generálporučíka sira Johna Moora – Skota narozeného v Glasgowě – vypovídají za všechno ostatní. Když byl roku 1809 v bitvě u města La Coruña zasažen šrapnelem a smrtelně raněn, nepochyboval ani v nejmenším, komu slouží. Těsně před smrtí prohlásil: „Doufám, že lid Anglie bude spokojen. Co se mé vlastní týče, doufám, že mne ocení.“

Základy *skutečné* tisícileté říše, kterou medievalista John Gillingham umísťuje do Británie, byly postaveny na předpokladu absolutní morální převahy Angličanů a ta prý začíná jejich obrácením na křesťanství. William z Malmesbury potom v díle *Hrdinské činy anglických králů* uvádí další důvod, proč Angličané věří, že jsou lepší než všichni ostatní. Je jím prý sňatek krále Ethelberta s dcerou fran-

ského krále Berthou, neboť právě tímto „propojením s Francouzi se kdysi barbarský národ začal oprošťovat od svých divokých zvyků a směřovat k vznešenějšímu způsobu života“.<sup>3</sup>

Podle této interpretace přinesli Angličanům civilizaci právě Francouzi. Je sice pravda, že o pět set let později nebyli normanští dobyvatelé právě nejvítanějšími návštěvníky, nicméně jakmile se ujali vlády, začali Angličané neuvěřitelně ochotně přejímat evropské způsoby. Po normanském záboru se změnil zákon o manželství, majetku, válčení i sexuálním chování. Zcela běžnými se staly sňatky mezi dosavadním obyvatelstvem a novými vládci a po roce 1140 už anglická elita o Anglii mluvila (francouzsky) a psala (latinsky) jako o „zemi, kde sídlí spravedlnost, zemi, jež je domovem míru, vrcholem zbožnosti a zrcadlem víry“, zatímco Wales byl „zemí jelenů, ryb, mléka a stád, kde se lidé rodí jako barbaři“.<sup>4</sup> Pro Williama z Newburghu byli i Skotové „hordou barbarů. ... Tento nelidský národ nejraději podřezává hrdla starým mužům, zabíjí malé děti, rozpárává útroby žen.“<sup>5</sup> Gerald de Barri věřil, že Irové jsou „tak barbarští, že o kultuře u nich nelze vůbec mluvit ... je to národ divochů, žijí jako zvěř a stále se ještě živí primitivním pastevečtím“.<sup>6</sup> Richard z Hexhamu zase vyjádřil zděšení nad barbarskými válečnými metodami Skotů:

Vraždili muže před očima jejich žen a ženy pak unášeli jako válečnou kořist. Strhali z nich oděv, z vdov i z panen, spoutali je, provazy a řemeny přivázali jednu k druhé a hnali je ostřími šípů a kopí. ... Tito bestiální muži se pranic neštítí nevěry, incestu a jiných hanebností, a když se svých obětí nasytí, nechají si je jako otrokyně nebo je prodávají jiným barbarům výměnou za dobytek.<sup>7</sup>

Nebyly to jen zemědělské a válečné metody, co v Angličanech vzbuzovalo pocit nadřazenosti, byl to také jejich

pohlavní život. John ze Salisbury, jeden z duchovních, kteří byli přítomni vraždě sv. Tomáše Becketa v canterburské katedrále, napsal o Velšanech, že „žijí jako zvěř: vydržují si vedle manželek i konkubíny“.<sup>8</sup>

Z uvedených výroků je alespoň zjevné, že úkol „vzít na svá bedra bělochovo břímě“, jak to charakterizoval viktoriánský básník Rudyard Kipling, nevzešel až z 19. století. Ve 20. století se Angličané sice naučili vystříhat zevšeobecňujících soudů o Karibech či Asiitech, stejné zábrany nicméně stále nepocítují v postoji ke svým nejbližším sousedům. Děti se ve školách například učily básničku:

Taffy was a Welshman, Taffy was a thief;  
Taffy came to my house and stole a piece of beef:  
I went to Taffy's house, Taffy was not at home,  
Taffy came to my house and stole a marrow-bone.

(Taffy je Velšan, Taffy je zloděj, Taffy přišel ke mně domů a ukradl mi kus hovězího. Já šel k Taffymu, Taffy nebyl doma, Taffy přišel ke mně a ukradl mi i morkovou kost.)

Veršky sice už byly z čítanek vyřazeny, nicméně kdybyste si chtěli obohatit knihovnu, určitě je ještě najdete v antikvariátě. Původně šlo zřejmě o narážku na nájezdy Velšanů přes anglické hranice, nicméně tato anglická karikatura Velšanů se ani v dnešní, citlivější době příliš nezměnila – podle Angličanů jsou to lichotníci a licoměrní mluvkové plní falešné sentimentality. Televizní recenzent listu *Sunday Times* (jeden z řady Skotů, kteří se rozhodli hledat štěstí v Londýně) roku 1997 napadl stereotypní znázorňování národních charakteristik v anglických tele-novelách a napsal, že v případě Velšanů má Angličan k dispozici celý kopec předsudků. Všichni přece víme, že Velšané jsou upovídání pokrytci, nemorální lháři, rváči, bigotní fanatici a tmaví, vzteklí, ohavní malí skřeti.<sup>9</sup> No-

vinář však záhy zjistil, že spousta Velšanů jeho článek nepochopila – stěžovali si na něj velšskému komisaři pro rasovou rovnoprávnost, jistému panu Rayi Singhovi, že se dopustil rasové urážky.<sup>10</sup>

Ve vztahu ke Skotsku jsou anglické předsudky méně výrazné. Ze Skotů si utahovali pro jejich drzgrešlovství a zasmušilost. Jak to vyjádřil spisovatel P. G. Wodehouse: „Rozlišit mezi slunečním paprskem a nevrlým Skotem věru není obtížné.“ Když někdo chválí Velšany, pak je to pro jejich „keltské“ vlastnosti – pro jejich bardy a zpěváky – zatímco Skotové, zvláště pocházejí-li ze skotské nížiny, jsou často uznáváni jako slavní lékaři, právníci, inženýři a podnikatelé. K doplnění tohoto výčtu zevšeobecňujících charakteristik ještě uvedme, že Angličané považují Skoty za lidi sice nevrlé, avšak tvrdé a přímočaré (pokud zrovna nepřebali). Je také pravda, že ze Skotska pocházeli dva nejslavnější moralisté 20. století – arcibiskup Cosmo Lang a první šéf BBC John Reith.

Je docela možné, že oba tyto zevšeobecňující pohledy vešly do anglického povědomí právě proto, že se zakládají na pravdě. Jenže z toho, jak hledí na své sousedy, můžeme leccos vyčíst také o samotných Angličanech. Anglie Skotsko i Wales v podstatě anektovala. Skotové však do tohoto svazku vstoupili jako rovnocenní partneři a jejich král Jakub VI. Stuart se stal anglickým králem Jakubem I. (někteří Skotové se však dodnes zlobí, že se o současné královně hovoří jako o Alžbětě II., protože oni žádnou Alžbětu I. neměli). Skotsko mělo a má dodnes vlastní právní řád, vlastní školský systém a vlastní intelektuální tradici. Zato vztah mezi Anglií a Walesem nikdy nebyl ani v nejmenším vztahem dvou rovnocenných partnerů. Už od začátku 15. století, kdy došlo k potlačení protikoloniální vzpoury Owena Glendowera, bylo toto knížectví pouhým přívěskem Anglie. Jindřich VIII. sice zrušil záko-

ny zakazující Velšanům vlastnit půdu na anglickém území (zákony byly zavedeny jako trest za Glendowerovo povstání), nicméně trval na tom, že všichni držitelé vysokého úřadu ve Walesu musí mluvit anglicky, ačkoli i v jeho žilách kolovala velšská krev.\*

Navzdory těmto omezením Velšané i nadále mezi sebou hovořili velšsky a ještě v osmdesátých letech 19. století jich tento jazyk ovládaly plné tři čtvrtiny.<sup>11</sup> Snad věřili, že tak budou více pány svého osudu. Pravda je však taková, že neměli vlastní hlavní město, které by se vyrovnalo Edinburghu, neměli vlastní právo ani školství, a neměli dokonce (dokud se nerozšířil nonkonformismus, jenž to už bylo pozdě) ani vlastní náboženské instituce.

Celých dvě stě let poté, co král Jakub sjednotil Anglii se Skotskem, se Angličané nemohli rozhodnout, zda pocítují vůči Skotům nenávisť – za jejich „proradnost“ v občanské válce a za jakobitská povstání v letech 1715 až 1746 – či zda jim jsou lhostejní. „Skotsko ... je prostě žumpa světa,“ vyjádřil se jistý velmož po bitvě u Cullodenu. Odpověď mu přišla od premiérova bratra, vévody z Newcastle: „Pokud jde o Skotsko, nezáleží mi na něm o nic víc než komukoli jinému ... jenže nesmíme zapomínat, že Skotové žijí na našem ostrově.“<sup>12</sup> Těžko se ubránit pocitu, že jak nepřátelství, tak předstíraná lhostejnost v podstatě znamenají, že Angličané v hloubi duše Skoty přece jen docela respektovali, i když měli za to, že musí při každé příležitosti dávat najevo své pohrdání. Výstižně to vyjádřil literát Dr. Johnson proslulým výrokem, že „Skotsko je pouze nepovedená Anglie“. James Boswell zaznamenal Johnsonovu odpověď, když mu kdosi řekl, že ve Skotsku je spousta krásných, divokých a ušlechtilých krajů: „Ano,

pane, doneslo se mi, že jich máte hojně. Také Norsko má divoké a krásné kraje, i Laponsko má spoustu krásných divokých krajů. Jenže, pane, musím vám říct, že nejkrásnější pohled, jaký se Skotovi kdy naskytne, je silnice, která ho dovede do Anglie.“<sup>13</sup> Ani Johnson sám nedokázal vysvětlit, proč je vůči Skotům tak zaujatý, Skotové se však mohou utěšovat alespoň tím, že se jim ho podařilo podráždit. A jediné, co byl Boswellovi schopen povědět o Walesu, je, že „se tak málo liší od Anglie, až cestovatel nemá, co by o té zemi řekl“.

V 19. století už ale názor, že Skotové jsou krvežízniví zrádci, začal ustupovat a vystřídal jej téměř nespoutané nadšení. Romantický život skotských horalů Angličany natolik uchvátil, že král Jiří IV., když se vypravil do Edinburghu, vzal na sebe dokonce horalský kroj. Skotsko si udržuje své postavení i díky spřízněnosti s monarchií a s anglickou šlechtou, přetrvávajícímu romantickému poblouznění, v jehož důsledku si zámožnější Angličané kupují usedlosti ve skotských horách, a v neposlední řadě také proto, že polovinu módní londýnské čtvrti Chelsea vlastní skotské klany. Jestliže do výčtu osobností zahrneme i Skoty, kteří se vydávají za Angličany, jako jsou Andrew Bonar Law, Harold Macmillan a Tony Blair, pak na konto Skotska připadá jedenáct ze čtyřiceti devíti britských premiérů od nástupu Jiřího III. na trůn, což je mnohem více, než na kolik by měli nárok vzhledem k počtu obyvatel. O Velšanech nic podobného tvrdit nelze. Z jejich řad vzešel pouze jeden premiér, David Lloyd George, mohou se však honosit alespoň tím, že většinu ostatních státníků, kteří ve 20. století zastávali tento úřad, převyšoval o hlavu. Osobnosti, jako byl poválečný předseda Labour Party Aneurin Bevan, udržovaly při životě velšskou revoluční tradici, dosáhnout cíle se jim však nedařilo, a nejen proto, že Angličané jsou až na několik výjimek

\* Jak odlišně se královský dvůr choval ke Skotům, dokládá také skutečnost, že Jindřich VIII. zakázal Angličanům prodávat Skotům koně.



zgruntu konzervativní, nýbrž i proto, že Velšanům prostě nedůvěřují. Když se ani Neilu Kinnockovi nepodařilo ve volbách roku 1992 dovést labouristy k vítězství, strana vycítila, že to je zčásti právě kvůli této nedůvěře, a okamžitě ho nahradila Johnem Smithem, pocházejícím ze Skotska. Smith byl, jak se na Skota sluší a patří, zasmušilý a měl i další povahové rysy, kterých si Angličané na Skotech tak cení. Jsou to vlastnosti Skotů z nížin, a jak vysvětluje historik Richard Faber, patří sem „píle, šetrnost, odhodlanost, opatrnost, pedantství, svárliвість a nedostatek smyslu pro humor“. <sup>14</sup> To poslední by nebylo vůči Johnu Smithovi spravedlivé, a kdyby nebyl podlehl infarktu, byl by se bezpochyby stal prvním skotským premiérem od Ramsaye MacDonalda v třicátých letech.

Jedním z důsledků toho, že Skotové a Velšané tak často realizovali své ambice prostřednictvím Británie a britského impéria, je, že v jedné i v druhé zemi nacionalismus ustrnul ve stadiu pouhé nenávisti k Britům. Na každého skotského nebo velšského nacionalistu, který se snaží dopracovat k rozumnému vztahu k ostatním evropským národům, připadá tisíc dalších, jejichž vlastenectví se omezuje na bezmeznou zášť k Angličanům. Nacházejí se stále ještě ve stadiu, které Douglas Hyde, pozdější první prezident Irské republiky, už před sto lety označil za „tupou, zato vytrvalou animozitu“ vůči Anglii, kvůli které tito lidé „trpí, když se Anglii něco podaří, a radují se, když Anglie trpí“. <sup>15</sup> Jistý slavný skotský reportér dokonce označil zahraniční mužstva, se kterými se Anglie utkává v kriketu – proboha, v *kriketu!* – za čestné Skoty. Čili hráči z Karibiku jsou černí Skotové, Indové jsou snědí Skotové a Australané jsou Skotové od protinožců. <sup>16</sup> Z tohoto hlediska pramálo záleží na tom, kdo vyhraje, hlavně když prohraje Anglie. Jeden můj skotský přítel, který trávil dovolenou na jachtě a nechtěl si nechat ujít fotbalové mistrovství

Euro '96, spustil kotvu v malém přístavu Stranraer na jihozápadním pobřeží Skotska a šel do baru sledovat semifinále mezi Anglií a Německem. Po prodloužení byl stav nerozhodný 1 : 1. Na konci rozstřelu chytil německý brankář penaltu anglického útočníka Garetha Southgatea, a učinil tak konec anglickým nadějím. „Bar vybuchl nadšením,“ vzpomínal přítel. „V rohu seděl jakýsi stařík, v životě jsem ho neviděl. Vrhł jsem se na něj a začal ho líbat. Z toho vidíš, jak *moc* jsme si přáli, aby Angličani dostali na frak.“

Jediný soused Anglie, který už má toto vývojové stadium za sebou, je národ, ke kterému se Angličané chovali nejhůř – nikoli Skotové, nikoli Velšané, nýbrž Irové. Postoj Angličanů k Irsku je zčásti shovívavý, zčásti nepřátelský, snad proto, že Angličanům jejich pobyt v Irsku nepřinesl nic než trampoty. Irové se vnímají jako národ, který byl po většinu svých dějin utlačován, a lidová paměť uchovává celou řadu ukrutností, kterých se na nich Angličané dopustili, počínaje vyvražděním vězňů ve 12. století přes úděsné masakry při vojenském tažení Olivera Cromwella a lhostejnost londýnské vlády k hladomoru osmdesátých let 18. století až po události „krvavé neděle“ v roce 1972, kdy britští vojáci postříleli třináct neozbrojených civilistů.

Jelikož v Irsku byla anglická nadvláda nad britskými ostrovy nejvíce ohrožena, chovali se zde Angličané nej арогантněji. (Vévoda z Wellingtonu, který se v Irsku narodil, prohlásil, když si ho Irové chtěli přivlastnit: „Narodili se někdo ve stáji, neznamená to ještě, že je kuň.“) Vztah mezi Iry a Angličany byl vždy ambivalentní a rozporuplný. Viktoriánská Anglie zdůrazňovala důležitost Keltů pro „anglickou rasu“, zároveň se však trásla strachem z újmy, již by mohlo Anglii vitální Irsko způsobit, kdyby se vymanilo zpod koloniálního jha. Když si Dr. Johnson

dobíral Skoty, byla to nevinná hra ve srovnání s hulvátstvím, jakým zahrnoval Iry. V článku, který v šedesátých letech 19. století otiskl v humoristickém časopise *Punch*, tvrdil, že v Londýně a Liverpoolu objevil chybějící článek ve vývoji lidstva, totiž „irské hovado“:

Při řeči mu z úst vycházejí nejroztodivnější nesmysly. Patří k rodu šplhaviců a lze ho často spatřit na žebříku s kbelkem malty. Pokud tento tvor zrovna nehledá potravu, většinou neopouští svou kolonii. Někdy však irské hovado vyrazí v krajním rozrušení před bránu a napadá civilizované lidské bytosti, jež jeho zběsilost bezděky vyvolaly.<sup>17</sup>

Tento „žertík“ je nutno chápat z dobového hlediska. Angličané, jak ještě zjistíme, žili tehdy v bludu, že patří k tvorům jakéhosi vyššího řádu. Je proto pochopitelné, že všichni, kdo odmítali náruč impéria, museli nutně náležet k řádům nižším. Jenže skutečnost, že Irsko bylo de facto kolonií, že angličtí kolonisté byli jiného náboženského vyznání a že je u moci udržovala koloniální armáda, to vše nakonec vyznělo ve prospěch Irska. Jakmile totiž kolonisté sbalili kufry a odjeli, mohlo Irsko začít rozvíjet vlastní identitu a využívat výhod plynoucích z členství v EU mnohem pohotověji než ostatní části britských ostrovů, které se prodíraly k budoucnosti zatíženy balastem dnes už neexistujícího impéria.

Jak ale mohly Angličanům takové předsudky projít? Vysvětlení je třeba hledat za prvé ve skutečnosti, že byli na britských ostrovech jednoznačně dominantní silou, pro niž názory ostatních nebyly příliš důležité, za druhé v tom, že v 19. století už stáli v čele nejúspěšnějšího impéria, jaké kdy svět spatřil, k čemuž je dovedla právě anglosaská praktičnost a ukázněnost. Z toho vyplynulo, že pro „emocionální Kelty“ v Irsku bylo nejlepším řešením pokusit se těchto vlastností nabýt, a ne marnit čas sentimentálními výpravami do minulosti, jak to dělaly zbyvajících

marginální národy. A konečně za třetí, mnoho Keltů trpělo ve vztahu ke svému rodišti pocitem méněcennosti. Velšský básník Dylan Thomas prohlásil: „Země mých otců – co k tomu říci? Ať si ji otcové nechají.“ A tato sebenezávist nevymizela. V románu Irvina Welshe *Trainspotting* se narkoman obrací na kolegu s touto promluvou:

Nemá význam vinit Angličany z toho, že nás kolonizovali. Nemůžeš přece za to Angličany nenávidět. Dyt jsou to pitomci. To je to, my nejsme ani schopni si vybrat za kolonizátory někoho s pořádnou, zdravou kulturou. A tak nám vládnou zženštilí hovnaři. A to znamená, že my jsme co? Nejhorší z přitopraců, jsme žumpa. Nejubožešší, nejservilnější, nejmizernější, nejpopvrženější zmetci, co se kdy prosírali světem.<sup>18</sup>

(překlad Ondřej Formánek a John Comer)

Ve srovnání s anglosaskou říší byly kulturní výsledky Keltů skutečně minimální. Prastará civilizace, ke které se hlásili, byla kulturou orální, a i kdyby byla pravda, že šlo o vrchol tohoto typu kultury, odnesli si ji druidové do hrobu. Hrdost Skotů na vlastní kulturní tradici se dodnes zcela nevzpamatovala ze zjištění, že Ossianův *Fingal*, gaelský epos objevený údajně roku 1760 Jamesem Macphersonem za jeho cest po Skotsku, o němž historik Gibbon prohlásil, že z něj „vzafují hřejivé ctnosti přírody, ač jsou autory nikým neškolení Kaledonci“, je pouze pracným podvrhem. Skotům nezůstalo nic než citové výlevy podobné těm, do jakých upadl irský básník W. B. Yeats v *Soumraku Keltů*, kde hovoří o „kouzelné keltské minulosti, jejíž smysl však ještě žádný člověk neobjevil, žádný anděl nevyjevil“.<sup>19</sup> Yeats ovšem mluvil anglicky, četl anglicky a psal anglicky: „Všechno, co miluji, jsem získal prostřednictvím angličtiny,“ přiznal.

Na pseudodruidské *eisteddfody*, čili slavnosti velšských písní a poezie (datující se od roku 1792), se každoročně dostavovaly zástupy Velšanů. Nespočetně více se jich

však angažovalo v anglosaské realitě. Sňatky mezi oběma skupinami jsou tak četné, že dnes už téměř nelze určit, kolik čistokrevných Keltů vlastně ještě existuje. Keltské dějiny jsou dějinami neustálého ústupu – poslední obyvatel Cornwallu, jehož mateřštinou byla cornwallština, zemřel roku 1777, poslední člověk mluvící jazykem manx, čili keltštinou ostrova Manx, skonal roku 1974 a poslední člověk mluvící skotskou gaelštinou zemřel v roce 1984. V Severním Irsku žije více lidí, jejichž mateřštinou je čínština, než těch, jejichž rodnou řečí je irština. Jsou-li tyto jazyky vůbec ještě živé, je to díky subvencím ze strany anglických daňových poplatníků (televizní kanál vysílající velšsky) nebo jde o důsledek politické ideologie (vysoký počet bývalých vězňů z řad teroristické Irské republikánské armády hovoří irsky).

Na rozdíl od těchto prastarých kultur se v Anglii vyvinula kultura, jež dobyla svět. A jelikož Anglie dominovala ve státním útvaru, který ovládal rozsáhlou část světa, začalo se jméno „Anglie“ zaměňovat s „Británií“. Ekonom Walter Bagehot nazval své monumentální dílo o vztahu parlamentu, koruny a soudů ve Spojeném království – které je dodnes v tomto oboru považováno za stěžejní, ačkoli vyšlo už před půldruhým stoletím – *Anglická ústava*. Ve dvacátých letech 20. století se Andrew Bonar Law, Kanadán skotsko-irského původu – o němž by se dalo předpokládat, že je na tyto věci citlivý – vůbec nebránil tomu, že se mu říká „anglický premiér“, a nikoli „britský premiér“. Ve třicátých letech 20. století začaly vycházet *Oxfordské dějiny Anglie*; kapitola o anglickém školství pojednává mimo jiné o skotských univerzitách a o vnitřních záležitostech zámořských kolonií.

Všechny představy o rasové čistotě Anglosasů však vezmou zasvě, jakmile začneme zkoumat etnické kořeny

anglického národa. Původní obyvatelé Anglie podle všeho neměli příliš vyspělou civilizaci. Je pravda, že hrstka amuletů, prstenů na nohy a náramků má jisté primitivní kouzlo. Jenže keltští kněží podporovali lidské oběti a kanibalismus. Nejvyspělejší keltský kmen, Belgové, sídlící v pozdějším jihoanglickém hrabství Kent, pěstoval pšenici a len. Jeho příslušníci sice také chovali dobytek, neuměli však ještě vyrábět sýr a o zahradnictví neměli ani tušení. To je tedy obraz vrcholné britské – čili keltské – kultury před příchodem Římanů, a čím více se cestovatel vzdaloval od jihoanglického pobřeží, tím méně byly keltské kmene, s nimiž se potkával, „civilizované“. Není třeba vypočítávat veškeré vymoženosti, kterých se Anglii dostalo s příchodem Římanů, stačí se podívat na libovolnou mapu Anglie; jako podle pravítka se tu dodnes táhnou silnice, které před dvěma tisíci lety Římané postavili. A Římané tím, že vytyčili severní hranici římského impéria od ústí řeky Tyne na východě po záliv Solway na západě, zařadili Anglii do civilizovaného světa, zatímco Skotsko se ocitlo za jeho předělem. Anglie tedy vděčí za svou jednotlou existenci cizí invazi.

Nikdo ovšem netvrdí, že Angličané jsou v podstatě Římané. Není známo, kolik jich zůstalo v Británii, když římská vláda po čtyřech stoletích okupace usoudila, že se tuto kolonii už nevyplatí bránit před útoky Sasů, Irů a Piktů, rozhodně však z přísně etnického hlediska nelze Římany považovat za součást anglického národa, ať už tímto označením myslíme cokoli. Podle dějepisců z 8. století přicestovali první „angličtí“ Angličané do Anglie ve třech člunech, které někdy v polovině 5. století přistály na kamenité pláži v zálivu Pegwell Bay na jihovýchodním pobřeží. I v tomto případě šlo o bojovníky. Podle jedné verze pozval těchto dvě stě či tři sta válečníků kníže Vortigern, aby mu pomohli odrazit ná-

jezdy Piktů, popřípadě (podle jiné verze) aby jim poskytl útočiště. Ať tak či onak, první, co badatel o těchto Angličanech zjistí, je, že to vůbec Angličané nebyli, totiž ve smyslu anglického původu. Na ostrovy se přeplavili z Jutska, Anglenu a z Dolního Saska. „Anglické etnikum“, pokud něco takového vůbec existuje, je germánského původu.

Už tito první Angličané se vyznačovali vlastnostmi, které jim pak zůstaly v průběhu celých dějin. V první řadě se u nich projevila touha ničit vše, co jim stálo v cestě. Anglie této touze čas od času propadá dodnes, ať už šlo o kláštery v 17. století, nebo o městská centra v šedesátých letech 20. století. V případě Anglů, Sasů a Jutů se toto nutkání projevovalo demolicí kamenných domů, které zůstaly po Římanech; místo nich postavili dřevěné budovy, uspořádané podle feudální kmenové struktury. Za ocenění jistě stojí jejich poměrně vyspělé zemědělství, spočívající v orbě a střídání plodin. Historika o papeži Řehořovi, který se uznale vyslovil o kráse Angličanů, když na římském trhu s otroky uzřel zajaté anglické mladíky („jácípak Anglové, vždyť to jsou andělé!“, anglicky *angels*), nesmí zastrít fakt, že když sv. Augustin a jeho misionáři dostali za úkol převést tyto „anděly“ na křesťanskou víru, byli přesvědčeni, že je čeká cesta na konec civilizovaného světa.

Noví příchozí nebyli místním zcela neznámí. Předcházela je jejich pověst, neboť už před vyložením podnikali nájezdy na anglické pobřeží. Kníže Vortigern si možná představoval, že si je získá příslibem půdy a majetku, jenže neuplynulo ani devět let a jeho domnělí spojenci ukázali další vlastnost, kvůli níž nepřátelé Angličany zahrnují pohrdáním: proradně se vzbouřili. Vortigern se vykoupil tím, že jejich náčelníku Hengistovi nabídl novodobé hrabství Kent. Když dobyvatelé zjistili, jak snadno mohou při-

jít ke statkům, začali se do Anglie sjíždět další a zemi si pak mezi sebou rozdělili. Západní Sasové získali území, kterému se začalo říkat Wessex, východní Sasové Essex, na jižní Sasy se dostal Sussex a středním Sasům připadl Middlesex. Na sever od těchto zemí leželo království Mercia, na východě byli Anglové a ještě dále na sever království Northumbria.

V další vlně se dobyvatelé, tentokrát z Norska a Dánska, probojovali napříč Anglií a zanechali po sobě stopy v podobě přibližně čtrnácti set měst a vesnic se skandinávskými jmény. Na čtyři sta se jich nachází v hrabství Yorkshire, kde místní jména jako *Weatherby* a *Selby* obsahují částici *by*, což je dánský výraz pro vesnici, zatímco v hrabství Lincolnshire je kolem tří set obcí s názvy jako *Scunthorpe* či *Mablethorpe*; slovo *thorp* znamená dánský osadu. Další taková jména jsou v hrabstvích Norfolk a Northamptonshire. Než tedy Anglie zažila v roce 1066 nejznámější – normanský – vpád, už dávno se nedalo mluvit o domorodém etniku, spíš to byl guláš namíchaný částečně z keltských Britů (v některých případech dokonce z obyvatel ještě dřívějších), částečně z Římanů, Anglů, Sasů, Jutů a Skandinávců. Normanský zábor tento guláš pouze trochu osolil a opepřil.

Dalších devět set let už zůstalo složení obyvatel pozoruhodně stabilní, zatímco jinde v Evropě se hranice neustále přesouvaly. Tak například Francie oficiálně získala svrchovanost nad Nice až v roce 1860 a Alsasko-Lotrnsko bylo v letech 1871 až 1918 a pak mezi lety 1940 a 1945 pod německou nadvládou. Anglie, od normanského záboru spravovaná centrálně, na zvládnutelném území a s poměrně malou vzdáleností k hranicím – pokud ovšem nebyly tak jako tak definovány mořem – byla mnohem stabilnějším útvarem. Angličané proto dlouho neměli o ostatních národech sebemenší představu. Radní ve městě Hartlepoolu

jsou dodnes terčem posměšků. Když totiž za napoleonských válek ztroskotala nedaleko tohoto města loď a zachránila se z ní jen opička, místní postavili na pláži šibenici a opičku pověsili, protože neodpovídala na jejich otázky, a dá přece rozum, že tak se chová jen vyzvědač.

Co kdyby to však nebyla opička, nýbrž hluchoněmý Angličan – zachránil by se před oprátkou? Kdyby ho byli svlékli do naha, uvědomili by si, že mají před sebou Angličana? Tacitus se dlouho před příchodem Sasů, Vikingů, Normanů a všech těch ostatních zmiňoval, jak různorodý je ostrov, který Římané tehdy obsadili, a tuto různorodost uváděl do souvislosti s různorodým genetickým původem obyvatel Anglie. A Angličané přesto trvají na zevšebecňujících tvrzeních, že Velšané jsou menší a tmavší než Angličané, zvláště než ti plavovlasí z území, osídlovaného kdysi Sasy a Skandinávci, nebo že zrzavé vlasy svědčí o keltských předcích. Portréty Angličanů, kteří si mohli portrét dovolit, skutečně jako by dosvědčovaly jisté společné rysy, navzdory pohrání, které nad anglickým obličejem vyjádřil Oscar Wilde („jednou spatřen, nikdy nezapamatován“). Je sice možné, že nejen angličtí muži, ale ani anglické ženy nejsou zvláště zajímavé, a snad právě proto jsou na všech obrazech vypodobeny s atraktivně dlouhou šňů, zatímco muži asi vždy spíš trvali na tom, aby obrazy zachycovaly také jejich domy a koně. Umělec ovšem musí především uspokojovat svého chleboďárce, a tak těžko říci, nakolik jsou rodinné portréty pravdivé. Návštěvníci z ciziny jeden jako druhý poznamenávají, že díky vlhkému podnebí mají anglické ženy neuvěřitelně zdravou pleť, zároveň si ale všímají i jednoho jejich nedostatku – všechny Angličanky prý mají velká chodidla.

V roce 1939 se jistý americký etnograf bez obav pustil na tento tenký led, když prohlásil: „Přestože se Britové ve

tváři dost liší, cizinec si je zapamatuje podle podlouhlé a úzké hlavy, zarudlosti v obličejí a výrazného tenkého nosu.“<sup>20</sup> Až na ten zarudlý obličej to Johna Bulla příliš nepřipomíná. V roce 1998 se vědcům z univerzity v Manchesteru podařilo rekonstruovat obličej „muže z Cheddaru“, který zemřel v době kamenné, přibližně před devíti tisíci lety, poblíž Cheddarského průsmyku v Sommersetu na jihozápadě Anglie. Vědci dospěli k závěru, že byl asi sto osmdesát centimetrů vysoký, měl trochu šišatou hlavu, široký obličej, okrouhlé čelo a bambulatý nos. Vedoucí badatelského týmu poznamenal, že se zřejmě značně podobal kterémukoli dnešnímu návštěvníkovi hostinců v tomto regionu. To ovšem vyvolalo bouři protestů ze strany sommersetských hospodských. Německý exulant Nikolaus Pevsner po dvaceti letech strávených v Anglii – mimo jiné studiem anglických portrétů – dospěl k závěru, že „anglická rasa“ má jisté zcela vyhraněné fyzické znaky:

V Anglii lze dodnes rozeznat dva charakteristické typy, jeden vysoký s podlouhlou hlavou a protaženými rysy, který dává jen nepatrné najevo, co si myslí, a gestikulaci omezuje na minimum, a druhý, který má okrouhlý obličej a je agilnější a aktivnější. Právě tento druhý typ slouží za základ všeobecně vžitě představy o Angličanovi, zarudlém v obličejí a těšícím se nezdolnému zdraví, který ve svém volném čase neustále něco kutí – v domě, v garáži, na zahradě – a který se hodně věnuje venkovním sportům. V lidové mytologii se právě tomuto typu říká John Bull.<sup>21</sup>

Ti zámožnější dobře jedli a šlo jim to k duhu. Chudí jedli špatně a bylo to na nich vidět. George Orwell, který vystudoval soukromou školu Eton, poznamenal s rozmáchlostí vlastní pouze lidem jeho původu, že „převažující fyzický typ nemá s karikaturou Angličana nic společného, neboť tradiční vytáhlý a štíhlý typ Angličana najdete téměř výlučně mezi vyššími vrstvami, zatímco pracující jsou většinou menší, mají kratší končetiny, prudší pohyby

a jejich ženy mají ve středním věku tendenci zoubelachtět".<sup>22</sup> (Tento popis se nebezpečně blíží karikatuře Johna Glashana, na níž dvě vyšňožené dámy procházejí kolem skupiny dělníků, kopajících příkop. „Já si myslím, že dělnická třída je úžasná,“ říká jedna. „Ano, zbožňuji ten jejich zvířecí pohled, jak jim oči věčně tékají ze strany na stranu,“ opáčí druhá.)

Člověk věnující se eugenice by téměř mohl usoudit, že ze striktně rasového hlediska jsou Angličané odepsaní. Navzdory tomu, že strávili dlouhé období ve značné izolaci, jsou rasově nevýrazní. To Daniel Defoe měl už před třemi stoletími mnohem přesnější představu, jak se to má doopravdy s etnickými kořeny Angličanů. Když slyšel Angličany, vyjadřující se s pohrdáním o „nečisté krvi cizinců“, sepsal o nich, o „nejbídnejší rase, jaká kdy existovala“, následující verše:

Násilím a zběsilým chtíčem počati  
mezi obrazy Brita a Skota:  
Jichž potomci rodní se záhy naučili klaněti,  
a zapřahat volky za římský pluh:  
Z nich nečistá rasa vzešla  
bezejmenná, bez národa, jazyka či slávy,  
v jejich žhavých žilách kolovala  
krev, již si ze Sasů a Dánů namíchali.  
Jejich hnusné dcery s neskryvaným chtíčem  
všem národům nabízely, k čemu rodiče je hnali bičem.  
Ano, odporné pokolení už tehdy ve svých žilách mělo  
„ušlechtilou“ Angličanů krev...  
... Jakýpak rodilý Brit tedy!  
Ironie je to! Samé bludy!<sup>23</sup>

K tomuto výčtu předků, jak jej zde Defoe předkládá, bychom mohli přidat další – přistěhovalce z Flander ve 14. a 16. století, hugenoty prchající z Francie před perzekucí v 17. století a později židovské exulanty z východní

Evropy. Racionální zkoumání dějin nás musí nutně přivést k závěru, že tvrzení o rasové čistotě Angličanů je holý nesmysl; v celé zemi najdete stěží rodinu, v jejichž žilách by nekolovala krev Keltů, popřípadě Římanů, Jutů, Normanů, hugenotů a všech těch ostatních, kteří přispěli k plnokrevnosti Angličanů. Angličané jsou kříženci a museli počkat na rozvoj společnosti, jež žijí v Anglii a jsou odlišná už na první pohled, aby si to začali uvědomovat.

KAPITOLA ČTVRTÁ

## ANGLIČANOVA RODNÁ HROUDA A JINÉ POHÁDKY

*Mohl býti Rusem / Mohl se stát Prusem / či dokonce Italem!  
Však pokušení navzdory / býti cizí zcela muž / Angličanem zůstal už!  
Sir William Schwenck Gilbert (1836–1911),  
Komická opera „Parník Pinafore“*

Bernie Grant, nejsvráznější ze všech britských černošských poslanců poválečné éry, byl jednou pozván na recepci poslanců ze zemí Commonwealthu. Grant ve sněmovně pět let zastupoval chudou londýnskou čtvrť Tottenham, a jelikož si vysloužil pověst politika, který často střílí od boku, patřil mezi řadovými poslanci k nejznámějším. Recepce se zúčastnila i královna a její choť, vévoda z Edinburghu. Královský pár procházel sálem a potřásal si rukou s politiky. Před Grantem se vévoda zastavil.

„A kdopak jste vy?“ zeptal se svým typickým přezírávým způsobem.

„Já jsem poslanec Bernie Grant,“ odpověděl hrdě člen Dolní sněmovny.

Vévoda na to: „A kterou zemi zastupujete?“

Grant se vévodovou neznalostí nenechal vyvést z míry, ale příhoda vypovídá o mnohém. Manžel britské královny, přestože tráví většinu času v Buckinghamském paláci, se přece musí alespoň občas podívat z okna nebo si přečíst noviny a být si vědom toho, že šest procent anglických

obyvatel nemá bílou pleť, a nemohou tedy v žádném případě tvořit součást anglického, skotského či velšského etnika. (To se mimochodem vztahuje i na něj samotného – když si bral princeznu Alžbětu, musel se nejdříve oficiálně zříci nároku na řecký trůn a přestat používat titul rodu šlesvicko-holštýnsko-sonderbursko-glücksburského.) Na shromáždění politiků z celého světa zkrátka nebyl schopen pochopit, že jeho adoptivní vlast může reprezentovat člověk černé pleti. Je snadné si představit, že když se vévoda – jehož schopnost dopouštět se společenských neaktností je legendární – vrátil domů a vykládal tuto příhodu ve výlučně bělošském prostředí Buckinghamského paláce, dodal, že mu tak jako tak „všichni černoši připadají stejní“.

Královně nutno přiznat, že nezaváhala, a když stanula před černým poslancem, pohotově se ho zeptala: „Vy jste Bernie Grant, že ano? Znáám vás z televize.“

Grant, bývalý telefonista a odborářský bouřlivák, strávil učňovská léta na radnicích různých londýnských čtvrtí a do sněmovny byl zvolen v roce 1987 po zákulisních machinacích ve volebním obvodu Tottenham, kde Labour Party nikdy neprohrála. Na intriky Bernieho Granta tak doplatil labouristický politik, který počítal najisto s tím, že má kandidaturu, a tedy i poslanecký mandát v kapse, a strana Grantovi jeho postup nikdy zcela neodpustila. Pravice mu zase nemohla odpustit ani ne tak jeho černou pleť jako to, že se s černošskou komunitou bezvýhradně *identifikuje*. Jeden výrok ho pronásledoval až do hrobu. Když se na tottenhamském sídlišti Broadwater Farm strhly nepokoje, na kterých se podíleli převážně černoši, Grant prohlásil, že „policie dostala pořádně za vyučnou“. Potřz spočívala v tom, že jednoho z policistů, Keitha Blakelocka, rozběsněný dav doslova rozsekal na kusy. Výrok stačil, aby se Grant stal politickým vyděděncem,

a jeho levicové přesvědčení mu v bulvárním listu *Sun* vyneslo označení Šílený Bernie.

Nelze si však představit člověka, který by osudy černých Britů ztělesňoval lépe než právě Bernard Alexander Montgomery Grant. Narodil se za války a rodiče mu dali obě prostřední jména na počest dvou britských polních maršálů; doma mu ostatně nikdy neřekli jinak než Monty. Grant, který se stal prvním černým starostou v Británii, se rozhodl oslavit vstup na půdu parlamentu v odpovídajícím stylu. Při slavnostním zahájení schůze, kdy britský establishment obléká tradiční róby a historické širáky, se dohodl se dvěma dalšími černošskými poslanci, že se dostaví v tradičním africkém úboru. Jeho kolegové to nakonec vzdali, a tak byl Bernie Grant jediný poslanec, který nepřišel v obleku s kravatou, nýbrž v honosném batakaru – pestrobarevné bavlněné říze, jaká se nosí v západní Africe. Někteří poslanci se na něj sice dívali úkosem, avšak předsedovi sněmovny Bernardu Weatherillovi se Grantův úbor líbil. Na útržek papíru cosi načmáral a dal poznámku donést do poslaneckých lavic. Na lístku stálo: „Gratuluji! Náramně vám to sluší!“

Jeho následovnice v předsednickém křesle, labouristická poslankyně Betty Boothroydová, už takovou jistotu neprojevila. Na jakési oslavě si s ním vesele povídala, aniž by si uvědomovala, že mluví nejen s kolegou, nýbrž dokonce i s členem stejné politické strany. Když o něco později Grantova bílá družka Sharon odešla na toaletu, objevila tam Betty Boothroydovou, jak si potají dává pár šluků. „Vsadím se, že vůbec nevíte, s kým jste si právě povídala!“ oslovila ji Sharon. „Samozřejmě že vím,“ opáčila paní předsedkyně, „to je přece bývalý velvyslanec Sierry Leone.“

Bernie Grant se ocitl v Anglii díky britskému impériu. A kdyby impérium nezmizelo, nikdy by nenastala krize

britské identity. Není účelem této knihy impérium rozpitvávat, protože Britové jsou už zvyklí pohlížet na svůj bývalý věhlas stejně jako cestovatel, který spatří v poušti dvě obří nohy – vše, co zůstalo ze sochy krále králů Ozymandiase, jak o něm píše Shelley. „Pohleďte na mé dílo, mocní toho světa, a zoufejte!“ praví nápis na podstavci, zatímco vůkol „se rozprostírají pusté a smutné písky“. Rychlost, s jakou Británie ztrácela své pozemské statky, byla vskutku závrtná. V roce 1900 byla polovina všech lodí, brázdících vlny oceánu, registrována v Británii a Británie ovládala třetinu světového obchodu. V roce 1995 klesl tento podíl na pouhých pět procent. Korunované hlavy z celé Evropy se snažily Británii napodobit a budovat vlastní impérium. Například Belgie se zmocnila jednoho koutu Afriky, kde bažiny páchly tak silně, že o toto území Británie neměla zájem – dokonce ani Francie je nechtěla. Německý císař Vilém II. začal budovat loďstvo, které by se vyrovnalo britskému, a Mussolini v Habeši ještě roku 1935 svrhával pumy a dštil otravný plyn na bojovníky vyzbrojené jako ve středověku, když se snažil založit vlastní říši, která by podle jeho mínění dodala Itálii stejnou mravní autoritu, jaké se těší Británie.

Avšak britská moc a britský vliv se neomezovaly jen na hmotné statky; Britové v podstatě vynalezli moderní svět. Jak to vyjádřil jeden učenec: „Všichni jsme přišli na svět Made in England a svět, jehož se dožijí naši pravnuci, bude anglický podobně, jako byl celý helénský svět světem řeckým, či lépe řečeno athénským.“<sup>1</sup> Angličané vymysleli moderní kopanou i ragby, tenis, box, golf, koňské dostihy, horolezectví a sportovní lyžování. Angličané, kteří posílali své děti do světa na „grand tours“, položili základy moderního cestování a také první turistické zájezdy organizoval Angličan Thomas Cook. Angličané postavili první moderní luxusní hotel



na světě (londýnský hotel Savoy měl elektrické osvětlení, šest výtahů a sedmdesát pokojů). První počítač na světě zkonstruoval ve dvacátých letech 19. století Charles Babbage. Skotský inženýr John Logie Baird se v podkroví domku v jihoanglickém městečku Hastingsu zasloužil o vynález televize a poprvé ji předvedl v londýnském Sohu. Značku Made in England nesou sendviče, vánoční pohlednice, skauti, poštovní známky, moderní pojišťovnictví i detektivky. Když chtěl italský spisovatel Luigi Barzini vysvětlit převahu britské kultury, poznamenal pouze, že když si ve třetím desetiletí 19. století muži po celé Evropě vybírali jako převažující barvu obleků smuteční černá, bylo to, jako by tím skládali hold Británii.<sup>2</sup> Evropa nejenže uznávala politickou a vojenskou sílu britského impéria a hospodářskou moc britského uhlí, oceli a parních strojů; úspěch Británie byl také reklamou na ctnosti, jako je poctivost, šetrnost, vlastenectví, sebeovládání, férovost a odvaha, které se pokládaly za typicky britské a o nichž se soudilo, že dopomohly Británii k její velikosti.

Když mají Angličané zvlášť chmurnou náladu, usoudí, že z jejich podílu na vytvoření moderního světa už toho moc nezbyvá – snad jména některých velkých hotelů (Bristol, Savoy, Grand), mezinárodní odměřování času, orientace na mapě, uniformy a angličtina jako světový jazyk. Takzvaný *le style anglais* v módě je dnes pouhou těsnopisnou zkratkou a na zakázku šitý tvídový oblek nosí už jen zámožní Němci. Dokonce i školy, které se kdysi pokoušely o masovou výrobu anglických džentlmenů v duchu osvětleného amatérství, přiznávají, že jediný způsob, jak přežít v dnešním meritokratickém světě, je stát se profesionálem.

Celkem vzato však Angličané zvládli konec impéria poměrně dobře: sklonili se před nezbytným, stáhli vlajku

a sbalili kufry s minimálním rozruchem. Vyrovnat se s psychologickými důsledky jim však ještě chvíli potrvá a jistě by pro ně bylo snadnější, kdyby celý jejich imperiální podnik nebyl tak silně prostoupen duchem morálního poslání.

Základy vzniku impéria je třeba hledat v iniciativě, v lačnosti po zisku, v odvaze, hromadné výrobě, silné vojenské mašinerii, politických intrikách a sebedůvěře. Technicky vyspělá země s nepatrnými přírodními zdroji potřebuje pro obchodování velké území. Díky technickému pokroku bylo porobení „primitivních“ národů snadné. Anglickým vlastencům se vryl do srdce obraz generála Gordona, jak se roku 1885 na schodech pevnosti v Chartúmu do posledního dechu brání hordám divochů, kteří přemohli statečnou britskou posádku. Nicméně to, co umožnilo Británii vládnout světu, se projevilo zřetelněji až o dvanáct let později, v bitvě o Omdurman. Tato událost je opěvována především pro statečný, leč neúspěšný útok jednadvacátého jezdeckého pluku (u nějž tehdy sloužil i mladý Winston Churchill). Rozhodla však skutečnost, že Britové tehdy disponovali šesti kulometry Maxim. Když se vojsko dervišů vrhlo na zteč, stačilo britským střelcům nastavit hledí na odpovídající vzdálenost – o ostatním už vypovídají údaje o počtu obětí: osmadvacet padlých Britů, *jedenáct tisíc* mrtvých dervišů. Jak později napsal očitý svědek: „To nebyla bitva, to byla hromadná poprava. Ne že by všude ležely hromady mrtvých – mrtvoly málokdy leží na hromadách. Padlí byli rovnoměrně rozloženi po celém bojišti, akř za akřem, jako podřáté klasy.“<sup>3</sup>

Nemám v úmyslu pochybovat o statečnosti a vervě, s jakou se mnozí Britové pustili do budování impéria. Chci jen připomenout, že dějiny imperialismu jsou dějinami sobeckých zájmů spojených s technickými vymože-

nostmi. Kromě toho však britské impérium čerpalo víru o vlastní pravdě – ovšemže mylnou – z přesvědčení, že těchto úspěchů dosahuje především díky jakémusi morálnímu poslání, že má Bohem danou povinnost kolonizovat obyvatelstvo, jemuž se nepoštěstilo narodit se pod britskou vlajkou. Nadřazenost se stala přímo článkem víry. Když se v roce 1898 Spojené státy zmocnily Filipín a vypadalo to, že se také vydaly na cestu budování impéria, vzdal jim básník Rudyard Kipling hold tím, že začlenil Ameriku mezi země, kterým osud uložil „vzít na svá bedra břímě bílého muže a vyslat do světa nejlepší ze svých synů“, aby tam sloužili lidem, kteří jsou „napůl dětmi a napůl ďábly“.<sup>4</sup>

Díky impériu získali Angličané pocit, že jim osud přeje. A čím větších úspěchů dosahovali, tím byl tento pocit silnější. Koncem 19. století se britské (rozuměj anglické) metody staly vzorem pro celý svět. Návštěvníci Londýna byli ohromeni bohatstvím a nádherou města a často kladli rovnítko mezi blahobyt a morálku. „To, čím je pro lidské tělo srdce, znamená pro politické a mravní uspořádání v Evropě Anglie,“ rozplýval se polský exulant v dopise svým porobeným krajanům. „Bohatství Anglie je dnes už příslovečné, její finanční možnosti neomezené a kapitál, který vlastní, který investovala nebo který se plaví na vlnách, je nezměrný.“<sup>5</sup> To vše přirozeně vedlo Angličany k mínění, že vlastnosti, které jim k impériu dopomohly, jsou vlastnosti výlučně anglické a že všechny ostatní národy mohou na postavení Angličanů a Angličanek pouze aspirovat.

Ostatně, zahraniční návštěvníci si všímali zvláštnosti obyvatel Anglie už dávno předtím, než Angličané začali hromadit bohatství. Jejich odlišnost vyplývala koneckonců už z ostrovanství, které je izolovalo od proudů, za-

chvacujících ostatní evropské země. Než se uragán nových myšlenkových směrů, jenž řádil v Evropě, přehnal přes Kanál, byl z něj už jen mírný vánek. Soběstačnost Angličanům umožnila už v minulosti rozhodnout, kterou změnu přijmout a kterou ne. Teď se navíc stali pány největšího impéria v dějinách. Není divu, že jim to stouplu do hlavy. Narodit se v Anglii, prohlásil Cecil Rhodes, je totéž jako vyhrát první cenu v loterii života. Angličané začínali věřit, že plní jakýsi posvátný úkol, kterým je pověřil sám Bůh. Podlehlly tomu i osobnosti jako John Ruskin, který snil o tom, že zavede v Anglii celou řadu sociálních reforem (jednu dobu se například pokoušel sdružit své stoupence v cechu pod zástavou sv. Jiří a přetvořit Anglii v utopickou společnost). V přednášce, kterou přednesl v roce 1870 v Oxfordu, prohlásil:

Byl nám nabídnut nejvyšší úděl, jaký byl kdy národu svěřen, a je na nás, zda jej přijmeme, nebo zavrhneme. Náš národ není dosud zdegenerován, je promíšen s nejlepší severskou krví. Anglie má na vybranou buď se tohoto úkolu chopit, nebo zahynout. Musíme proto co nejrychleji zakládat kolonie všude, kde je to možné, a osídlit je nejenergetičtějšími a nejčestnějšími muži ... jejichž prvořadým úkolem musí být šířit moc Anglie na moři i na souši.<sup>6</sup>

Cecil Rhodes zašel ještě dál, když prohlásil – jako by to byl zcela jasný a neoddiskutovatelný fakt – že „nemůže být pochyb, že jsme prostě nejlepším národem na světě, s nejvyššími ideály slušnosti a spravedlnosti a svobody a míru“. Z toho pak muselo logicky vyplynout, jak v roce 1884 poznamenal vévoda Rosebery, že impérium je „největší nenáboženskou organizací přinášející dobro, jakou svět kdy zažil“.<sup>7</sup> Podobná rozmáchlá prohlášení bohorovně přehlížela jednu či dvě prosté skutečnosti, především tu, že impérium nevzniklo na základě nějakého mesiášského plánu, nýbrž že bylo výsledkem úsilí mladých Bri-

tů, kteří v něm spatřovali možnost prožít dobrodružství a ještě přitom nabýt majetek.

Až na to, že tito mladí muži měli poněkud pomýlené představy o své nadřazenosti nad ostatními obyvateli této planety, chovali se v ostatních ohledech stejně jako všichni mladí muži kdekoli na světě. Přesvědčení – pokud je ovšem vůbec měli – že jsou příslušníky „nejlepšího národa na světě“, jim nebránilo v tom, aby si v příhodnou chvíli rozeprali poklopec. Tak třeba muži, pracující pro společnost Hudson Bay Company na severu Kanady, začali záhy využívat příležitostí, jež jim poskytl zvyk místních indiánských kmenů nabízet v rámci pohostinnosti cizincům své ženy. Mnozí si pořídili místní indiánské „manželky“ a zakládali s nimi i rodiny, které pak před návratem do Anglie patřičně zaopatřovali.<sup>8</sup> Sir James Brooke zase téměř bez cizí pomoci získal pod britskou kontrolu stát Sarawak v Malajsii – jednoduše tak, že si pořídil loď, odplul tam a dal se jmenovat ráždou. Přitom mu ani zbla nevadilo, že jeho osobní tajemník má domorodou milenkou, a netajil se ani tím, že jeho cílem je „propojit rasy“. Bílé manželky koloniálních úředníků však od snah připojit se ke svým mužům odrazoval.

Východoafrické kolonie začaly brzy projevovat známky velmi uvolněných mravů a vyznačovaly se tím ještě v třicátých letech 20. století. Když tam například roku 1902 přicestoval důstojník Richard Meinertzhagen, zjistil, že většina jeho bratří ve zbrani „patří mezi vojáky, s nimiž mateřský pluk nechce mít nic společného, neboť tonou po krk v dluzích, jeden pije jako duha a jiný zase dává před ženami přednost chlapečkům a vůbec se za to nestydí. Po příjezdu jsem nevěřil svým očím, když jsem zjistil, že si své domorodé ženy vodí dokonce i do důstojnické jídelny.“<sup>9</sup>

Také někteří britští vojáci, jež služba odvála do Orientu, usoudili – jakmile se ocitli z dosahu britské společnosti – že na východě platí jiná pravidla. Kapitán Edward Sellon, který byl v třicátých letech 19. století vyslán do Indie, záhy zjistil, že východní kurtizány...

... dokonale ovládají veškeré umění a záludnosti lásky, umějí vyhovět každému rozmaru a krásou obličeje i postavy jim není rovno na celém světě. ... Nelze ani popsat, jakých slastí jsem si užil v náručí těchto Sírén. Měl jsem za milenky Angličanky, Francouzky, Němky i Polky ze všech společenských vrstev, ale nikdy, nikdy je nelze srovnat s těmito svůdnými a líbeznými huriskami.<sup>10</sup>

Není snadné – mírně řečeno – skloubit tyto slasti, kterých si lze užívat při službě britskému impériu, s přesvědčením sira Charlese Dilkea, podle něhož „Angličané vždy a všude projevovali hluboký odpor ke všem barevným rasám“.

Stalo se však následující: čím více britské impérium přestávalo být pouze příležitostí k dobrodružstvím a vzala si je na starost britská vláda, tím více si vládnoucí byrokracie uvědomovala, že je nutno začít se starat o udržení „čistoty“ anglické rasy. A tak zatímco za mořem získávala Británie jednu državu za druhou, doma se začala prosazovat čistota mravů. Náboženská horlivost, která zachvátila zemi začátkem 19. století, skoncovala s uvolněnými mravy, jimiž se vyznačovala staletí předchozí. V osmdesátých letech 19. století se přes Anglii převalila vlna puritánství a tolerantní společnost předchozích časů smetla. V lednu roku 1909, po skandálu v africké kolonii Keňa, kde byl bílý úředník obviněn ze zneužívání pravomoci, vydal ministr pro koloniální záležitosti lord Crewe oběžník, který vešel do povědomí jako „memorandum o morálce“ nebo také „oběžník o konkubínách“. V něm lord Crewe označil

zvyk koloniálních úředníků pořizovat si domorodé milenky za „vysoce nemorální“ a pokračoval:

Je naprosto nemyslitelné, aby člen koloniální správy toleroval takové chování, aniž by tím snížil svou vážnost v očích domorodých obyvatel, a tím i svoji autoritu ... je povinností každého úředníka jít příkladem každému, s kým přijde do styku.<sup>11</sup>

Postoj Francouzů k této problematice byl právě opačný. Pařížská vláda usoudila, že nejsnadnější a i nejzdravější způsob, jak si s ní ve francouzských koloniích v západní Africe poradit, je povzbuzovat koloniální úředníky, aby s místními ženami uzavírali dočasné sňatky. Ředitel odboru pro africké záležitosti francouzského Koloniálního úřadu doporučoval mladým mužům, kteří se chystali na službu v tropech, dbát rady jistého dr. Barota. Pokud prý nejsou schopni dodržovat dva roky i déle celibát, bude nejbezpečnější, když si vezmou za manželku místní ženu. Takové řešení ochrání francouzského úředníka před „alkoholismem či prostopášností, která je v teplých krajích tak rozšířena“. Domorodá žena měla další plus – místní muži nemuseli mít strach, že jim budou Francouzi chodit za manželkami. A k tomu přistupoval ještě důvod prakticky politický: „Nesmíme zapomínat, že většina dohod, které jsme uzavřeli s velkými černošskými náčelníky, byla ratifikována sňatkem bílého muže s jednou z jejich dcer.“ Nikdo sice netvrdil, že by takový sňatek měl trvat navždy („... po návratu úředníka do vlasti se mladá dáma odešla zpět rodině. Nejdříve však dostane dar, který zajistí, že si bude moci okamžitě opatřit manžela nového...“), nicméně některé následky takových manželství se daly předvídat. Francouzská vláda proto zřídila dvě školy, které byly určeny pro děti z těchto smíšených manželství, protože – jak opět pravil moudrý dr. Barot – „západní Afriku nej-

snadněji pofrancouzštíme, dáme-li zde vzniknout rase mulatů“.<sup>12</sup>

Lord Crewe, jehož koníčkem bylo šlechtění krátkorohého skotu, by zaručeně takovou radu odmítl jako další důkaz morální zvrácenosti Francouzů. Je pravda, že v největší britské državě, Indii, vznikla míšenecká anglo-indická rasa, považovaná za „nárazník“ mezi Brity a „domorodci“. Britská elita však v podstatě odůvodňovala impérium tvrzením, že má náboženské poslání. V roce 1912 shrnul lord Hugh Cecil poslání Británie ve světě takto: „Poskytnout vládu obrovským necivilizovaným populacím, a postupně je tak povznést na vyšší úroveň.“<sup>13</sup> Evidentním řešením tudíž bylo vyslat spolu s muži do nejdlehlších koutů impéria i jejich manželky. Jakmile byly na místě i ženy, zavládla opět cudnost.<sup>14</sup>

To však už byli Angličané smrtelně nakaženi vírou, že mají výjimečný dar od Boha. Důkazy jejich nadřazenosti jsou přece vidět, kam oko dohlédne. Britské impérium je největší na světě. Ergo, Angličané jsou nadřazení všem ostatním. Jistě, kdyby jejich klub nebyl tak exkluzivní, kdyby anglický ideál nebyl tak těsně svázán s nezbytností budovat impérium, byli by si možná s pozdějším poklesem svého významu ve světě poradili snáze. Takto však mohli ze zániku impéria usoudit jen jedno – pro Angličany už ve světě není role.

Sloupkař listu *Daily Telegraph* Michael Wharton, píšící pod pseudonymem Peter Simple (Pěťa Prostáček), sedí v křesle ve svém útulném domku. V nedalekém bukovém lese vítr rozehvívá listí stromů. Wharton začal psát svůj sloupek před čtyřiceti lety a dodnes týden co týden posílá do redakce příspěvek. Předpokládá ovšem – a vůbec se tím netají – že jeho sloupek dnes skýtá útěchu už jen tenčímu se kroužku postarších čtenářů, kteří tento deník

začali číst v době, kdy se Anglie dnešní zemi ještě moc nepodobala. Šéfredaktoři jeho sloupek, který je prazvláštní směsicí zpráv, komentářů a výmyslů, neustále přesouvají dál a dál od titulní stránky jako pomatenou tetu, nad kterou se slitoval mladý pár a nechal ji ve svém domě obývat pokojíček v podkroví. Wharton si sám nedovede představit, že by dnes jeho sloupky ještě někdo mohl číst. Redakční sekretářka mu z moderního mrakodrapu v bývalých londýnských docích občas pošle dopis čtenáře. „Většinou mi píší blázní. Domnívají se, že chci návrat veřejného bicování a oprátky. A nenávidí Iry.“

Fanatici, kteří mu píší, si myslí, že v Pétovi Prosfáčkovi našli spřízněnou duši. Jeho představa o Anglii je autentickým nářkem ztraceného národa. Pétova typická lamentace vypadá takto:

V posledních padesáti letech zažil anglický národ jen výsměch a potlačování všeho typicky anglického. Mohl jen přihlížet, jak veškeré zlo, které vyvřelo z amerických stok – odpudivá zábava, degenerovaná pop music, feminismus, „politická korektnost“ – infikovalo jeho vlast.

Mohl jen přihlížet narušování dobrých mravů a tradic. Vidí, že sexuální zvrhlost dostala oficiální posvěcení a je dokonce vychvalována. Vidí, jak si z některých částí Anglie udělali kolonie přistěhovalci. Nesmí ani otevřeně varovat, kam to všechno může vést – zakazuje mu to zákon.

Anglický národ to vše trpí a zatím nepromluvil. A pokud by dnes promluvil, je už pozdě.<sup>15</sup>

Když se s tímto zvěstovatelem apokalypsy sejdete tvářív v tvář, spatříte člověka jemných, ba vybraných mravů, který je vším, co kolem sebe vidí, spíše zmaten než rozlícen. Zeptal jsem se ho například, co soudí o multikulturalismu.

„Multikulturalismus? Politikové a biskupové o tom neustále káží, ale většině lidí to nic neříká. Je to nesmysl, myšlenka, kterou nám pořád cpou do krku, a stejně ji nikdo neuznává. Angličané jsou mírní a snášenliví, proto to tak nejspíš dopadlo.“

Do místnosti vešel jeho slepý labrador a vrazil do televizoru, skrytého pod velkým hnědým přehozem.

Představa Michaela Whartona je v podstatě totožná s představou, jakou měl o Anglii nejpoblábnější anglický nacionalistický historik 20. století sir Arthur Bryant. (Bryant napsal za život přes čtyřicet knih, prodalo se jich přes dva miliony výtisků.) Od Bryantovy představy Anglie drobné šlechty, vikářů, sedláků v krojích a zemědělských dělníků, bezstarostně popíjejících jablečné víno – všichni jsou samozřejmě bílé pleti – je jen krůček k přesvědčení, že přistěhovalci národů jiných barev nemůže vést k ničemu dobrému. Přitom sám Bryant přiznává, že přistěhovalci z Evropy podstatně přispěli do pokladnice anglické kultury. Jenomže tito přistěhovalci měli skoro všichni bílou pleť. Přistěhovalci z jiných kulturních oblastí, to je přece něco jiného. V březnu 1963 sdělil Bryant čtenářům listu *Illustrated London News*, že „přliv ... mužů a žen cizích plemen, zvýrazněný znatelnými rozdíly v pigmentaci a rysech, jakož i ve zvycích a náboženské víře, by byl vysoce nežádoucí“.<sup>16</sup>

Vlivné osobnosti Bryanta přišli vážně nebraly. Na výročních konferencích Konzervativní strany se na vedení každý rok snáší sprška rezolucí, především z venkovských hrabství, žádajících „stop přistěhovalcům“. A vedení se každý rok odebrá na důvěrnou poradu a pak tyto rezoluce pravidelně hází do koše. Jen v letech 1963 a 1968 byla stranická hierarchie donucena k ústupkům a prohlásila, že se s přistěhovalcům něco musí dělat. V roce 1968 je k takovému prohlášení dohnal nacionalistický konzervátec Enoch Powell, když vystoupil s buřičským projevem, v němž hřímá, že se blíží apokalypsa: „Hledím do budoucna a jímá mě hrůza. Jako ve starobylém Římě vidím, že řeku Tiberu zpěníl příval krve.“<sup>17</sup> Tento odkaz na Aeneidu asi většině posluchačů nic neříkal, ale jeho

vystoupení vešlo do análů jako projev o „krvavých řeckách“. Vyvolalo obrovské pohoršení a Powell skončil jako politický vyděděnec, což podle jeho stoupců jen svědčí o tom, jak se bezradný anglický establishment spíkl, aby se nemusel zabývat krutou realitou.

Jen blázen by popíral, že značné procento Angličanů dodnes sdílí názor Enocha Powella, totiž že byla chyba umožnit náhlou vlnu přistěhovalců z jiných kulturních oblastí. Podle jejich názoru se Anglie ocitla na dně právě kvůli přistěhovalectví. Nicméně vztahy mezi rasami nejsou v Anglii celkem vzato špatné. Přestože Irsko získalo na Británii nezávislost, mají dva miliony občanů Irské republiky, kteří žijí ve Spojeném království, dodnes právo hlasovat v britských volbách. Irská vláda toto opatření ani po pětasedmdesáti letech neopětovala. Mnoho Irů bojovalo za druhé světové války v britské armádě. Vláda Irské republiky mezitím úzkostlivě dodržovala „neutralitu“ a označovala toto celosvětové kataklyzma za pouhou „mimořádnou událost“. Když se však mluví o vztazích mezi rasami, samozřejmě se tím nemyslí Irové. Irové jsou bílí, a jak Bryantovi, tak Powellovi a dalším dělali starosti lidé s jinou barvou pleti.

Ano, pravdu měli v tom, že příliv byl prudký. Roku 1951 žilo v Británii osmdesát tisíc obyvatel původem z Karibské oblasti a z jižní Asie, většinou soustředěných v několika velkoměstech a přístavech. O dvacet let později tento počet stoupl na milion a půl. Po čtyřiceti letech sčítání lidu ukázalo, že počet obyvatel patřících k etnickým menšinám už stoupl na *tři miliony*. To se už jistě dá pokládat za explozi. Kromě toho se přistěhovalci neusazovali rovnoměrně po celém Spojeném království; koncentrovali se v Anglii, kde dnes etnické menšiny představují šest procent populace, zatímco ve Skotsku a Walesu jsou zastoupeny poměrně málo. Více než dvě třetiny pří-

slušníků etnických menšin se soustřeďují na jihozápadě země a na západě střední Anglie. V některých částech Londýna, Leicesteru či Birminghamu byste už spojitost s Anglií Arthura Bryanta našli jen stěží. V těchto lokalitách znamená „multikulturalismus“ mnohem více než jen farizejská klišé hrstky biskupů a politiků. Je to životní fakt, v jehož rámci anglikánskou církev vytlačily mešity a hinduistické chrámy a do anglických koloniálů se stěhují muslimští řezníci a obchodníci s indickými tkaninami. Ve východolondýnské čtvrti Spitalfields, kde si koncem 17. a začátkem 18. století zřídili tkalcovny hugenoti, pochází dnes více než šedesát procent obyvatel z Bangladéše. V některých částech Bradfordu ve střední Anglii mají Pákistánci nadpoloviční většinu. Obyvatelé z Asie, Afriky či Karibské oblasti však v žádném případě tyto městské čtvrti nezahltili. V celé Anglii jsou jen tři městské části, kde žije méně než pětina bělochů (nejvyšší koncentraci nebělošských obyvatel má městská část Northcote v západolondýnské čtvrti Ealing, a to devadesát procent).<sup>18</sup> Nikde v Anglii nenajdete místo, kde v celém bloku nežije jediný běloch, jako je tomu v některých městech ve Spojených státech.

Také britské zákony o občanství jsou poměrně liberální. Pro jeho nabytí stačí narodit se v Británii rodičům, kteří zde mají právo pobytu. Začátkem roku 1997 žilo v Německu 7,2 milionu přistěhovalců, čili devět procent populace. Jestliže se však některý pokusí své postavení legalizovat, zjistí, že si žádost o německé občanství může podat až po patnácti letech pobytu a že další roky potrvá, než občanství získá. Německé úřady se totiž i mnoho let poté, co Hitler tuto myšlenku degradoval, drží přesvědčení, že jednají jménem německého národa, pro nějž je otázka národnosti totožná s ideou *Blut und Boden*. To také znamená, že když rodina sídlí už po několik generací na-

příklad v Kazachstánu, ale pyšní se příjmením Schmidt nebo Müller, může okamžitě získat německý pas.<sup>19</sup> Německé občanství se tedy určuje na základě genetických faktorů.

Angličané mohou být s výsledky, jichž dosáhli na poli vztahů mezi rasovými skupinami, vcelku spokojeni. Navzdory tomu, že vláda několikrát umožnila prudkou vlnu přistěhovalců, aniž by tuto politiku promyslela do důsledků, jsou problémy, s nimiž se příslušníci rasových menšin v Anglii stále ještě stěží, a mezirasové napětí menší, než mohly být. Za to, že se tak nestalo, vděčí Anglie několika faktorům. Anglické regionální dialekty a rozdíly v regionální identitě jsou tak výrazné, že už u první generace, narozené v Anglii, nelze rozpoznat, ke které rasové skupině dotýčný patří, pokud mluví manchesterským, liverpoolským či birminghamským přízvukem třeba do telefonu. Bouřlivě se rozvíjející kultura dnešních mladých Angličanů je v podstatě barvoslepá. Na tom se však podílí i anglický jennocit. Slavný fotograf Robert Taylor vzpomíná, že se jako zpěvák v dětském sboru jednou zúčastnil vystoupení v katedrále v Herefordu. Sbor procházel katedrální zahradou, když vtom se přiřítíl černý pejsek a za ním žena místního biskupa. „Sambo, k noze!“ obořila se na psa. Pak si všimla, že jeden ze zpěváčků je černé pleti. „Ach, promiň, moc se omlouvám,“ vyhrkla provinile.\*

Přesto stojí za povšimnutí, že zatímco za „černého Brita“ nebo „bangladéšského Brita“ se označuje hodně lidí, málokdy najdete někoho, kdo by se označoval za „černého Angličana“. Bernie Grant o sobě říká, že je Brit, protože to podle jeho názoru „zahrnuje i další potlačované menšiny,

\* Sambo je v angličtině hanlivé jméno domorodého černošského sluhu (pozn. překl.).

jako jsou Velšané a Skotové. Kdybych se ale měl označit za Angličana, nedokázal bych to asi vyřknout.“ Jiní lidé vám řeknou, že se jako přistěhovalci sice mohou považovat za Brity, ale aby cítili přináležet k Angličanům, museli by se v této zemi narodit; to se vztahuje na černé či asijské přistěhovalce stejně jako na přistěhovalce bílé pleti. Pojem Brit je obsáhlý, a tak člověk může zůstat nejen Skotem či Velšanem, ale i Britek somálským či bangladéšským.

To neznamená, že rasové předsudky neexistují, nicméně u mnoha přistěhovalců až zaráží, s jakým optimistickým nadšením se vyjadřují o svém adoptivním domově. A není to pouze proto, že se málokdo z nich chce vrátit do země, z níž přicestoval, nýbrž i z toho důvodu, že si vysoce cení toho, co v Anglii objevili. Když v lednu roku 1998 uspořádal deník *Daily Telegraph* mezi přistěhovalci anketu, aby zjistil, jak se v nové vlasti cítí, setkal se se skutečně nečekanou odezvou. Předseda Rady imámů a mešit dr. Zaki Badawi například prohlásil, že pro muslimy není na světě lepší země a nejvíc se mu prý na Anglii zamlouvá, že si umí dělat legraci sama ze sebe. Surinder Gill, majitel obchůdku s potravinami v hrabství Oxfordshire – původem z Indie – zase ocenil neúplatnost policie. Abi Rosenthal, muzikolog, který uprchl z Německa, si liboval, že spravedlnost a diskretnost učinily z Anglie „mnohem civilizovanější zemí, než je ta, z níž jsem přišel“. Primář dětského oddělení v Liverpoolu Omnia Mazouk si pochvaloval, jak „příjemné je žít v zemi, kde se odměňují schopnosti“. Hari Shukla, indický učitel, který v roce 1973 opustil Keňu, prohlásil, že dnes sice ve většině evropských zemí vyrostla multikulturní společnost, ale v žádné jiné zemi se přistěhovalci do společnosti tak důkladně neintegrovali.<sup>20</sup>

To vše je na míle vzdáleno světu Pěti Prostáčka. Jsem přesvědčen, že se většina jeho čtenářů nikdy v životě se

skutečným Indem či černochem nesetkala, pokud ovšem nejde o majitele místních koloniálů nebo průvodčí v autobuse. Jsou ochotni akceptovat, že černoši či Asiaté přijíždějí do Anglie, aby vykonávali práci, která je pro Angličany pod jejich úroveň. Nepředpokládali ovšem, že jich přijede tolik a že si s sebou přivezou i svou kulturu. Nejspíš čekali, že to budou lidé, kteří nejsou Angličany jen proto, že se narodili někde jinde.

Jejich postoj, aniž by si to ovšem uvědomovali, se příliš neliší od postoje, jaký ke své britské příslušnosti zaujímal Bernie Grant. V jejich myslích je hluboce zakořeněno přesvědčení, že Angličané se rodí „svobodní“ ve svobodné společnosti. Adoptivní občan se sice také může stát „Britem“, ale je to něco úplně jiného. Nejvíce jim vadí, že se o některých věcech nesmí mluvit; sem patří i pochybnosti o multikulturnosti, o kterých se prý může pouze šeptat a hovořit o tom nahlas je dovoleno jen potetovaným výtržníkům ve vojenských botách. Víceméně tedy převážilo tolerantní přesvědčení vládnoucích elit a diskriminace se ve slušné společnosti neprojevuje. Spisovatel Simon Raven o tom tudnomyslně rozvažoval nad sklenkou calvadosu:

Prohlašovat, že se o některých věcech nesmí mluvit, je zcela neanglické. Svoboda projevu tvoří součást intelektuálního života této země. Když jsem studoval v Cambridge, měli jsme tam také černochoy, dva nebo tři, byli to nějaký princové nebo co. Byli to však gentlemani. Angličané se s nimi rádi uvítali, ale pak se s nimi taky rádi rozloučili.

Ta poslední věta jako by byla přímo ze sloupku Petra Prostáčka. Avšak na zvláštním pohrdání, s nímž Michael Wharton zesměšňuje novou Anglii a které si pěstuje už celých padesát let, od okamžiku, kdy napsal svůj první sloupek, skutečně něco nesedí. Jeho minulost totiž skrývá temné tajemství. Tento na první pohled plnokrevný An-

gličan je ve skutečnosti napůl potomek německých Židů, kteří nabyli bohatství obchodováním s vlnou v severoanglickém Bradfordu. A totéž se týká i řady dalších lidí, tak okázale se hlásících k anglickému národu. Otec novináře Peregrina Worsthorna, který v osmdesátých letech hřífmal v listu *Sunday Telegraph* o tom, jak je ohrožena celistvost Anglie, byl ve skutečnosti jistý plukovník Koch de Gooreynd. Stephen Fry, který svou hereckou kariéru založil na tom, že ztělesnil až do morku kostí anglického butlera Jeevese, je napůl maďarský žid. Příjmení „navýsost anglického“ básníka Johna Betjemana je německo-holandské a „ryze anglický“ architekt Lutyens je potomkem rodu ze Šlesvicka-Holštýnska. Mnozí konzervativní politikové, kteří bijí nejsilněji na poplach, aby ochránili Anglii před nebezpečím Evropské unie, jako je například Michael Howard nebo Michael Portillo, pocházejí z přistěhovaleckých rodin. Verše, v nichž se zpívá, že „zůstaneme navždy Angličany“, zhudebnil sir Arthur Sullivan, jehož matka pochází ze starobylého italského rodu.

Chci tím jen naznačit, že ideje zaznívajících v této písni, totiž že musíme vzdorovat pokušení stát se příslušníky jiného národa, jsou správné. To, zda jsme nebo nejsme příslušníky toho kterého národa, je skutečně otázkou vlastního rozhodnutí.



## KAPITOLA PÁTÁ

# HRSTKA ŠTASTNÝCH

*Angličanovi uděláte největší radost, když mu oznámíte, že je na dně.*  
Arthur Murray, Čalouník, 1758

Pokud je anglickost Angličanů pouze otázkou vlastního přesvědčení, pak vyvstává otázka, co z nich podle jejich názoru Angličany dělá. Pátrání jsem zahájil v Cheltenhamu, v redakci nejzastaralejšího čtvrtletníku v zemi.

Když časopis *This England* v roce 1967 vznikl pod heslem OSVĚŽUJE JAKO ŠÁLEK ČAJE!, sliboval, že „v každém čísle bude zachycen skutečný duch Anglie“. Název si časopis vypůjčil z posledních slov umírajícího Jana z Gauntu v Shakespearově *Richardovi II.* („... ten svatý lán, ta vlast, to Anglicko – *This England* – ta kojná, plodné lúno velkých králů...“) a za cíl si skromně vytkl být časopisem „prospěšným, přímočarým a ohleduplným“. V článkách se hojně používá typické lamentování „před sto lety ... jenže dnes...“ a sliby typu „Doufáme, že se vám bude líbit naše čtení na pokračování ... příběh prostorekého Edwarda z dělnické čtvrti, který se přiznává k dobrodružstvím, jež zažil jako zahradník“.

Tato neuvěřitelně mdlá redakční politika zajistila časopisu pozoruhodný komerční úspěch – prodává se ho pravidelně na čtvrt milionu výtisků. Ještě po třiceti letech se ho prodá více než všech výtisků mnohem slovuťnějších týdeníků *Spectator*, *New Statesman*, *Country Life* a *Tatler* do-

hromady. Šéfredaktor, který tento úspěch svým geniálním nápadem zajistil, říká, že mezi jeho čtenáře patří „nejen šlechta, nýbrž i naši skvělí popeláři, penzisté z dělnických čtvrtí, soudci a převozníci, manželky vikářů v odlehklých misijních vesnicích, příslušníci královského rodu i prodavačky, kluci a holky ze severu Anglie a z celé zeměkoule ... slušní a bohabojní bojovníci za víru, co na srdci to na jazyku, ať nosí mitru nebo minisukně“. V hlavním městě si tento poryv z provincie vysloužil na stránkách listu *Sunday Times* následující reakci: „Skvělí popeláři to mají jednoduché, mají na takoveto tiskoviny skvělé nádoby.“

Časopis se ale naučil nedělat si z takových posměšků těžkou hlavu, k čemuž přispěl jednak prudce stoupající odbyt, jednak jeho lukrativní vedlejší činnost, spočívající v prodeji vázanek, spon na kravaty a odznaků do klopky s motivem svatého Jiří, a jednak pytle dopisů od spokojených čtenářů. Na první pohled by se mohlo ostatně zdát, že i příspěvky píšící čtenáři, zcela neznalí základních zásad novinářiny. Vzpomínky na válečné události střídá vlastenecké nadšení pro monarchii, protkané články o lidových tradicích a životě na venkově. Avšak za klidným, jakoby bonboniérovým stylem magazínu a sloganem „Nejkrásnější britský časopis“ stojí překvapivě tvrdá redakční politika. Příslib nostalgie je pláštíkem, pod nímž se skrývá obrovské pobouření. Při pročítání výtvorů těchto podivínů lze učinit zajímavé zjištění – pokud je tohle časopis, do kterého Angličané píšící sami pro sebe, pak platí nejen, že Anglie je mimořádně zahleděná do minulosti, nýbrž také že to je země, které dělá *radost*, když ji někdo perzekvuje. Fotografie v listu mají uklidňovat – je zde spousta snímků oveček pasoucích se před venkovskými kostelíky, v jihoanglických vesničkách zurčí potůčky přes kameny, před hradem stojí tradiční stráž v červených, zlatem vyšíva-

ných uniformách. Začtete se však do textů a osloví vás mnohem apokalyptičtější vize: Anglii hrozí, že zmizí ze světa.

Ocitli jsme se uprostřed pečlivě zorganizovaného spiknutí, vzniklého před mnoha lety, jehož cílem je vytvořit evropský superstát, který se dá snadno ovládat a který bude mít veškeré atributy socialistické republiky. Bude mít jednu vládu (nikým však nevolenou), jeden loutkový parlament, jednu federální armádu, námořnictvo a letectvo, jednu ústřední banku, jednu společnou měnu a jeden společný nejvyšší soud. Naši drahou monarchii nahradí prezident sídlící na kontinentě, britská vlajka bude zakázána a na jejím místě bude vztyčen odporný modrý cír s dvanácti osklivými žlutými hvězdami. Všichni budeme muset zpívat novou eurohymnu na nápěv Beethovenovy *Ódy na radost*... až na to, že bude mít nový název: „Sbohem Británie“.<sup>3</sup>

A kdo že přivodí tuto katastrofu? No přece proradní britští politikové! Jenomže pocit ohrožení a pronásledování zde nekončí. V pravidelném sloupku s názvem „Naši angličtí hrdinové“ se vypráví o čackých činech, například mladičkému námořníka, kterému byl posmrtně udělen kříž královny Viktorie. Bije se na poplach, že se Evropská unie chystá zakázat anglického buldoka, protože prý „dává přednost nakadeřenému francouzskému pudlovi, který vždy poslechne na slovo“. Časopis uděluje vlastní „Stříbrný kříž sv. Jiří“, a to hrdinům, které nominují čtenáři. Mimo jiné si jej vysloužil majitel drogerie, který odmítá prodávat parafin po litrech a nadále jej odměřuje po galonech. Redakci dělá starost, že BBC v den sv. Jiří nevěnuje tomuto svátku pražádnou pozornost. Jazykem připomínajícím německou válečnou propagandu časopis bojuje za obnovu starých hrabství a varuje, že všude kolem se ukrývají všemocní nepřátelé – „vládní úředníci, poštovní správa, politikové, novináři, učitelé, televizní moderátoři“. Ti všichni prý podleli mylnému dojmu, že byla provedena reorganizace místní samosprávy a že sta-

rá hrabství už neexistují. „Učitelé uchopili za ruku své nebohé svěřence a odvedli je, nic netušící, do ‚Clevelandu‘, do ‚Merseyside‘ či do ‚West Midlandsu‘“.<sup>4</sup> Neinformovaný čtenář by si mohl myslet, že to jsou názvy plynových komor, a ne nového územního uspořádání.

Skutečným nepřítelem je však ubíhající čas; ani jeden z těchto článků se totiž nezabývá budoucností. Další lukrativní vedlejší činností redakce jsou hudební nahrávky – desítky nostalgických tanečních melodii, swingových skladeb, písní z válečných let. Inzerát na tyto desky je hned vedle reklamy na kazetu s názvem *Naše hvězdná hodina*, „unikátního trojalba vzpomínek a melodii, které inspirovaly britský lid k vítězství v druhé světové válce“. Časopis nabízí jednu či dvě služby („ZTRATILY SE VÁM MEDAILE? OBRATEM VÁM OPATŘÍME NOVÉ!“; „NAPSAL JSTE PAMĚTI? ZAŘÍDÍME JEJICH VYDÁNÍ!“), většinu inzerátů však tvoří žádosti vojenských podpůrných fondů a útluků pro zvířata, aby na ně čtenáři nezapomněli, až budou psát závěť.

Když jsem dorazil do redakce, seděl původce tohoto zvláštního, avšak kupodivu úspěšného časopisu u psacího stolu a pojídal koláč, který mu upekly členky Ženského institutu, čili dobrovolného sdružení anglických žen. Budovu jsem našel snadno, protože to byl jediný dům v celé ulici, na jehož střeše vlála britská vlajka. Nepamatuji si už, jak jsem si toho člověka představoval, nejspíš jako někoho mezi G. K. Chestertonem a Čingischánem, a vzpomněl jsem si na čtenářský dopis v jednom starším čísle, který se přimlouval, aby časopis byl dán volně k dispozici ve všech knihovnách, školách a nemocnicích, protože *This England* je podle něj „britskou obdobou *Mein Kampf*, založenou ovšem na křesťanských zásadách“. Za psacím stolem však neseděl Adolf Hitler, nýbrž prošedivělý, přívětivý a klidný člověk. Až na občasný výkřik

typu „Ach ano, královna matka, tu přece všichni milujeme!“ mluví Roy Faiers potichu, je přemýšlivý a sympatický.

Na políčkách má hned tři britské vlajky a kříž svatého Jiří, na zdi portrét královny a po místnosti je roztroušena spousta knih o tanečních orchestrech. Když jsem se dověděl, že kdysi pracoval v redakci místního listu *Grimsbey Telegraph* jako zpravodaj pro otázky rybolovu, ani mě to příliš nepřekvapilo.

Také Roy Faiers dospěl k závěru, že u Angličanů nejde o otázku rasy. Jeho časopis, který odebírá téměř dvacet tisíc čtenářů v Austrálii a tisíce dalších v jiných částech bývalého britského impéria, je bezpochyby přitažlivý pro vystěhovalce, jimž pomáhá vzpomínat na klidnější a pomalejší život ve staré vlasti. Faiers dospěl k závěru, že chcete-li se stát „Angličanem“, neznamená to ještě, že musíte Angličanem být. „Například herec James Stewart byl Američan, ale prodchnutý angličanstvím. Nevychloubal se. Nikam se nedral. Prožil celý život se stejnou ženou. Mohli jste mu bez obav světit portmonku. To je angličanství.“ To je v každém případě představa, jakou o sobě Angličané mají – že jsou galantní, poctiví, skromní, naprosto spolehliví a dokonalých mravů. Je to ideál anglického gentlemana. Ani to však samo o sobě ještě neřeší otázku, co se angličanstvím vlastně míní. Je evidentní, že to nemůže být pouze otázka příslušnosti k té či oné společenské vrstvě.

„Komik George Formby byl řadu let neúspěšnějším kabaretním umělcem v Británii. Na svou slávu však nebyl pyšný a nevystavoval na odiv své bohatství. To se ale nedalo říct o jeho ženě – ta se okázalostí nebála. Formby byl Angličan. Ona nebyla Angličanka.“ Začalo mi docházet, co se snaží naznačit, ale zdálo se mi, že je na Formbyho ženu příliš tvrdý. Koneckonců George Formbyho si natočil oblíbila sovětská dělnická třída, že mu Sovětský svaz

propůjčil Leninův řád, zatímco jeho žena se těšila výlučně anglickému titulu mistryně světa v tanci v dřevácích. V čem tedy podle Faierse spočívá anglickost?

„Anglickost je v nás hluboce zakořeněna. Anglickost spočívá v duchu, je to duch svatého Jiří. A ideou svatého Jiří je boj se zlem.“

Nevím, jestli tomu tak skutečně je, ale tvrzení je to rozhodně zajímavé. Navíc je záhadou, proč se patronem Anglie stal právě svatý Jiří. Tvrzení historika Edwarda Gibbona, že Jiří byl zkorumpovaný řezník, který zásoboval šunkou římské vojsko, později se stal alexandrijským arcibiskupem a posléze ho zabil rozlícený dav, bylo později vyvráceno. Katolický dějepis ho představuje v mnohem příznivějším světle – byl strašlivě mučen a zavražděn, když protestoval proti tomu, že římský císař Dioklecián vraždí jeho křesťanské souvěrce. V Anglii byl pro svou statečnost uctíván ještě dlouho před normanským zábořem. Legendu o boji Jiřího s drakem – což je pravděpodobně křesťanská verze legendy o Perseovi, který zachránil Andromedu před mořskou příšerou – však zpopularizovali v Anglii až rytíři, vracející se z křížových výprav. Jiří byl podle všeho skutečně oblíben; Eduard III. ho jmenoval patronem podvazkového řádu a v polovině 14. století mu dal na windsorském zámku zasvětit kapli. Ještě v roce 1614 se 23. dubna nosily na počest jeho svátku modré pláště. Přitom Jiří nikdy na anglickou půdu nevstoupil, je také patronem Portugalska a v průběhu dějin držel ochrannou ruku ještě nad Maltou, Sicílií, Janovem, Benátkami, Aragonskem, Valencíí a Barcelonou. Jiří je nejasná postava, svatý pro každodenní život, a má pramalý duchovní či teologický význam.

Proč Angličanům padl do oka právě svatý Jiří, začne být zřejmější, když se zamyslíme nad tím, jak vlastně sami sebe vnímají. Ztotožněním se svým adoptivním hrdi-

nou si mohli přisvojit plášť jeho rekovské cti. Je zajímavé, kolik rozhodujících bitev v anglických dějinách, od porážky španělské flotily v roce 1588 až po leteckou bitvu o Británii v roce 1940, se prezentuje jako boj Davida s Goliášem. Následující tabulka protikladů má ilustrovat, jaký názor měli Angličané za druhé světové války na sebe a jak naopak vnímali Němce:

ANGLIE	NĚMECKO
Svoboda	Tyranie
Improvizace	Vypočítavost
Duch dobrovolnosti	Dril
Kamarádstkost	Brutalita
Tolerance	Perzekuce
Neměnná krajina	Mechanizace
Trpělivost	Agrese
Klid	Zběsilost
Tisíc let míru	Tisíciletá říše <sup>5</sup>

Bez ohledu na to, zda to odpovídá skutečnosti či nikoli, bylo pro Angličany podle všeho důležité uvěřit, že podobně jako sv. Jiří se i oni probrali ze své pastýřské idyly, aby se utkali s netvorem.

V jednom z nejslavnějších bitevních pokřiků v anglickém jazyce vložil Shakespeare do úst Jindřicha V. tuto výzvu k útoku na přístav Harfleur: „Bůh je s Jindřichem! Za Anglii a svatého Jiří!“ Je to nejstručnější vlastenecké zvolání, jaké lze vůbec vymyslet – Bůh, vlast, monarcha a morální poslání. Přitom však Harfleur, který Angličané obléhali po útoku na Francii v září 1415, padl ve skutečnosti proto, že ho obléhatelé vyhladověli. Jindřich se pak se svým vojskem vydal na pochod k městu Calais, které bránila anglická posádka, jenže po cestě zjistil, že se mu mezi vesnicemi Agincourt a Tramecourt postavil do cesty mnohem početnější francouzský voj. Tehdejší anglická

propaganda, kterou Shakespeare očividně znal, zřejmě francouzskou převahu přeháněla, nicméně i tak se podle dnešních odhadů anglickému vojsku o síle přibližně šesti tisíc mužů postavilo do cesty čtyřicet až padesát tisíc francouzských ozbrojenců. Předvečer bitvy u Agincourtu komponuje Shakespeare jako otázku odvahy, projevené tváří v tvář obrovské přesile. Král Jindřich přijde na poradu svých nejvyšších velitelů a zaslechne, jak s úzkostí v hlase rozebírají zdrcující převahu Francouzů. Nejenže je Francouzů mnohem více, ale jsou také odpočatí, zatímco anglické vojsko má za sebou vleklé boje. Westmoreland si povzdechne – kdyby jen byly nějaké posily:

„Ó, kéž je zde jen deset tisíc mužů z Anglicka,  
již nemají tam dnes co na práci!“

Jindřich ho přeruší a prohlásí, že není třeba jediného bojovníka navíc, protože čím více vojáků, o to více je třeba dělit se o čest. Bylo by lepší, kdyby „ten, kdo neochoten je bojovat“, se okamžitě vrátil do Anglie – a král nabízí, že ho dokonce pošle zpět na své vlastní náklady. Monarcha není ochoten v přítomnosti takového vojáka riskovat život. Ti, kdo setrvají, získají další poctu – každý, kdo je připraven prolévat s králem svou krev, stává se královým bratrem. V hierarchickém kontextu 16. století muselo takové prohlášení působit mimořádně silně. Jindřichova výzva do boje „nás mála šťastných, hrstky bratří...“ se stala heslem všech anglických hrdinských činů v budoucnosti.

Z dějin víme, že bitva u Agincourtu skončila slavným vítězstvím Anglie. Angličané, přestože byli stísněni mezi dvěma pahorky, podnikli útok z obou křídél. Francouzské vojsko bylo neukázněné a trpělo špatnou koordinací a angličtí lučištníci je zasypávali nekonečnou sprškou ší-

pů. Mezi francouzskými padlými byli tři vévodové, tucet hrabat, patnáct set rytířů a téměř pět tisíc dalších ozbrojených. Angličané tvrdí, že měli sotva čtyřicet padlých, i když podle současných odhadů je pravděpodobnější, že obětí bylo dvě stě nebo tři sta. Z důvodů, které dodnes nejsou jasné – možná kvůli obavám, že dorazí francouzské posily – Jindřich přikázal, aby většina francouzských zajatců byla pobita. Biskup Beaufort pak v parlamentu prohlásil, že porážka Francouzů je boží trest.

Nejslavnější moderní obdobou projevu o „hrstce bratří“ byla řeč Winstona Churchilla z 20. srpna 1940, v níž zahrnul chválou piloty, kteří se utkávali s luftwaffe v letecké bitvě o Británii. Koncem června Němci zabrali normanské ostrovy v průlivu La Manche a Hitler nedlouho poté nařídil, aby se začalo s přípravami operace Seelöwe, čili invaze do Anglie. Prvořadým úkolem luftwaffe bylo vyřadit z boje RAF – britské Královské letectvo – a zlikvidovat letiště u pobřeží, z nichž by Británie mohla podniknout protiútok. Göring se domníval, že to je úkol na čtyři dny. Vzhledem k tomu, že měl k dispozici téměř tři tisíce letounů a že přelet ze základen na francouzském pobřeží do Anglie trval dvacet pět minut, to zdaleka nebylo pusté chvástání.

Už prvního dne však Němci narazili na silnější odpor, než čekali. Ztratili pětasedmdesát letadel, RAF pouze čtyřiatřicet. Vlny útočníků však neslábly. Churchill sledoval dění ze svého oblíbeného stanoviště v operační místnosti 11. svazu leteckých stíhacích vojsk. Jeden z jeho štábních důstojníků, generál Ismay, vzpomíná na Churchillovu návštěvu 16. srpna takto:

V jednu chvíli byly nasazeny všechny letky, které měl letecký svaz k dispozici. V záloze jsme už nic neměli a z mapy na stole bylo zřejmé, že se přes průliv La Manche blíží další vlny útočníků. Měl jsem takový strach, až se mi dělalo nanic. Nastal večer, boje utichly a my jsme nased-

li do auta, abychom odjeli do premiérova sídla v Chequers. První slova, která Churchill pronesl, zněla: „Nemluvte na mě, ještě nikdy jsem nebyl tak dojat.“ Asi po pěti minutách se předklonil a řekl: „Nikdy předtím ve válečném konfliktu nedlužilo tolik lidí za tak mnoho tak nepatrné hrstce.“ Jeho řeč se mi doslova vpálila do mysli.<sup>6</sup>

A není divu, protože to byla asi ta nejpůsobivější slova, jaká za druhé světové války zazněla. Když si Churchill připravoval projev, trvalo někdy – jak vzpomíná jeho tajemník John Colville – i několik týdnů, než „zplodil jedinou větu“. Je sice možné, že strávil mnoho dní cizelováním projevu, který pak 20. srpna 1940 pronesl v parlamentu, uvedená věta v něm však zazněla přesně tak, jak ji původně vyslovil. Nebylo také třeba na ní dále pracovat, neboť je v ní několika slovy řečeno vše – uznání statečným pilotům v jejich křehkých stíhačkách a zároveň hluboce zakořeněné vědomí obyvatel malého ostrova, jemuž ze všech stran hrozí nebezpečí, že se nevzdají. Kdybychom se však na situaci dívali pouze ze statistického hlediska, museli bychom vzít na vědomí, že se v britských továrnách pod řízením ministra leteckého průmyslu lorda Beaverbrooka vyrobilo třikrát více hurricanů a spitfirů, než kolik messerschmittů vzlétalo z továrních letišť v Německu. A jak poznamenává historik John Keegan, „navzdory vznešené rétorice Winstona Churchilla byly v bitvě o Británii letecké síly víceméně vyrovnané. Velitelství stíhacího letectva se dařilo po celou bitvu nasazovat denně šest set hurricanů a spitfirů, zatímco luftwaffe se proti nim nikdy nepodařilo vyslat více než osm set Messerschmittů 109.“<sup>7</sup>

RAF ale zvítězila skutečně jen o vlásek. Dne 30. srpna vypadl na celém dvěstěkilometrovém úseku jihoanglického pobřeží elektrický proud, v důsledku čehož došlo k vypnutí sedmi radiolokačních stanic, a tak varovat před blížícím se nepřitelem mohl jen pozorovatelský sbor, kte-

rý měl k dispozici pouze oči a uši. Němci zasáhli hangáry a operační štáby, ničili letouny na zemi, poškodili letecké závody. Kromě toho nebyl hlavním problémem Británie nedostatek letounů, nýbrž pilotů. Mezitím Hitler důvěrně sdělil svým generálům, že pokud si nebude jist vítězstvím, invazi do Británie neuskuteční. Rozhodl se také nepokračovat v útocích na letiště, nýbrž změnit taktiku – a zde jsme svědky dalšího charakteristického rysu Angličanů, který souzní s představami, jaké o sobě mají i oni sami.

V noci z 24. na 25. srpna byl proveden nálet na Londýn. Británie na oplátku bombardovala Berlín. Němci, místo aby pokračovali v úsilí zničit britskou vojenskou mašinerii, se pokusili srovnat se zemí hlavní město, a tak oslabit vůli národa pokračovat ve válce. Ofenziva, jejímž těžkým náletům se v Anglii začalo říkat „blitz“, byla zahájena 7. září a trvala padesát nocí, avšak bombardování mělo právě opačný účinek, než o jaký Göring usiloval – odhodlání Angličanů vzdorovat nejenže neoslabilo, nýbrž naopak posílilo. Děti byly už předem evakuovány na venkov, obyvatelé si na zahrádkách postavili téměř dva miliony takzvaných Andersonových krytů, které jim byly přiděleny, a každý podnik, zaměstnávající více než třicet pracovníků, musel dát k dispozici lidi na noční protipožární hlídky. Z bombardování se stala válka nervů. Německá letadla začala shazovat letáky s *Posledním apelem na zdravý rozum*, což byl Hitlerův projev v Říšském sněmu z 19. července. Leták se ale zcela minul účinkem a Angličanům byl pouze pro smích. List *The Times* například psal o ženě, která našla pro nepřátelskou propagandu nové uplatnění – začala Hitlerovy letáky prodávat jako suvenýry a výtěžek věnovala Červenému kříži.<sup>6</sup>

A tak zatímco Londýňany sužoval „blitz“, začala se v anglickém tisku vedle oblíbené nezdolné a rozumné

Angličanky v typickém tvídovém kostýmu, vybírající příspěvky na Červený kříž, objevovat další postava. Jak napsal večerník *Evening News*: „Každé ráno, bez ohledu na to, kolika bombami Němci v noci Londýn zasypali, se v anglické metropoli rozjíždí městská doprava, doručuje se pošta, na zápraží stojí jako vždy čerstvě dodané láhve s mlékem a bochníky chleba, cukráři mají z čeho péct, obchody s ovocem a zeleninou mají co prodávat.“ A list *Daily Telegraph* vyslal do ulic reportéra, aby k tomuto zázrazku logistiky a koordinace přiřadil lidskou tvář. Reportér se tedy začal Londýňanů vyptávat na bombardování a jedna odpověď, které se mu dostalo, jako by vyšla z dílny ministerstva propagandy:

Podívejte, pane – a opravdu vás nevodím za nos, i když jste od novin – tady jsou všichni z prvotřídního materiálu, na to můžete vzít jed. Jeden člověk si vám nepostěžuje. Bydlel tu třeba chlápek, dostal pořádnou šupu, ale pořádku se jen ptal, jestli je v pořádku jeho paní. Nebo si třeba vezměte tu starou paní z jednapadesátky, zbořili jí dům nad hlavou a naši ji museli vytáhnout ze sklepa a odvézt do nemocnice a ona se pořádku bránila, že nikam nepojede, že jí nic není. A to jí je přes sedmdesát!<sup>9</sup>

Muže v kšiltovce a dámu v tvídovém kostýmu pojilo přesvědčení, že se věci dají dělat správně nebo nesprávně. Dokonce i němečtí piloti, kteří přilétali nad Anglii, aby zde shodili náklad pum, věděli, že v Anglii se věci řeší slušně. Německý stíhač, sestřelený nad jižní Anglií, narazil v poli na zemědělského dělníka. Věděl, jak se zachovat – zvedl ruce nad hlavu a řekl: „Prosil bych cigaretu a šálek čaje.“ List *Daily Express* referoval o německém stíhači, který ležel s železným křížem na hrudi poblíž svého sestřeleného messerschmittu. Našly ho tam paní Betty Tyleeová a slečna Jean Smithsonová. Jeho první otázka zněla: „Vy mě teď asi zastřelíte, že ano?“ „Ne,“ odpověděla paní Tyleeová, „to my v Anglii neděláme. Nechtěl byste šálek čaje?“<sup>10</sup>

Zabývat se druhou světovou válkou je pro nás výhodné ze dvou důvodů. Za prvé proto, že válka zvýrazňuje vlastnosti, které národ smelují. A druhým důvodem je, že válka a období bezprostředně po ní byly dobou, kdy Angličané ještě naposledy silně pocífovali, že je poji společný cíl. Z toho, co sami říkají, je zjevné, že anglický národ byl skutečně mírumilovný a do války se mu nechtělo. Pravda ale také je, že se Angličané probrali a v hodině dvanácté pochopili realitu. Pokládali se za národ civilizovaný a zákona dbalý. Byli si sami sebou tak jisti, že nemuseli nacismus nenávidět; stačilo se mu smát. A navzdory strachu byli hrdi, že opět čelí přesile.

Idea „hrstky“ se v dílech popularizujících anglické dějiny objevuje znovu a znovu. Oficiální místa stavějí pomníky vítězným vojevůdcům a vojenské úspěchy Angličanům umožňují dobírat si staré protivníky. (Recepční v jednom francouzském hotelu kdysi požádal dnes už zesnulého komentátora Woodrowa Wyatta, poslance a autora sloupku ironicky nazvaného „Hlas rozumu“ v listu *News of the World*, aby mu hláskoval své příjmení. Wyatt odpověděl: „Waterloo, Ypres, Agincourt, Trafalgar, Trafalgar.“) Avšak vojenské akce, které v myslích Angličanů nacházejí nejsilnější odezvu, nejsou vždy jen slavná vítězství. Jedinou vojenskou operací za britské okupace Indie, kterou si většina Angličanů pamatuje, je obléhání anglické posádky ve městě Lucknow. Z krymské války si Angličan nevybaví vítězství u Almy nebo Sevastopolu, nýbrž osudný útok lehké kavalerie. Málokdo si vzpomene na některou událost z války s kmenem Zulů kromě bitvy u brodu Rorke's Drift, v níž sto třicet devět britských vojáků ubránilo své postavení proti čtyřem tisícům nepřátelských bojovníků. Co koneckonců víme o válce o francouzskou Kanadu, než že tam při bitvě o Quebec padl generál Wolfe, o bitvě o španělskou La Coruňu, než že tam zahynul ge-

nerál Gordon, o búrské válce, než že tam udatně bojovali obklíčení obránci Mafekingu, a co víme o první světové válce kromě pohrom na Sommě a jednačtyřiceti tisíc padlých u Gallipole? Z druhé světové války si Britové více než postupu na Berlín cení ústupu od Dunkerque, kdy byli britští vojáci zachráněni a přepraveni z kontinentu zpět do ostrovního bezpečí.

Pro všechny tyto události je společným rysem jistá mytologizace, avšak skutečnost, že si je Angličané tak dlouho pamatují, hodně vypovídá o tom, jak sami sebe vidí. Tyto události totiž poji obětavost a statečné vzdorování přesile. Na fakt, že vojsko bylo na všechna tato bojiště vypraveno z praktických politických a sobeckých důvodů, se přitom zapomíná, zato se zdůrazňuje, že převaze vzdorovala pouhá hrstka obklíčených Angličanů. Už za stoleté války, kdy Angličané zvítězili nad Francouzi navzdory trojnásobné převaze u Kresčaku a pětinasobné převaze u Poitiers (1356), se tato vítězství představovala jako úradek boží. A toto přesvědčení trvá i po více než šesti stoletích. Film *Jindřich V.*, natočený v roce 1944 s Laurencem Olivierem v titulní roli, získal subvenci britské vlády nejen proto, že šlo o propagandistické dílo určené zahraničním divákům, nýbrž i kvůli jeho propagandistickému významu v Británii samotné, neboť tento film hrál na strunu pronásledovaných a obklíčených. Na nejslavnějším novinovém snímku z náletů na Londýn, který Brity utvrzoval v přesvědčení, že nikdy nebudou poraženi, se tyčí kopule katedrály sv. Pavla, „farního kostela impéria“, graciézního a nepoškozeného nad troskami a dýmem. Snímek pořídil fotograf Herbert Mason a list *Daily Mail* jej otiskl s titulkem „Právo ční nad bezprávím“. Jak poznamenává historička Linda Colleyová: „Jaký lepší obraz si přát než záběr protestantské citadely, kterou uprostřed Armageddonu chrání sama prozřetelnost?“<sup>11</sup>

Pocit výjimečného pronásledování – ale i výjimečné ochrany – je samozřejmě spjat s náboženským přesvědčením. V bibli byste však odpovídající text hledali marně. Nachází se ve spise Johna Foxea *Kniha mučedníků*, propagandistickém díle, které barvitě popisuje hrůzná muka a smrt protestantů, popravených za vlády královny Marie I. Krvavé, která se snažila obrátit Anglii zpět ke katolicismu. Anglikánská církev by tuto knihu mohla používat vedle Starého a Nového zákona jako svůj třetí zákon. První vydání vyšlo v roce 1563 a roku 1570 – kdy byla exkomunikována královna Alžběta – vyšla další verze, rozšířená na dva tisíce tři sta stran, na nichž je vylíčen krvavý útlak anglických protestantů ze strany římskokatolické církve. Anglikánská hierarchie nařídila tuto knihu vystavovat v kostelích po celé zemi a negramotným se z ní muselo předčítat. V řadě chrámů byla vystavena několik set let, aby tento spis měl pohotově při ruce každý, koho by napadlo pochybovat o ochotě Angličanů a Angličanek umřít pro víru. Na konci 17. století bylo v oběhu už na deset tisíc výtisků. V dalším století vyšla nová vydání, nezřídka na pokračování, a kniha se vedle bible stala nejrozšířenějším spisem v Anglii.

Když John Foxe popisoval popravy pronásledovaných, chtěl ukázat, že se v anglikánské církvi „obnovuje původní církev Kristova“ a odpadlíkem že je ve skutečnosti církev římská. Podle Foxe se křesťanství dostalo do Anglie už za vlády krále Lucia Colchesterského a římští misionáři dorazili až později. (Podle jiné zkazky, Glastonburské legendy, přinesl do Anglie křesťanství – a svatý grál – Josef z Arimatie záhy po Kristově ukřižování.) Vlna teroru, jež následovala po nástupu královny Marie I. Krvavé na anglický trůn, se představuje jako šílená úchylka. V popisu popravy biskupů londýnského a worcesterského, Rid-

leyho a Latimera, se objevuje věta, která opakovaně zaznívala celými dalšími dějinami Anglie. Tito církevní představitelé byli odsouzeni k smrti upálením, protože odmítli odvolat své názory a uznat autoritu Říma. Dne 16. října 1555 byli přivlečeni k příkopu u oxfordské koleje Balliol. Tam museli vyslechnout kázání šarlatána jménem doktor Richard Smith na téma „obětují-li tělo plamenům, aniž bych byl nadán láskou k Bohu, zhola nic mi to nepomůže“. Pak z nich pacholci strhli svrchní oděv a hodili jej do davu, načež oba muže připoutali řetězem kolem pasu ke kůlu a pod nohy jim navršili polena. Ridleyho bratr přivázal biskupovi na krk sáček se stělným prachem, aby mu zkrátil utrpení. Ridley ho požádal, aby stejnou službu prokázal i postaršímu Latimerovi, a hranice byla zapálena. Když už je začaly olizovat plameny, Latimer prý zvolal ke svému druhovi: „Buď klidné mysli, mistře Ridley, dnes zažehneme v Anglii s božím požehnáním takovou svíci, že ji už nikdo neuhasi.“ Brzy nato Latimer vydechl naposled, Ridley až po hrozných mukách.

Z propagandistického hlediska je Foxeova kniha skutečně vynikajícím dílem. Působí dojmem historické poctivosti, popisuje skutečné události, využívá reálných obav. A na spoustě míst líčí neskutečně hrůzné události. V příběhu Katherine Cawchesové, upálené roku 1556 v přístavním městě St Peter Port na ostrově Guernsey i se svými dvěma dcerami, se píše, jak dceři, která byla těhotná, při popravě explodovalo břicho. Novorozeně vyletělo přes plameny do přihlížejícího davu, tam se jej však zmocnil biřic a hodil je zpět do ohně. Foxe k tomu poznamenává, že se dítě „narodilo a zemřelo jako mučedník a zanechalo světu, který nikdy nespátřilo, podívanou, v níž se naplno zračí herodesovská ukrutnost této bezbožné generace papežských mučitelů k jejich věčné ostudě a hanbě“.<sup>12</sup>



Dopad tohoto skvělého traktátu byl jistě obrovský. Jak se projevil na náboženské úrovni, vysvětluje historik Owen Chadwick:

Nezlomnost obětí, od Ridleyho a Latimera až po ty nejobozejší, pokřtila anglickou reformaci krví a způsobila, že se v myslích Angličanů fatálně ztotožňuje církevní tyranie se Svatou stolicí...

Pět let předtím se protestantství spojovalo s vykrádáním kostelů, ničením, bezbožstvím, náboženskou anarchií. Nyní se začínalo ztotožňovat se slušností, poctivostí a vlasteneckým odporem Angličanů proti napůl cizácké vládě.<sup>13</sup>

*Knize mučedníků* se nejenom podařilo položit rovnítko mezi katolickou církev a tyranii, nýbrž zároveň i ztotožnit příslušnost k anglickému národu s udatností. Každý občan mohl vejít do kteréhokoli kostela a přečíst si, jak kruté se chová cizí mocnost. Zároveň se mohl dočíst o nezlomné statečnosti pronásledovaných Angličanů. V konečném výsledku tak tato kniha nejen uctívá anglické protestantství a demonizuje římské katolictví, nýbrž utvrzuje čtenáře v přesvědčení, že Angličané čelí odjakživa nepříteli sami. Být obklíčen přesilou poskytovalo anglickému národu už samo o sobě morální převahu.

Někdy se zdá, jako by Angličané měli přímo potřebu se takto vidět. Nepřítel, který „se snaží, seč je, aby zničil vše, co Angličané dováděli tisíc let k dokonalosti“, je na triviální úrovni sloupku *This England* představován ďábelským spojenectvím metrické soustavy, urbanistů, nikým nevolených úředníků, vandalů, zastánců potratů, cizoložníků, dvojsmyslných reklam, politické korektnosti, moderních telefonních budek, „nesvaté trojice tisku, rozhlasu a televize“, multikulturalismu a především slaboduchých a zrádných politiků, kteří jsou ochotni zaprodat svou vlast Evropské unii. Největším zrádcem je potom bývalý premiér Edward Heath, nešťastný předseda kon-

zervativní vlády, který získal Británii pro vstup do Evropské unie prý tím, že lidem nakukal spoustu pohádek o omezených ambicích Evropanů. Šéfredaktor magazínu a – soudě podle stovek dopisů, které přicházejí každý týden do redakce – i většina jeho čtenářů si přeje, aby Británie z Evropské unie zase vystoupila, neboť ji pokládají za podvod spáchaný na Angličanech Němci, kteří chtějí oklikou dosáhnout toho, co se v roce 1940 nepodařilo messerschmittům. „Jsou to všechno pikle, jejichž cílem je, abychom skončili jako německá kolonie. Vyhráli jsme válku, oni vyhrají mír.“

A tak jsme zpátky ve světě Péti Prostáčka, v němž barbaři buší na bránu, zatímco anglický národ bezstarostně oddychuje za hradbami. Což je ovšem právě to, co Angličanům ohromně vyhovuje.

## KAPITOLA ŠESTÁ

# CÍRKEV SMYSLŮ

*Když se Angličan domnívá, že jedná mravně, znamená to pouze, že se necítí ve své kůži.*

George Bernard Shaw, Člověk a nadčlověk

Nikdo nemůže pochybovat o tom, že Bůh je Angličan. Jak jinak by se Anglii podařilo získat první skutečně globální impérium? Jak jinak by vévoda z Wellingtonu mohl po krvavé řezi u Waterloo konstatovat: „Cítil jsem, že mě vede ruka boží.“ U kořene víry, že si Angličany Bůh vyvolil, je legenda – samozřejmě naprosto nesmyslná – že Ježíš v jinošských letech zavítal do Anglie (odtud verš básníka Williama Blakea: „Cožpak se v dobách dávných tyto nohy nedotýkaly zelených pahorků anglických?“), jakož i přesvědčení, že Josef z Arimatie, který si na Pilátovi Pontském vyprosil Ježíšovo tělo, přivezl do Anglie část jeho trnové koruny. Ve 14. století označovali pobožní Angličané svou vlast za „vínek panny Marie“. Roku 1554, když se královna Marie I. Krvavá pokoušela upalováním anglikánů obrátit zemi zpět na katolickou víru, přicestoval do Anglie kardinál Pole s poselstvím od papeže, ve kterém ji žádal, aby nenechávala plameny pod hranicemi uhasínat, neboť Anglie je prý „Bohem vyvolený národ“. I alžbětinský dvořan a vtipálek John Lyly hovořil o Angličanech jako o „vyvoleném a prazvláštním národu“.<sup>1</sup>

V 18. století narostla tato sebedůvěra do ještě větších rozměrů a Angličané dospěli k závěru, že mají s Bohem

stejnou dohodu jako kdysi národ izraelský. Když v roce 1719 Isaac Watts přeložil Knihu žalmů, mohl čtenář dospět k závěru, že se neodehrává v Izraeli, nýbrž ve Velké Británii. Händel oslavil masakr, kterého se vévoda Cumberlandský dopustil v bitvě u Cullodenu na vyhladovělých skotských horalech, oratoriem *Juda Makabejský*, v němž „řezníka“ Cumberlanda srovnával s velitelem židovského odporu, který stanul v čele povstání proti okupantským Seleukovcům. Pro korunovací Cumberlandova otce Jiřího II. složil čtyři sborové skladby, z nichž nejslavnější, *Kněz Zadok* (další starozákonní hrdina, který založil jeruzalémský kněžský řád), se od roku 1727 hraje při každé korunovací včetně korunovace Alžběty II.

V 18. století zašel spisovatel Emanuel Swedenborg, který mezi své žáky počítal i Williama Blakea, ještě dále. Podle jeho názoru mají Angličané vzhledem ve světu unikátním postavení vlastní nebe, kam nikdo jiný nesmí. Misionáři, kteří v 19. století obraceli na víru kolonizované národy, upřímně věřili, že přinášejí boží slovo z nového Jeruzaléma, který se samozřejmě nachází v Anglii. Odtud pak byl už jen krůček ke ztřeštěné představě, se kterou roku 1879 přišel Edward Hine, že Velká Británie je vlastně Izrael, Američané jsou ztracený starozákonní kmen z pokolení Manassesova, Irové jsou Kananejští a Jakubův kámen se ve skutečnosti nachází ve westminsterském opatství. Jinak prý totiž nelze vysvětlit fenomenální úspěch anglického národa. Podle této teorie Izraelité padli do zajetí Asyřanů vedených králem Sargonem, ze zajetí však utekli do Evropy a pak se znovu objevili jakožto Anglosasové. S touto teorií o vyvoleném národu vyrukoval znovu v šedesátých letech 20. století Američan Herbert W. Armstrong:

Jak může někdo vůbec pochybovat o jejich totožnosti! Stačí si vzít mapu Evropy, nakreslit na ni přímku od Jeruzaléma severozápadně přes evropský kontinent až k moři na severozápadě a pak na ostrovy, které v tomto moři leží. Linka vás přivede přímo do Británie! Což svědčí o tom, že naše dnešní anglicky mluvící bílé národy – britský a americký – nejsou ve skutečnosti nic jiného než pravé pokolení Efraimovo a Manassesovo, čili „ztracená“ pokolení národa izraelského.

Přesvědčení, že Bůh je na straně toho či onoho národa, není ojedinělé, o čemž svědčí polní kuráti na obou stranách válečných konfliktů, povzbuzující vojáky, aby bojovali, neboť tak prý konají dílo boží. Na Angličanech je však zvláštní to, že jejich víra, že jsou vyvoleným národem, vedla k vyznání tak přizpůsobivému, tak tvárnému a tak nedogmatickému, jako je anglikánství. Koneckonců ortodoxní judaismus vycházející z přesvědčení, že vyvoleným národem jsou Židé, je jedním z nejnáročnějších a nejnornativnějších náboženství na světě. Na anglikánské církvi však není normativního téměř nic.

Zeptal jsem se jednou biskupa oxfordského, v co bych musel věřit, kdybych chtěl vstoupit do jeho církve. Na tváři se mu rozhostil nechápatý výraz. „To je zajímavá otázka,“ odvětil, jako by ho to nikdy předtím nenapadlo.

Těžko si představit, že by podobně reagoval ortodoxní rabín nebo katolický kněz. Když se biskup konečně odhodlal tuto pro něj zajímavou myšlenku rozvíjet, začal typicky anglickou úvodní frází: Záleží na tom, jak se to vezme.

„Záleží na tom, do kterého anglikánského kostela chodíte. V evangelickém vám řeknou, že musíte věřit upřímně. Zato v tradičním anglikánském vás budou učit křesťanské věrouce, která se vlastně moc neliší od římsko-katolické víry.“

To se ale sotva dá označit za soubor pevných pravidel.

„Jistěže, ale anglikánská církev na pravidla nevěří,“ prohlásil, „spíš poskytuje lidem prostor a svobodu. Nám

stačí, když chodí do kostela a přijdou k přijímání. Právě z toho pak usuzujeme, že věří.“

Tato vágnost ovšem dohání kritiky anglikánské církve k šilenství. Kdyby v Anglii státní úřady měly ve svých formulářích kolonku „náboženství“, miliony Angličanů by zatrhly „C of E“, čili „Church of England“. Kdyby po nich však někdo chtěl, aby tuto odpověď rozvedli, nejspíš by se dočkal rozpačitého mlčení. Co je to tedy za instituci, která se svým příslušníkům dává k dispozici jako sluha a v podstatě od nich za to nic nevyžaduje? Kdybyste se Angličana dále ptali na jeho přesvědčení, nejspíš by odpověděl: „Já vlastně ani moc nábožensky založený nejsem.“ A kdybyste namítli, že život je přece jen trochu složitější, než se dá usuzovat z jeho odpovědi, asi by jen pokrčil rameny. Někdy se zdá, jako by se anglikánská církev domnívala, že Bůh není nic jiného než dokonalý „správný chlapík“.

A přece, a přece. Anglikánská církev se nezdráhala poskytnout morální autoritu pravzoru Angličana a Angličanky. V románu Henryho Fieldinga *Tom Jones* vypukne spor mezi humanistou panem Nudným a Tomovým učitelem reverendem Rákoskou. Prou se o to, zda může být lidstvo ctnostné, aniž by bylo nábožensky založené. Nudný připomene, že jak muslimové, tak židé tvrdí, že jejich náboženství je zdrojem ctnosti. Rozzlobený Rákoska opáčí: „Když mluvím o víře, myslím samozřejmě víru křesťanskou, a ne ledajakou, nýbrž protestantskou. A ne ledajakou protestantskou církev, nýbrž církev anglikánskou.“<sup>2</sup> Sebedůvěra, která vyznačuje z prohlášení, že pouze anglikánství mohlo vytvořit z anglosaského materiálu dnešního ctnostného Angličana, zní tak přirozeně, že je Fielding pravděpodobně opravdu zaslechl z úst některého duchovního. Anglikánská církev je totiž tak zvláštní útvar, že její existenci lze vysvětlit pouze tehdy, přistoupíme-li na její vlastní postuláty.

To vše však neznamená, že anglikánská církev je protikatolická. Je pravda, že spousta populárních svátků, které vznikly po reformaci, měly výrazně konfesijní rysy. První srpen se slaví proto, že toho dne nastoupil na trůn protestantský rod hannoverský, pátého listopadu planou hranice na oslavu zmaření pokusu Guye Fawkesa a dalších katolických spiklenců vyhodit do povětří parlament, slaví se přistání protestantského Viléma Oranžského v roce 1688, který zbavil Anglii Jakuba II. (shodou okolností to bylo také 5. listopadu), a to vše obsahuje protikatolické prvky. Pálení hranic bylo někdy tak bezuzdné, že se podobalo pouličním nepokojům, neboť dav nutil kolemjdoucí odevzdat peníze a raboval domy katolíků. Na oficiální úrovni byly zavedeny tzv. rekusantské zákony, které ukládaly katolíkům pokutu, jestliže nenavštěvovali anglikánské kostely. Po téměř celé 18. století museli katolíci platit vysoké daně, bránilo se jim ve vzdělání a nesměli vlastnit zbraně. Ani v 19. století nemohli ještě kandidovat do parlamentu, zastávat státní úřad a dokonce ani volit. Dvakrát – v letech 1688 a 1714 – byla porušena pravidla nástupnictví, aby se, hrůza hrůz, nedostal na trůn katolík. Podle zákona o nástupnictví z roku 1701 nejenže na trůn nesměl nastoupit katolík – trůn byl odepřen i osobám, jejichž manžel či manželka byli katolického vyznání, a tak když byl v roce 1714 hannoverský kurfiřt George Lewis korunován jako Jiří I., mělo na trůn větší nárok přes padesát kandidátů. Jiří byl nudný a navíc darebák, a dokonce ani neuměl pořádně anglicky; co však na tom, hlavně že to nebyl papeženec. A tento zákon platí dodnes.

Avšak ani populární oslavy, ani protikatolické zákony neměly v podstatě náboženské kořeny, jejich cíl byl spíše politický. Historickým nepřítelem Anglie byly katolické země Francie a Španělsko, a když se někdo hlásil k pro-

testantismu, deklaroval tak své vlastenectví. Do hry však vstupuje také něco hlubšího než pouhá politika. Za první světové války zaznamenal básník Rupert Brooke výrok řadového vojáka, jenž přesně vystihuje podezřívavý postoj Angličanů vůči evropskému kontinentu: „Já vám řeknu, proč se mi ta zatracená Evropa nelíbí: Všude tu mají za sklem ty své zatracené obrázky Ježíše Krista a celého jeho zatraceného přibuzenstva!“<sup>3</sup> Problém není pouze v tom, že anglikánská církev nemá poutní místa, nepoužívá posvátná roucha ani nevlastní vykotlané zuby či úlomky kostí, které prý mají léčebné vlastnosti, protože pocházejí z pozůstatků svatého Petra. V Anglii všechny tyto předměty zlikvidovali protikatoličtí reformátoři. K tomu však přistupuje něco jiného. Anglikánská víra čerpá spíše z Erasma Rotterdamského než z Martina Luthera, a je proto silně zakotvena v každodenním životě. Právě proto se mnohem snáze než katolická církev vyrovnala s vědeckými objevy, které změnily svět. Katolický katechismus vznikl nejen před Darwinem, ale i před osvícenstvím.

Při vytváření pocitu národní identity nebylo ani tak důležité, co církev hlásala, nýbrž co umožňovala. Lze dokonce tvrdit, že vznik Anglie byl podmíněn vznikem anglikánské církve. To ovšem neznamená, že Angličané jsou klerikálové. Ke své církvi přilnuli z podobných důvodů, z jakých si oblíbili neokázalé, leč solidní obleky a neokázalé, leč solidní a spolehlivé automobily – protože je vždy k dispozici. Vlastně ani není správné hovořit o Anglii jako o protestantské zemi. Jak tu ví každý školák, anglická národní církev vznikla proto, aby se král Jindřich VIII. mohl rozvést. Politolog Ralf Dahrendorf, bystrý pozorovatel své adoptivní vlasti, to vyjádřil slovy: „Rozmíška s papežem není zdaleka totéž co reformace.“

Anglikánská církev dohání některé lidi k šílenství právě proto, že hlásá náboženství přesně podle přání Angli-

čanů – ti chtějí, aby bylo pragmatické a nevtíravé a aby uklidňovalo, avšak jen když je toho zapotřebí. Není tedy divu, že tolik anglických spisovatelů dalo přednost vzrušujícím jistotám katolictví. Graham Greene by nikdy nemohl napsat román *Moc a sláva*, kdyby námětem této knihy byla církev založená na přesvědčení, že vše lze vyřešit nad šálkem čaje. Od nejslavnějších anglických kázání uplynula už čtyři století, a přesto se ani ta nejlepší literární díla anglikanismu – Rose Macauleyové, Dorothy Sayerové, Johna Betjemana, Stevie Smithové – nevyrovňají působivosti děl katolických básníků, jakým je například Gerald Manley Hopkins. Čtenář knih Anthonyho Trollopa nebo Barbary Pymové rozhodně nenabude dojmu, že si anglikánská církev vytkla za své poslání pomáhat chudým a utlačovaným. Je to církev, která se nezměnila od dob, kdy si ji z politických důvodů uhnětlí tudorovští monarchové, a v níž místo svaté trojice vznikla svatá pětice, zahrnující navíc monarchii a parlament. Šikovnost anglikánské církve spočívá v tom, že se jí podařilo zkrotit tradiční hluboký anglický antiklerikalismus, když učinila z církve jeden ze stavebních bloků anglického státu. (Jedním z mých oblíbených místních jmen je název vesnice Bradfield Combust, tedy Požár Bradfieldu, vzniklý podle usedlosti Bradfield Hall. Tento statek, vlastněný opatstvím v Bury St. Edmunds, roku 1327 vypálil rozlíčený dav čítající prý na čtyřicet tisíc lidí.)

Hlubokou integraci církve a státu lze dodnes spatřit v parlamentu. Těsně před půl třetí odpoledne, den co den, projde zvolna vestibulem sněmovny procesí několika mužů. Zazní hlasité zvolání: „Cizinci, smeknout!“ a policisté sejmou přilby. Potom zacvakají o dlaždice podpatky muže v jakýchsi podivných podvazcích. Po něm následuje generál ve výslužbě, který třímá zlatý palcát, pak kráčí předseda sněmovny ve zlatě lemovaném černém plášti.

Za předsedou jde jeho osobní kaplan. Připomíná to trochu komickou operu. Ve sněmovně potom kaplan – před hrstkou poslanců, kterým stálo za to se na tuto podívanou dostavit – přednese modlitbu, jíž svěřuje dnešní politické jednání včetně veškerých slovních pútek a vzájemného osočování do rukou božích. Možná se divíte, co s tím má společného Bůh. Podobný obřad se však koná také v každé britské vojenské jednotce. K tomu je třeba si uvědomit, že postavení anglikánské církve ve státě vyplývá – i když neoficiálně a nevyřčeně – z postavení jejího primase, arcibiskupa canterburského, jakožto předního občana této země. Výrazem tohoto postavení je arcibiskupova úloha při korunovaci – je to on, kdo pokládá monarchovi na hlavu korunu. Každodenní liturgie v parlamentu, při které se přítomní modlí za monarchu a za všechny, „kdo monarchovi podléhají“, je hlasem církve, jež si uvědomuje své hluboce konzervativní, a dokonce sekulární místo v anglické společnosti.

Není proto správné pokládat historickou animozitu vůči katolictví za důkaz, že Angličané jsou zanícení protestanti. Stačí vzpomenout na zášť vůči nonkonformistům jen proto, že prý berou bibli příliš vážně. John Bunyan, autor nejznámějšího díla anglické náboženské literatury, *Poutnickovy cesty*, strávil dvanáct let ve vězení, protože kázal bez oprávnění. Protikatolické nálady vyplývaly z přesvědčení, že po reformaci bylo v Anglii nepředstavitelné, aby někdo byl katolík a zároveň vlastenec. Přitom zakladatel anglikánské církve král Jindřich VIII. byl sice protestant, nicméně silně katolického ražení. (Dva nejvýraznější prvky anglikanismu, totiž zrušení kněžského celibátu a anglická liturgie, se zavedly, až když byl Jindřich bezpečně pohřben a nemohl už proti těmto změnám nic podniknout.) V následujících staletích se anglikánské církvi podařilo pojmout do svých řad puritány, anglokatolíky,

keltské mystiky, evangelíky, křesťanské socialisty a stoupenice celé řady dalších doktrín. Z jejího privilegovaného postavení – jež dosvědčuje její oficiální role ve státě, právo biskupů zasedat v Horní sněmovně, právo premiéra jmenovat vysoké církevní hodnostáře atd. – lze usoudit jedině, totiž že toto uspořádání je vzájemně výhodné jak pro stát, tak pro církev, a nikoli že státní církev je výrazem hluboce duchovní povahy anglického národa. Mnohý biskup či jiný vysoký církevní hodnostář vám mezi čtyřma očima přizná, že by bylo lepší, kdyby oficiální svazek se státem skončil. Říká se také, že pro novou Británii, kde v neděli chodí do kostela více katolíků než anglikánů a kde žije mnoho muslimů, sikhů a karibských pentekostalistů, by bylo lepší, kdyby anglikánská církev byla jen jednou z řady rovnocenných konfesí. (Představitelé těchto ostatních náboženství vám – zase mezi čtyřma očima – přiznají, že by jim to vlastně příliš nevyhovovalo, protože jsou rádi, že v centru anglického ústavního uspořádání je alespoň *nějaká* náboženská instituce a že vágni anglikánská církev se k tomu hodí nejlépe, neboť se neustále snaží, aby se ke slovu dostali i ostatní.)

V 18. století vznikla balada o vikáři z Braye, který změnil přesvědčení podle toho, kdo právě seděl na trůnu:

Tak právo zní, já tvrdit budu, pane,  
Do posledního dechu svého, v noci, ve dne,  
Že stále vikářem z Braye budu, pane,  
Ať si kdo chce na trůn sedne!

Někdy se tyto verše vykládají jako výsměch anglikánské církvi. Jenomže právě tato přizpůsobivost je skutečným duchem anglikánství a zastánci církve se naopak domnívají, že na neochotě církve zaujímat extrémní postoje je něco pozitivního. Básník T. S. Eliot o 16. století prohlásil, že

„... skutečným duchem anglikanismu byla právě *via media*: Za královny Alžběty bylo odhodláno anglikánské církve nalézt střední cestu mezi papežstvím a presbyteriánstvím projevem nejryzejšího ducha Anglie té doby.“<sup>4</sup> Bývalý arcibiskup canterburský dr. Robert Runcie spatřuje v neurčitosti, která se církvi vyčítá, právě její sílu: „Jiné křesťanské církve si zakládají na tom, že nejsou nevyhraněné, zakládají si na doktríně, na tom, že se staví do čela národa, nebo i na své monolitické interpretaci evangelia. Anglikánství představuje naopak syntézu, a nejen to – syntézu, která v sobě slučuje tezi i antitezi.“<sup>5</sup>

Cynik ovšem může říci, že právě v této církvi Angličané načerpali přesvědčení, že se v jejich zemi může vlk nažrat a koza zůstane celá. Licoměrnost lidí, kteří se honosí svou přímočarostí, je někdy vskutku neuvěřitelná. Podívejme se například na otázku potratů. Ve Spojených státech dochází ještě třicet let po jeho uzákonění před gynekologickými klinikami k rozhořčeným a někdy i k násilným protestům. Není pravda, že v Anglii je tato otázka méně eticky vyhocena, jenomže zde kvůli tomu nikdo nechce dělat poprask. Angličané si uvědomují, že se provádí obrovské množství potratů – v roce 1996 jich bylo 177 225, což znamená, že na každé čtyři narozené děti byl jeden plod potrácen. Je to názorná ukázka syntézy, obsahující jak „tezi“, tak „antitezi“, Angličané se však tváří, jako by takový problém neexistoval.

Ministerský předseda lord Melbourne v 19. století vystihl některé potíže, které ze vztahu s anglikánskou církví vyplývají pro stát. Postěžoval si, že mezi jeho povinnosti patří také jmenovat biskupy anglikánské církve: „Ksaku, další mrtvý biskup! Vsadím se, že umírají jen proto, aby mi mohli komplikovat život.“ A také prohlásil: „To jsme to pěkně dopadli, když se náboženství vměšuje už i do soukromého života!“<sup>6</sup>

Za druhé světové války někoho v BBC napadlo požádat řadu spisovatelů, aby napsali příspěvek do série promluv, které by odvysílal Imperiální rozhlas čili zahraniční vysílání s cílem pozvednout morálku vojáků na bitevních polích po celém světě. Do pořadů přispěli J. B. Priestley, Somerset Maugham, Hugh Walpole, Philip Gibbs a také jistá Clemence Daneová, kterou dnes už skoro nikdo nezná. Pod tímto pseudonymem se skrývala autorka divadelních her Winifred Ashtonová (1888–1965), která si své umělecké jméno o pětadvacet let dříve vypůjčila z názvu kostela St. Clement Danes v londýnské ulici Strand. Svě vyprávění začala slovy: „Víte, Británie je výjimečně neměnná země.“ Ashtonová se sice pojmenovala po kostele uprostřed Londýna a většinu života strávila v nedaleké Covent Garden, nicméně jako důkaz neměnnosti Anglie si po úvodních slovech vybrala následující příklad:

Minulý týden jsem projížděla kolem svého starého domku v hrabství Kent. Zpomalila jsem, abych si jej mohla lépe prohlédnout, a zjistila jsem, že se na něm za čtyřicet let nezměnilo vůbec nic, přestože leží ani ne dvacet pět mil od středu Londýna. Stále se k němu jede loukami připomínajícími zlatem vyšívané roucho – Anglii tento týden rozzářily pryskyřníky – v parku naproti se pořád ještě pasou srny a cestičky na obecní pastvině se stejně jako dřív vinou kolem stromů obtěžkaných růžovými a bílými májovými květy.

A jsme opět tam, kde jsme byli. Luftwaffe sice zasypává Londýn bombami (kostel St. Clement Danes byl zasažen 10. května 1941), armáda je obklíčena, ale srdce Anglie dál pokojně tluče v desítkách tisíc městeček a vesnic. Autorka však náhle činí prudký obrat: „V čem tkví podstata Británie? Co je na ní pro nás tak důležité?“ ptá se a hned si odpovídá: „Podle mě odpověď zní – je to anglická bible!“

Po rekapitulaci dějin překladu bible do angličtiny končí Daneová příběhem z vlastního života. Setkala se s man-

želkou krajana, který bojoval v první světové válce. I v nynější válce se přihlásil k odvodu a slouží v Jižní Africe. Žena ukázala spisovatelce jeho poslední dopis, v němž...

... se táže, jak se vede oběma dospělým dcerám a synkovi, píše o sobě – pokud mu to vojenská cenzura dovoluje – dělá si starosti, kdo asi bude orat, a dopis končí jako vždy polibky a vyznáním lásky. A pak, po podpisu, přidá doušku – neobratnou rukou, navyklejší spíše na lopatu než na pero, napsal: „A buďte dobrého rozmaru, mý milí!“

Daneová si uvědomí, že tato věta je citát z evangelia sv. Matouše v autorizovaném anglickém překladu bible, týkající se toho, jak se Kristus zjeví svým učedníkům, když kráčí po vodě.

Buďtež dobrého rozmaru, jáť jsem, nebojte se. A tato slova, „buďte dobrého rozmaru“ zněla po celá staletí [končilo její povídání, které se chraplavým éterem neslo k vojákům do celého světa], takže dnes je zná i anglický dělník, a mohou znít jako hlas celého ostrova, promouvajícího k veškerému britskému světu. Je to hlas staroanglického básníka Caedmona, hlas krále Alfréda Velikého, kazatele Viklefa, Williama Tyn-dalea, který bibli přeložil, Alžběty I., Olivera Cromwella, admirála Nelsona, generála Gordona, všech těch známých i neznámých, kdož vytvořili Británii, kdož jsou Británií. A poselství platí dodnes – buďte dobrého rozmaru...?

Dnes by se už takto psát nedalo, a to z nejrůznějších důvodů. Jednak už Anglie zdaleka není zemí výlučně křesťanskou a dávno už nemá jednotnou liturgii, jednak lidé znají bibli mnohem méně, než tomu bylo v minulosti. Také modernější překlady bible zdaleka nejsou tak působivé jako překlad ze 17. století a k tomu mladší posluchači možná znají Nelsona a Cromwella, zato o generálu Gordonovi mají sotva mlhavou představu, z Viklefa by byli zmateni a nad Caedmonem by asi jen pokrčili rameny.

Znejistěl jsem nad tím, co jsem právě napsal, a tak jsem zatelefonoval tajemnici Spolku pro jednotný breviář Margot Lawrencové. Je to neúnavná bojovnice za zachování liturgie podle tohoto anglikánského breviáře – a ten je nejen úhelným kamenem bohoslužeb anglikánské církve už téměř od dob jejího vzniku, nýbrž také druhou největší pokladnicí, z níž Angličané čerpají svá obrazná rčení. Tajemnice právě prožila něco podobného jako Clemence Daneová a byla díky tomu ve skvělé formě. Instalátér ji totiž před chvílí ujistil, že zanedlouho bude mít zase teplou vodu, a použil přitom výraz „tak vás zase vítám v zemi živých“.

„Výraz ‚země živých‘ pochází totiž přímo z anglikánského breviáře!“ zvolala nadšeně.

Spolek pro jednotný breviář není nátlaková skupina, která má k dispozici obrovské prostředky, a ani dnes není příliš populární. Jeho osmi- či snad desetitisícovou členskou základnu (spolek nemá ústřední kartotéku, ale jeho časopis má sedm tisíc odběratelů) tvoří většinou lidé, jako je sama Margot – rozumní, slušní, nikoli už nejmladší, pyšní vlastníci zánovních automobilů britské výroby. Jejich snahy vycházejí z náboženského přesvědčení, avšak to, co dělají, má mnohem širší kulturní význam. Jednotný breviář vyšel roku 1662. Je z větší části dílem Thomase Cranmera, který jej napsal už sto let předtím s cílem, jak naznačuje název, poskytnout věřícím společný zážitek. Dosáhl toho prostým, leč důstojným jazykem, kterým se nese v odpovídajícím duchu. Breviář je napsán tak, aby jeho slova rozvázala jazyk a povznesla na duchu i ty vikáře, kteří jinak výřečnosti neslují. Výrazy z něj se vryly hluboko do obecného povědomí a *Oxfordský slovník anglických rčení* jich obsahuje pět set čtyřicet devět. „Pohyblivý svátek“, „starý jako Adam“, „vyrvat z čelistí smrti“, „začít nový život“, „nad lidské chápání“, „na prahu smrti“, „být navždy ztra-

cen“ a mnoho jiných dodnes používaných slovních obrátů má svůj původ právě v tomto díle.<sup>8</sup>

Oficiálně je společný breviář stále ještě úhelným kamenem anglikánských bohoslužeb. To je ale také jen další způsob, jak zastírat pravý stav věcí. Od kandidátů na vysvěcení se očekává, že prokáží „dostatečné znalosti této knihy, jakož i třiceti devíti artikulů církevní doktríny“. V praxi však novopečení vikáři vycházejí z teologických škol pouze se znalostmi bohoslužeb nového typu.<sup>9</sup> V kostelích po celé zemi leží staré černě vázané breviáře na hromádách v rohu sakristie a na jejich místo nastoupily te-nounké, brožované, červené, zelené či žluté publikace, často s jakoby dětskou kresbou človíčka na obalu, kterými se i tak věřící každou neděli stránku po stránce stěží prokoptávají.

Vím o lidech, kteří musí každou neděli urazit třicet mil, aby se mohli zúčastnit pobožnosti, při níž se používá starý breviář [řká Margot Lawrencová]. A duchovní jsou takoví manipulátoři, že to někdy až hraničí s nepoctivostí. V pondělí jsem mluvila s člověkem z Portsmouthu, který vdával dceru. Snoubenci sňatek probrali s vikářem a řekli mu zcela jasně, že chtějí, aby se používala stará modlitební kniha. Nevěsta už kráče-lá zavěšena otcí na lokti k oltáři, když si uvědomila, že neslyší to, co si přála. Byla z toho úplně vedle. Jenže už se nedalo nic dělat.

Spolek pro jednotný breviář tvrdí, že brání starou liturgii před zánikem. Jenže každý rok přichází do některé z desítek farností, kde se ještě tento breviář používá, nový mladý vikář či nová mladá vikářka a experimentálně zavede „dočasně“ alternativní bohoslužbu. A v anglikánské církvi není nic trvalejšího než „dočasné opatření“.

Anglikánští duchovní posílají společný breviář do výslužby prý proto, aby jejich církve byla „relevantnější“. Tím ale zároveň okleštují jádro jazyka, který Angličané používají po staletí. Jistě, nelze nic vyčítat snahám přiblí-



žit náboženství moderní době, jenže „experimentální“ alternativy, předkládané anglikánskou církví, si ani nečiní nárok na dlouhodobější existenci – jejich cílem je být relevantní jen po určitou dobu. Jak to vyjádřil jistý historik: „Modlení a anglikánský modlitební breviář není jedno a totéž.“<sup>10</sup> Každá společnost potřebuje zvučnou frazeologii, jež je prubířským kamenem výraziva, jenže v dnešní době už Angličanům místo sdíleného jazyka anglikánské církve zůstávají pouze slogany odposlouchané v televizi, jako například oblíbené rčení známého komika „To jsem rád, že jsi rád“, výkřik ze série zábavných pořadů „To je ale hlína, co?“, případně úvod k poslední a vždy triviální zprávě televizních novin, který moderátor pronáší jako ukončenou větu: „A na závěr.“

Když jsem požádal reverenda Davida Edwardse, který napsal přes třicet knih o moderním křesťanství, aby zhodnotil stav víry v současné Anglii, odpověděl smutně: „Angličané už vůbec nevědí, v čem náboženství spočívá.“

Možná má pravdu. Je však zapotřebí se zamyslet nad tím, zda se anglický národ *vůbec kdy* vyznačoval hlubokým náboženským cítěním. Nejvíce lidé chodili do kostela zhruba před dvěma sty lety, tedy ve stejné době, kdy se v rodině jednoho anglikánského duchovního na jihoanglickém venkově narodilo šesté, předposlední dítě. Duchovní se jmenoval Austen a holčičku pokřtili Jane. (V dnešní době žijí na bývalých farách místo duchovních úspěšní podnikatelé či spisovatelé a faráři obývají neomítnuté domky na kraji vesnice.) Skutečné náboženské zanícení Angličanů už ale dávno předtím odvál víchr občanské války a národ se naučil dávat svému náboženskému cítění průchod pouze rituálním odmumláváním náboženských textů. Církevní představitelé, kteří na toto pohodlné pospávání v kostelních lavicích dozírají, postrádají mesiášské ambice dovést anglický národ ke spáse a cíl si vytkli

mnohem skromnější: dosáhnout toho, aby „na všech farách působil pravý gentleman“. Ani ti nejslavnější anglikáni se neproslavili duchovními kvalitami, nýbrž pouze jako přírodovědci, filozofové či dokonce autoři deníků.

Nejvážnější chybou této mimořádně privilegované církve byla její neschopnost zapustit kořeny ve velkoměstech. Typická anglikánská farnost se nachází na venkově a typické biskupství je v blízkosti katedrálních měst jako Salisbury, Hereford a Winchester. Anglikánská církev si příliš pozdě uvědomila, že Fjodor Dostojevskij měl pravdu, když ji odsoudil těmito krutými slovy:

Anglikánští duchovní a biskupové jsou hrdopyšní a zámožní, žijí v bohatých farnostech a diecézích a pouze přibírají na váze, aniž by si tím zatěžovali svědomí. ... Anglikánství je náboženstvím bohatých a pranic se nesnaží to zastřít. ... Duchovní této církve cestují po celém světě, pronikají do nejtmaší Afriky, aby obrátili na víru byť i jediného divocha, ale nic přitom nedbají na miliony divochů v Londýně.<sup>11</sup>

Když se viktoriánský novinář Henry Mayhew zeptal londýnského zelináře, zda ví, kde se nachází katedrála sv. Pavla, trhovce odvětil, že to je nějaký kostel, ale on že osobně nikdy v kostele nebyl. Průzkum, provedený v neděli 30. března 1851, prozradil, že dvě třetiny Londýňanů do kostela nechodí, a nedostatek víry potvrdily i další vzorky obyvatel. Ve východním a jižním Londýně je nejnížší účast na bohoslužbách v celé Anglii.

Když se tedy hovoří o tom, že anglikánská církev je „etablovaná“, míní se tím pouze její ústavní výsady ve vztahu k monarchii a její postavení na venkově. Ve většině měst a předměstí, čili tam, kde žije většina Angličanů, totiž její přítomnost příliš patrna není. To neznamená, že v chudinských čtvrtích nevyvíjejí někteří anglikánští duchovní vskutku hrdinské úsilí, že nepomáhají při vyplňování žádostí o sociální podporu, že nerozdávají jídlo hla-

dovým a nepomáhají ve střediscích pro penzisty a nezaměstnané. Jestliže to však dělají, znamená to pouze, že tak – za poloviční plat – suplují sociální pracovníky. Svým životem sice stvrzují svou víru, ale neradi o tom hovoří, aby „to neohrožovalo“ jejich práci. V dramatu Davida Hara *Démon závodník* je reverend Lionel Espy předvolán k biskupovi, aby se mu zodpověděl ze zanedbávání duchovních povinností. Espy na to biskupovi řekne: „V mé farnosti už není církev lidem ani pro smích. Církev je prostě mimo realitu. Nemá s jejich životem vůbec nic společného.“<sup>12</sup> Později v téže hře vybuchne jeho evangelický kolega: „Kněží v chudých čtvrtích? To je kartel. Všem vám povolily nervy. Stali se z vás osvícení humanisté.“<sup>13</sup>

Když jsem se kanovníka Donalda Graye, jinak osobního kaplana předsedy Dolní sněmovny, zeptal, čím to, že církev ztratila ve městech vliv, odpověděl: „Není pravda, že jsme o města *přišli*. My jsme je nikdy neměli.“ A má pravdu. Úkolu, jaký představuje obtížná činnost ve velkoměstech, se místo anglikánů ujaly nekonformní církve – od metodistů až po Armádu spásy – a přistěhovalci z Irska si přivezli svou vlastní katolickou církev. V oblastech, kde zapustili kořeny toryové a kde jejich komunální politika získala popularitu, si rozšířila základnu i anglikánská církev. Nicméně obrovské budovy, které anglikáni postavili na nárožích všech průmyslových měst, aby podchytili vlnu přistěhovalců z venkova, věřící *nikdy* nezaplňli. Není tedy divu, že i po sto letech působí chladným a zanedbaným dojmem, že se v nich rozléhá ozvěna a že jen čekají, až se jich ujme někdo jiný a přemění je na sikhské chrámy nebo na noční podniky. Reverend Lionel Espy a jemu podobní dělají, co je v jejich silách. Jenže vlak jim už ujel a není naděje, že ho ještě dostihnou.

Za současných podmínek je anglikánská církev v nezáviděníhodné situaci. Její ctnosti – mírnost, laskavost, tole-

rance a soucit – jsou ohroženy naprostým nedostatkem intelektuální síly. Jelikož značná část věřících stěžila úrovně dětských výkladů bible, musí duchovní nedělati co nedělati kázat, jako kdyby bible byla míněna doslova, přestože jde mnohdy o smyšlené příběhy či alegorie. Teologové, kteří se odváží naznačit, že se věci mají jinak a že by věc mohla být složitější, jako například John Robinson v knize *Jako že je Bůh nade mnou* nebo David Jenkins v době, kdy byl biskupem durhamským, riskují, že budou vypískáni. A jelikož jde o „státní“ církev, všichni si myslí, že je třeba ji kritizovat. Přemýšlivější politikové se většinou rozhodnou raději mlčet, neboť si uvědomují, že jim nepřísluší zasahovat do oblasti liturgie, nicméně tak jen vyklízejí pole těm méně hloubavým. Dokonce ani princ Charles, který jednoho dne zdědí titul „Obránce víry“, udělený papežem Jindřichovi VIII., už zřejmě nemá chuť se tohoto úkolu ujmout. V jednom rozhovoru dokonce prohlásil: „Doufám, že budu obráncem *všech* věrouk,“ jako kdyby vyznání sikhské, džinistické, druidské, katolické či víra v léčebný účinek hvězdné záře byla všechna na stejné úrovni. Jistě to myslel dobře, ale je to další důkaz zmatku, který v této oblasti panuje. Náboženská výchova ve školách, kde vyučují absolventi pedagogických institutů, do nichž anglikánská církev investovala miliony liber, představuje nemastný neslaný guláš všeho možného, počínaje indickým guru Nanakem a konče kreacionismem.

Původ anglického slova „religion“ není zcela jasný, nicméně se soudí, že je odvozeno z latinského *religare*, čili svazovat – národ, který se spolu modlí, pospolu i zůstane. Pesimista by z toho mohl usoudit, že společnost, která ztratí společné výrazivo – tedy i společnou víru – a tím většinu toho, co ji kdysi pojilo, je odsouzena k zániku. Existuje však ještě jeden způsob, jak nazírat úlohu anglikánské církve při utváření anglického národa.

Jak známo, roztržka s Římem vedla k rozsáhlému ničení majetku katolické církve, byť o tom učebnice dějepisu hovoří pouze jako o „zrušení klášterů v roce 1536“. Jenže likvidace pozemského bohatství katolické církve nespočívala pouze ve vyvlastnění polností, budov a nashromážděných pokladů. Toto obludné kolektivní vandalství, jež muž padly za obětí tisíce uměleckých děl, mělo nedozírné kulturní následky. Historik umění Andrew Graham-Dixon ve svých *Dějínách britského umění* přesvědčivě doložil, že v Anglii – na rozdíl od evropského kontinentu – byla prakticky sprovazena ze světa celá středověká malířská a sochařská tradice. Rozsah tohoto vandalství je skutečně neuvěřitelný. V období mezi zrušením klášterů v roce 1536 a smrtí Olivera Cromwella o sto dvacet let později nebylo v Anglii místa, jež by uniklo pozornosti fanatiků, tvrdících, že všechno náboženské umění je výrazem papežského modloslužebnictví, a chtěli srovnat se zemí dokonce i prehistorický Stonehenge. O tom, že právě v tomto okamžiku se Anglie rozešla s uměleckou tradicí, však existuje pramálo důkazů, což je vcelku pochopitelné, neboť toto řádění přečkal jen nepatrný počet katolických uměleckých předmětů. Kamenná socha Krista, objevená v padesátých letech 20. století při stavebních úpravách sídla londýnského cechu soukeníků, je v každém detailu naprosto úchvatná, podle Grahama-Dixona však svědčí o „dvojím zániku, zániku Boha a zániku veškeré tradice britského umění. ... Toto dílo vzniklo na počátku anglické renesance, ta se však už potom neuskutečnila.“<sup>14</sup>

Jestliže to byl skutečně okamžik, kdy se anglická kulturní tradice odpoutala od zbytku Evropy, těžko pro to hledat výmluvnější symbol, než bylo stržení malovaných oltářů a jejich nahrazení desaterem božích příkázání na prosté bílé tabuli. Zde bylo výtvarné umění doslova nahrazeno slovem. Co se důsledků týče, nepatří k nim ani

tak „nikdy neuskutečněná anglická renesance“ jako spíše anglosaské osvícenství, které v Anglii vzniklo více než sto let před osvícenstvím kontinentálním. Angličané tak objevili nový způsob, jak uctívat nejen „slovo Boží“, nýbrž i slovo jako takové. Už se nikdy nedovíme, zda by se byl někdy narodil anglický Tizian, Raffael nebo Michelangelo. Můžeme si ale být jisti, že díky reformaci a tomu, co přišlo po ní, mohla vzniknout díla Williama Shakespeara, Christophera Marlowa, Johna Donna, Johna Bunyana a Johna Milтона.

Literární tradice, která potom následovala, je nejucelenější a nejvýznamnější v západním světě. Nevíme samozřejmě, jak by se vyvíjela – spolu se svými odnožemi v Severní Americe, Austrálii a Asii – kdyby Anglie zůstala katolickou zemí. Jisté ale je, že v Anglii vyrostl národ posedlý slovesným uměním, zatímco zájem o hudbu a výtvarné umění, jakož i schopnosti v těchto oborech, se vyznačují prudkými výkyvy. Anglii se kdysi dokonce říkalo „země bez hudby“, jindy zase byl Němec Händel uctíván i u dvora a v roce 1905 si skladatel Elgar pro změnu postěžoval, že „dostal do vínku umění, ke kterému naši lidé nemají vůbec žádný vztah a kterého si za hranicemi ani za mák neváží“.<sup>15</sup> Ve srovnání s láskou, jakou Angličané chovají ke slovu, to bije do očí. Tento vztah se projevuje absurdně přebujelým knižním průmyslem, který každým rokem vydává sto tisíc nových titulů, což je více než v celých Spojených státech, produkcí novin, kterých vychází na obyvatele víc než snad kdekoli jinde na světě, nezadržitelným proudem dopisů redakcím, neuhasitelným hladem po hádankách, křížovkách a kvízích, pulzujícím divadelním životem, antikvariáty téměř v každém městě. Jak poznamenal jistý velvyslanec: „Knihy zde mají hodnotu národní měny.“<sup>16</sup>

Jenže co se týče malířů? Všichni, dokonce i portrétisté, kteří tvořili v období reformace nebo po ní – Holbein, van

Dyck, Lely a Kneller – byli cizinci. Dalo by se sice tvrdit, že zdejší podnebí malování příliš nepřeje, že šedá obloha vytváří pochmurnou krajinu. Jak však v takovém případě vysvětlit Holandsko, kde vyrostla celá řada vynikajících umělců? A kromě toho je severní světlo tak jako tak různorodější než do běla vyprahlá výheň jižní Evropy. Odpověď bude spíše nutno hledat v tom, že při anglické reformaci šlo o politiku, racionalitu a možnost volby a že teologický podnět k reformaci spočíval v definici *významu*, čili že si Angličané slovo vybrali úmyslně.

Angličtí výtvarní umělci pozorovali své okolí i před reformačním rozvratem. Kostelní lavice či iluminované rukopisy zdobí výjevy z každodenního života – zvířata, zemědělské reálie, dokonce i fotbal. Angličtí malíři se však nezaměřovali na portréty a krajinomalbu spíše než na barokní alegorie jen proto, že patronem umění nebyla církev, nýbrž aristokracie. Byl to také důsledek jiného způsobu uvažování. Jak to vyjádřil encyklopedista Dr. Johnson: „Mnohem raději se budu kochat portrétem svého psa než všemi alegorickými obrazy na světě.“<sup>17</sup> Kromě toho se angličtí umělci zajímali především o příběhy. „Téměř všechna vrcholná díla britského umění si vybrala za námět člověka nebo přírodu, portrét nebo krajinu – Constable i Turner, akvarelisté od Cozense po Cotmana, Gainsborough, Reynolds, Romney a tak dále,“ napsal Nikolaus Pevsner v knize *Anglickost anglického umění*.<sup>18</sup> Kdyby byl upřímný, musel by zároveň přiznat, že je to jedna z nejméně výrazných tradic evropského umění. Vysvětlení nutno hledat jinde – Angličané byli natolik zaměstnaní psaním, že jim na malování nezbýval čas.

To, že se stali národem slova, mělo také hluboké politické důsledky a touha mít vlastní, anglický překlad bible byla vskutku revoluční. Právě proto se v roce 1407 arcibiskup canterburský rozhodl, že se překládání bible bude

trestat exkomunikací. A právě proto byla Viklefova sekta, která se scházela k zakázanému čtení anglických textů, pojmenována „lollardi“ – podle holandského výrazu pro mumlání, což činili, aby jim nikdo nerozuměl. Když tedy William Tyndale<sup>19</sup> a Miles Coverdale bibli konečně přeložili, slavil radikalismus vítězství nad stávajícím řádem. Jako první na to doplatila církev ztrátou postavení, neboť kdo potřebuje, aby mu bibli interpretoval klér, když si ji může přečíst sám? Tím to však nekončí, bible je konečnou autoritou krále či královny. Když je však Písmo svaté srozumitelné každému, získává obrovský podvrtný potenciál. Nařízení, podle kterého musí každá farnost vystavit v kostele anglickou bibli, bylo v roce 1543 zrušeno, protože prý tohoto práva zneužívaly „nižší vrstvy“. Podle nového nařízení „se zakazuje ženám, řemeslníkům, učedníkům, tovaryšům, osobám služebným, rolníkům, sedlákům a bezzemkům číst si v bibli či v Novém zákoně nebo z nich předčítat jiným jak doma, tak mimo domov.“<sup>20</sup> Toto omezení bylo zrušeno až po smrti Jindřicha VIII.

Takzvaná autorizovaná anglická bible či bible krále Jakuba, jejíž ozvuky objevila Clemence Daneová v dopise z Jižní Afriky, vyšla roku 1611 a je dílem sedmačtyřiceti učenců, v podstatě ale Tyndalea.<sup>21</sup> Prvním důsledkem tohoto počínu bylo, že se zdemokratizovalo vědění. Kromě toho také vznikla nepřeborná pokladnice příběhů a obrátů, které si Angličané osvojili. Nikdy sice netvořili národ ve smyslu jednotného etnika, díky bibli však získali společné intelektuální dědictví. V roce 1613 napsal holandský filozof Hugo Grotius, že v Anglii „vládne teologie“, a 17. století bylo skutečně stoletím kazatelů. Nejdůležitějším důsledkem překladu bible však bylo, že v myslích Angličanů zakořenilo přesvědčení o právech obyčejných lidí. Puritáni považovali bibli ve všech ohledech za nej-

vyšší autoritu a ani ve snu by je nenapadlo, že není slovem obdrženým přímo od Boha. „Nelze podniknout zhora nic ani v této, ani v žádné jiné věci, pokud vás k tomu přímo neopravňuje Slovo Boží,“ napsal Thomas Wilcox.<sup>22</sup> Avšak síla božního slova spočívala ještě v něčem jiném. Společný náboženský jazyk, jenž nebyl zprostředkován ani papežem, ani biskupy, umožňoval jedinci promlouvat s Bohem přímo, a poskytoval mu tak nejrůznější práva, která by jinak neměl.

Důraz na důležitost jedince, který vyplývá z této nové dohody s Bohem, by také mohl vysvětlit anglickou zálibu v utopickém romantismu. Idea, že lidstvo není nepolepšitelné, se šíří od radikálních diggerů v 17. století přes Williama Blakea, Roberta Owena a desítky dalších až po Labour Party ve století dvacátém. V Anglii má zřejmě také původ schopnost Američanů naletět každému podvodníkovi – stačí, když si navlékne dobře střížený oblek a vykouzlí na tváři falešný úsměv. Američtí otcové zakladatelé se po přeplavení z Anglie na novém kontinentě koneckonců také pokoušeli vybudovat Utopii. Podle zjištění jednoho historika těchto hnutí vznikla uprostřed viktoriánské éry jen v hrabství Lancashire „v Manchesteru Extáze matky Anny, zakladatelky Shakerů, v Accringtonu vzkvétala swedenborgovská metafyzika, město Ashton poskytlo kazatelnu Johnu Wroeovi, v Salfordu a Rochdalu se rekrutovali noví členové hnutí z osady Manea Fen (osada přívrženců přijímání oltářní svátosti ve východní Anglii). V Prestonu mezitím Heber C. Kimball se svými misionáři připravoval nové zjevení a už pro ně shromažďoval duše a těla.“<sup>23</sup> (Kimball se vychloubal, že nezemře, dokud nenastane druhé zjevení Ježíše Krista, a předvídal, že do deseti či patnácti let vyschne oceán mezi Liverpoolem a Amerikou. Može nevyschlo a druhého zjevení jsme se také dosud nedočkali.)

Musíme se však ptát, zda by v Anglii k této revoluci došlo – dokonce o více než sto let před ostatní Evropou – kdyby zde tak silně nezakořenila víra v práva jedince. Na rozdíl od sekulárních povstání v 18., 19. a 20. století se anglická revoluce nezřekla náboženství, naopak z něj čerpala oporu. Když se John Milton později pokoušel ospravedlnit popravu krále, odvolával se na tvrzení, že Bůh stvořil člověka k obrazu svému, a že tedy veškerá autorita vycházející od králů a jiných vladařů je „pouze odvozena, na ně přenesena a jim svěřena do opatrovnictví, aby ji ke společnému blahu všech vykonávali“.<sup>24</sup> Angličané často říkají: „Znám přece svá práva.“ Tento postoj – nenechat si vzít, co si vybojovali – vděčí za mnohé hlubokému přesvědčení, že svobodě se lidé těší z boží vůle, nikoli z vůle králů. Když Anglii rozdělila občanská válka, pokládali se povstalci za lid hebrejský a Oliver Cromwell srovnával svůj význam s Jozuem či Mojžíšem. V roce 1654 prohlásil, že Angličanům požehnal Bůh, a dodal: „Znám jediný národ, se kterým Bůh zacházel jako s námi, totiž Izraelity, když je vyvedl z Egypta a pomocí mnohých znamení a zázraků je dovedl pouští až na místo odpočinku.“<sup>25</sup> Právě v boji s církví a pak se státem – nejdříve o přístup k biblí v řeči, již věřící rozumějí, a pak s využitím Písma svatého o zakotvení vztahů k vrchnosti, ale i mezi sebou navzájem – se projevuje pravý duch anglického individualismu. To je také jeden z důvodů, proč Angličané a Angličanky nikdy nemuseli podřizovat svou identitu státu. A je to jeden z důvodů, proč z této země vzešlo tolik výstředních osobností.

## KAPITOLA OSMÁ

# ANGLIE JE VĚČNÁ

*Raději políčko v Middlesexu než království v Utopii.*  
Lord Macaulay

V předvečer svátku sv. Jiří v roce 1993 čekal tehdejšího premiéra Johna Majora nesnadný úkol. V projevu musel přesvědčit svou Konzervativní stranu, že se na něho může spolehnout, že při vyjednávání s Evropskou unií bude bránit zájmy Anglie. Konzervativci měli vážný problém se stranickou disciplínou, neboť pravé křídlo strany čím dál tím hlasitěji odmítalo jeho ubezpečování přijmout. Otázka vztahu mezi Británií a ostatními evropskými státy rozpoltila celou stranu, od vládního kabinetu až po poslední stranickou buňku. Antievropanství mělo nejsilnější kořeny mezi řadovými straníky. O čtyři roky později vypukla kvůli této otázce mezi konzervativními poslanci otevřená válka. Toryové byli rozhádáni a s konzervativní vládou to šlo od deseti k pěti, až nakonec v květnu 1997 utrpěla ve volbách drtivou porážku.

John Major to tušil. Ve srovnání se svými pravicovými kritiky byl v postojích k Evropě v nevýhodě, protože na rozdíl od jejich zjednodušujících strašidelných hesel o hrozbě ze strany Evropy postupoval v podstatě pragmaticky, tedy neideologicky. V přesvědčení o svrchovanosti národních států a důležitosti volného obchodu se s názorem většiny členů strany nerozcházel. Nebyl však ochoten

Evropu demonizovat, protože mnoho evropských představitelů znal a respektoval. Co mu tedy zbývalo? John Major je Angličan do morku kostí. Je to také slušný člověk, který by měl instinktivně chápat obavy „svých“ lidí. Potíž spočívala v tom, že setrval u příliš dlouho v zajetí vládní politiky ve Westminsteru. Kromě toho nemá žádné zvláštní řečnické nadání. Novinář, který ho jednou zažil, když oslovoval voliče v předvolební kampani roku 1992, napsal, že mu připomínal „podrážděného zákazníka, dožadujícího se v supermarketu vrácení peněz za vadný výrobek“.<sup>1</sup>

Obsah jeho projevu byl vlastně dán už předem. John Major musel nejdříve vyjmenovat úspěchy své vlády, což je daň na účet politického oportunistu, kterou si už státníci zvykli platit. Musel obsahovat spoustu prázdných slov o tom, že vláda je „odhodlána být přímo v srdci evropského dění“, přestože se často chovala – abychom zůstali u anatomických přirovnání – spíše jako slepé střevo než jako srdce organismu. Musel prohlásit, že členství Británie v Evropské unii v žádném případě neohrožuje britskou svrchovanost. Pak bylo třeba důrazně dodat, že Británie v podstatě nemá na vybranou. A aby posluchače upokojil, potřeboval ještě několik slov na závěr, kterými by načrtl obraz nikým neohrožené Británie. A John Major vykouznil mimořádně působivý obraz. „Za padesát let od dnešního dne,“ řekl, „bude Británie stále ještě zemí prodlužujících se stínů na kriketových hřištích, teplého anglického piva, neměnných listnatých předměstí, milovníků domácího zvířectva a dostihů a – jak napsal George Orwell – ‚starých panen ujíždějících ranní mlhou na bicyklech ke zpovědi‘.“<sup>2</sup>

Kde se to v něm proboha vzalo? Vždyť taková Anglie, lyrická a starobylá, snad existovala pouze před vyhnáním z ráje. Před Johnem Majorem jsme podobný lyrický výlev

o Anglii úsměvných venkovanek a teplého piva slyšeli naposledy v roce 1922. Tehdejší premiér Stanley Baldwin tvrdil, že ke svým posluchačům nepromlouvá „jako člověk z městských ulic, nýbrž jako muž ubírající se cestičkou mezi poli, jako prostý člověk, nasáklý tradicemi a zcela nepřístupný novým myšlenkám“. (O rok později, když byl zvolen do čela Konzervativní strany, pro změnu tvrdil, že se chystá vrátit se na venkov, kde se bude „věnovat prostému životu a chovu prasat“.) Nutno podotknout, že Baldwin se sice vydával za čistokrevného Angličana, ale ve skutečnosti měl skotského dědečka a velšskou babičku. Londýnští snobové okamžitě pochopili, že jde o pózu, že Baldwin nepatří ani na venkov, ani do města, přestože kouří dýmku z třešňového dřeva a nosí tvídový oblek. Nicméně na prostý lid zapůsobil silným dojmem flegmatického, bohobojného člověka ze zemanského rodu (další podfuk – pocházel z třetí generace ocelářské rodiny, která původně vlastnila pouze několik desítek metrů kolem rodinné kovárny).

Pro mě je Anglie jedinou zemí a jediná země je pro mě Anglie [řká Baldwin v jednom ze svých charakteristických projevů]. A zeptám-li se sám sebe, co cítím, když na Anglii třeba vzpomínám při svých zahraničních cestách, uvědomím si, že na ni vzpomínám všemi smysly – sluchem, zrakem, vybavují se mi její nenapodobitelné vůně. ... Zvukem Anglie je úder kladiva na kovářskou ve vesnické kovárně, volání chřástala za raní rosy, zvuk naklepávané kopy a brousku, pohled na orače s párem koní, vnořujícího se za vrcholem kopce, pohled, který je pro Anglii typický od dob, kdy se stala naší zemí ... taková je Anglie už po věky věkoucí.<sup>3</sup>

Čirá fantazie. Na žádném z těch zvuků či obrazů není nic věčného. Místo kopy už dávno kosily obilí žací stroje a s nástupem spalovacích motorů nezbyvalo kovářům nic jiného než přitloukat podkovy na kopyta poněků dětí podnikatelů, kteří skupovali malebné vesnické chaloup-

ky po zemědělských dělnících, vyhnaných technickým pokrokem do měst. V době, kdy Baldwin pronášel tuto řeč, bydlela převážná většina obyvatel už přes sedmdesát let ve městech. Mnozí z nich by spíše porozuměli Indovi, než by rozpoznali volání chřástala. Když k řečnickému pultu přistoupil o sedmdesát let později John Major se svým baldwinovským projevem, byl už chřástal v Anglii pouze občasným letním hostem, protože jeho přirozené prostředí zničila zemědělská technika. John Major tuto idylu trochu přizpůsobil současným podmínkám a oslovoval už nejen venkov, nýbrž i příměstské oblasti. Ty ale představují „zelená předměstí“, příjemné bydlení pro lidi utíkájící z velkoměsta.

Jeho projev byl manou z nebes pro karikaturisty, kteří se s velkoměstským pohrdáním okamžitě chopili příležitosti, již jim poskytly jeho předpotopní metafory, a vložili si je tak, že premiér ztrácí pojem o realitě. Když jsem se Johna Majora zeptal, proč se proboha uchýlil k těmto zdiskreditovaným baldwinovským obrazům, bylo zřejmé, že se ani po třech letech z reakce na svůj projev zcela nevzpamatoval. (S příznačnou skromností prohlásil: „... nejspíš to byla moje chyba...“) Tu trochu poezie „o nechlazeném anglickém pivu a starých pannách jedoucích na kole ke zpovědi“ prý do projevu začlenil pouze proto, aby ilustroval, že typické anglické rysy nevymizí, ani když se prohloubí vztahy s Evropskou unií. Jeho poselství mělo vyznít zcela prostě: „Lidé se musí přestat bát, že se z Anglie stane obdoba Německa nebo Francie!“

Nechtějme však narušit iluzi, že si čelní političtí představitelé své projevy píšou sami. Podstatnější je, že navzdory satirikům Majorův projev zapůsobil a jeho posluchači se v tomto obraze Anglie zhlédli. Jak je to možné?

Odpověď musíme hledat nejspíš v tom, že se Angličanům vnímání jejich domoviny zásadně změnilo. John

Major připomínal člověka, stojícího u studny a pomalu nořícího džber do vody. V kolektivním podvědomí, z něž čerpal své představy, převládají iluze. Není to země, ve které dnešní Angličané žijí, nýbrž kde žijí *ve svých představách*. Občas se tyto představy dotknou i skutečné reality, přesto však je to především země existující pouze v jejich myšlení, podobně jako ve vlastenecké písni, v níž se zpívá o „holubičí povaze a cestě míru“. Ve skutečnosti se z Angličanů stali exulanti ve vlastní zemi. Jejich vztah k této Arkádii je vztahem emocionálního kolonisty, vydržovaného z domova.

Tato představa, existující v kolektivní mysli Angličanů, je tak silná právě proto, že se jim stala útočištěm před realitou. Kritik Raymond Williams jednou napsal, že venkovský romantismus je důsledkem vyhnání z impéria; že to je únik, který si vysnil člověk, sloužící královně někde v buši, odkud není úniku:

Zelená laskavost anglické krajiny je v příkrém protikladu k nehostinosti tropů nebo vyprahlé pustině, kde tito lidé museli sloužit. Anglickou krajinu si idealizovali právě proto, že tak ostře kontrastovala s ne snadnými úkolem koloniální správy a s izolovanou existencí v daleké cizině. Ptactvo a stromy a řeky rodné Anglie, kde domorodci hovoří – víceméně – stejnou řečí! Konejšili se představou, že právě tam prožijí poslední léta svého života, a mnozí tak také skončili. Když skončit na penzi, tak na anglickém venkově!<sup>4</sup>

V době, kdy John Major pronášel svůj projev, už tato myšlenka přilákala nejen zahraniční návštěvníky, kteří sedli na lep britské turistické propagandě, nýbrž zapustila kořeny i v myslích milionů Angličanů, kteří se narodili a vyrostli ve městech a přitom snili, jak se jednoho dne vrátí do „země ztraceného štěstí“.

Tato idea je nejpůsobivější v dobách nejvyššího národního stresu. Za první světové války dostávali angličtí vo-

jáci z průmyslových měst na severu Anglie záplavu pohlednic s fotografiemi kostelků, polí a zahrádek a především anglických vesniček. Nevyřčené poselství jim sdělovalo: „Za tohle, hoši, bojujete.“ Představa, že brání svůj pastevecký „domov“, působila silněji než sebevětší záplava vlajek. Sir Arthur Quiller-Couch, jehož nesmírně oblíbenou antologii *Oxfordská sbírka anglických veršů* si na západní frontě<sup>5</sup> nesl v tornistře ne jeden anglický voják, tvrdil, že anglické vlastenectví čerpá z ducha rustikální Anglie. Angličanům prý není vlastní čelit německé hymně „Deutschland über alles“ svou „Rule Britannia“. Quiller-Couch, aniž by v nejmenším přihlédl k tomu, že pro většinu Angličanů je venkov místem, odkud jejich předkové utekli před bídou a o němž mají jen velmi mlhavé povědomí, tvrdil, že vojáci v zákopech vzpomínají na „zelená údolí, kde prožili mládí, kde lidé mluví pomalu, leč s rozvahou, kde je čas sít a čas sklízet“.<sup>6</sup> V podobném duchu se nesla i antologie organizace YMCA, vydaná roku 1917 speciálně pro vojáky pod názvem *Stará vlast – kniha lásky k Anglii a její chodly* (pozor – Anglii, nikoli Británii!), jejíž editor vyjádřil v úvodu přesvědčení, že „voják si v zákopu představuje svou vesnickou chaloupku“. Když vypukla první světová válka, bylo britské válečné loďstvo nejsilnější na světě a britská armáda měla válečné zkušenosti z většiny světadílů. Němečtí vojáci hlásili soustředěnou kulometnou palbu a přitom se ve skutečnosti nejednalo o nic jiného než o výstřely z ručnic v rukou dokonale vycvičených ostrostřelců britského expedičního sboru. Británie nikdy nenasazovala „selské vojsko“ evropského typu. Když si britský vrchní velitel lord Kitchener uvědomil, že bude muset získat podstatně více vojáků, uspořádal odvody především z řad městského proletariátu. Přesto byla britská armáda představována jako armáda oráčů, pastevců a zahradníků. A jakmile se o ní poda-



řilo tuto představu vytvořit, stala se v myslích lidí přes noc jakousi občanskou milicí, vybavenou morálním posláním.

Nejslavnější evokací této myšlenky je báseň Ruperta Brooka *Voják*. Brooke byl ztělesněním anglického hrdiny: jemných rysů, urostlý, sportovního vzezření, citlivý a statečný, podle Henryho Jamese „muž, na něhož se bohové usmívali nejradostněji“. Jeho slavný válečný sonet vznikl v roce 1914, když se dobrovolně přihlásil do Královské námořní divize:

Když padnu, můžeš vzpomínat:  
kdes v dálné zemi leží cizí lán,  
ten patří Anglii. V bohatou zemi snad  
prach bohatší přec bude pochován.  
Zrozený Angličín, z ní přijal vzlet a tvar,  
krev její miloval, po cestách bloudil v dál;  
to tělo Anglie zde sálo vzduch a žár,  
proud jejích tek je v slunci omýval.

Buď přesvědčen: to srdce prosté zla  
– jež pulsem věčné mysli stane se –  
ty dary přijalo, Anglii vrátí je.  
Vzdech, hlas i sny změněné na kouzla,  
smích přátel, jemnost ponese  
vždy s mřem v srdci ten, jež zrodí Anglie.

(překlad Rudolf Havel)

Báseň získala okamžitý vřelý ohlas. Snoubily se v ní nejpůsobivější představy o Anglii – dobrota, domov, venkov – a naplňovaly tak představu, kterou si o sobě Angličané vysnili. Ta představa je v příkrém kontrastu k básníkovu ošklivému skonu na otravu krve na palubě francouzské lazaretní lodi v Dardanelách. Důležité je také načasování. Koncem téhož roku přišel britský expediční sbor v bitvě u Ypres o osmdesát procent svých příslušníků – padlo zde

téměř tři tisíce důstojníků a přes padesát pět tisíc vojáků. A básník Charles Sorley už tehdy psal: „Anglie – z toho slova se mi dělá zle!“

Když se zjistilo, jak obrovské ztráty britské vojsko utrpělo a jak málo území za tak vysokou cenu získalo, začala uvedená pastorální sentimentalita získávat falešný zvuk. Snění o udatných recích, umírajících za domovinu ověnčenou šípkovými růžemi, nahradily mnohem temnější obrazy ve verších Wilfreda Owena a Siegfrieda Sassoon. Spisovatelé, kteří vzešli z této války – Eliot, Graves, Huxley a mnoho dalších – měli pochmurnější představu o lidstvu, než je snění o urostlých mladících.

Přesto však myšlenka, že duch Anglie dlí na venkově, přežila i toto kataklyzma. Kniha A. E. Housmana *Hoch ze Shropshiru*, která vyšla nejdříve jako soukromý tisk, se do roku 1922 prodalo jednadvacet tisíc výtisků – na tehdejší dobu obrovské množství. Záhy si celá země roztouženě představovala jeho „namodralé pahorky vzpomínek“. Spisovatel J. H. Massingham, muž z města, který utekl do kopcovité krajiny Chilternsu, vydával jednu knihu za druhou (za třicet let mu jich vyšlo čtyřicet). Stěžoval si v nich, že „pravou Anglii zničila průmyslová revoluce“, a prohlašoval, že „venkov je zdrojem našeho chleba ve zdejšího a nepostradatelným základem blaha našeho národa“.<sup>7</sup> I lidé, o nichž by se dalo soudit, že mají více rozumu, jako byl sir Philip Gibbs, jeden z pouhých pěti válečných korespondentů oficiálně akreditovaných od roku 1915 u britského expedičního sboru, se brzy po skončení války v myšlenkách vrátili do své bájné selské země. Přestože se narodil a vyrostl v Londýně, začíná jeho oslavné dílo z roku 1935 *Anglie promlouvá*, které vydal při příležitosti sedmdesátin krále Jiřího V., slovy: „Když se vám podaří uniknout řevu automobilů a moru průmyslu, je Anglie stále ještě kouzelná. ... Pochopil jsem, že celá ta takzvaná mo-

dernizace existuje pouze na povrchu. Do hloubky anglické duše nepronikla, anglické myšlení nenakazila.“<sup>8</sup>

Stačí navštívit kterýkoli anglický antikvariát a přesvědčíte se, s jakým nadšením se čtenáři – většinou žijící ve městech – opět chopili myšlenky, že moderní svět, v němž žijí, je otráven, že opravdová Anglie je „tam někde za kopcem“. Ve třicátých letech se už po silnicích proháněly miliony automobilů, a na trhu se objevila záplava knih oslavujících anglický venkov, anglickou krajinu, kterou stojí za to navštívit nebo o ní alespoň snít. Ohromný úspěch měla edice knih *Tvář Británie*. Arthur Mee, který přišel s myšlenkou *Dětské encyklopedie* a *Dětských novin*, vydal také jednačtyřicet dílů knihy *Královská Anglie*. Petrolejářská firma Shell požádala básníka Johna Betjemana, aby se ujal redigování firemní řady cestovních příruček o britských hrabstvích. Lidé si také začínali uvědomovat, že růst měst skutečně ohrožuje venkov, a tak v roce 1926 vznikla na protest proti asfaltovému moru Rada pro ochranu anglického venkova. Roku 1935 vznikl Turistický svaz a zahájil křížové tažení za práva turistů chodit, kudy se jim zlíbí. Noclehárny Svazu mládežnických hostelů, který byl založen v roce 1930 a za pět let získal téměř padesát tisíc členů, jim začaly poskytovat levné a kvalitní ubytování.

Ti, kdo nepobíhali v krátkých kalhotách, pohorkách a s ruksaky na zádech po kopcích a po lučinách, si mohli alespoň přečíst příběhy těch, kteří tak činili. Roku 1927 dosáhla mimořádného úspěchu kniha H. V. Mortona *Hledání Anglie*. Myšlenka napsat takovou knihu ho napadla, když ležel v Palestině se zápalem mozkových blan a byl přesvědčen, že umírá. Asi se vůbec nedivil, jak to, že mu před zraky nevytanula silueta katedrály sv. Pavla nebo jiná městská scenerie z jeho mládí, nýbrž vísky, kostelní zvony, doškové střechy a namodralý kouř stoupající k čistému

nebi. J. B. Priestley, který se narodil a vyrostl v průmyslovém Bradfordu, procestoval Anglii ve svém daimleru a napsal o tom *Cestu po Anglii*. Připustil sice, že k zachování Anglie „katedrál, opatství, zámeků, hostinců, vikářů a zemanů“ by bylo nutno vyvraždit devět desetin současných obyvatel, nicméně trval na tom, že „téměř každý Angličan je v hloubi duše venkovský gentleman“.

Nicméně vlak této mytologie vyjel ze stanice a nedal se zadržet, což v Angličanech utvrzovalo přesvědčení, že „Anglie je tou jedinou správnou zemí a nad Anglii není“. V roce 1932 se Anglický svaz lidové písně sloučil se Svazem lidových tanců, aby společnými silami lépe bránily kulturní dědictví venkova. O skladateli Edwardu Elgarovi se začalo tvrdit, že se nechal inspirovat magickou silou prýstící v kopcích Malvern Hills. Pravzorem anglického života se stala zapadlá víska, o čemž výmluvně vypovídá titul vlastenecké hry, kterou v roce 1940 napsal C. Henry Warren, aby povzbudil válečnou morálku národa: *Anglie je víska*. „Síla Anglie je stále ještě v jejích polích a vesnicích, a i kdyby se přes ně převalily všechny mechanizované armády světa, Anglii nerozdrtí.“<sup>9</sup> Poslední román Virginie Woolfové *Mezi scénami* se odehrává ve vísce, kde se už sto let nic nezměnilo. „Co platilo roku 1833, platí i v roce 1939. Nebyl zde postaven jediný nový dům. Dominantu dosud tvoří Hogbenova ruina.“<sup>10</sup> Rovinatá rozparcelovaná pole se změnila, ale pouze v jednom – místo koňského spřežení je oře traktor. První román Agathy Christieové, v němž vystupuje slečna Marplová, *Vražda na faře*, který vyšel roku 1930, dokonce obsahoval mapku bezejmenné vesnice, v níž byl ve své pracovně zavražděn penzionovaný plukovník. V záplavě detektivek z třicátých let, ve kterých jsou vraždění vysloužilí plukovníci, se děj odehrává v malebných vískách velmi vyhraněného typu. Jsou situovány do jihoanglických hrabství v okolí Londýna a „mají kostel

a venkovský hostinec, což je samozřejmě velice výhodné pro detektiva ze Scotland Yardu a jeho pomocníka, kteří sem jezdí tyto pravidelně se opakující zločiny vyšetřovat“.<sup>11</sup>

Než vypukla další světová válka, myšlenka Anglie jakožto zahrady se tedy opět obnovila, avšak ne už jako trvalka, spíše jako zvlášť vytrvalý plevel. Synové mužů, kteří přežili hrůzy zákopových bojů, opět pochodovali do války za zpěvu písně:

Věčná je a navždy bude Anglií,  
dokud má své stezky, svoje kostely,  
dokud někde spatříš bílou chaloupku  
vprostřed široširých lánů obilí.

Pro ilustraci uvedu několik válečných rozhlasových pořadů. O velikonocích roku 1943 promluvil v BBC Peter Scott, syn přírodovědce a hrdiny britského impéria, který zahynul v Antarktidě. Po vypuknutí války vstoupil Scott mladší do dobrovolnické zálohy Královského námořnictva a sloužil na torpédoborcích, které hlídaly západní pobřeží před invazí. Prohlásil tehdy: „Většina z nás si pod pojmem Anglie vybaví neopakovatelný typ krajiny – anglickou krajinu. Když strávíte tolik času na moři, pak ta zvláštní mozaika polí, živých plotů a lesů, které jsou pro Anglii tak typické, nabývá nového významu.“ A vyprávěl, co cítí, když se z hlídkujícího torpédoborce zahledí k anglickým břehům:

Vzpomínám, jak jsem se jednou za rozbřesku podíval na sever směrem k tmavému obrysu Hvězdného mysu a najednou jsem začal Anglii vnímat úplně nově – jako Anglii ohroženou, která tím začala nabývat na konkrétnosti, a právě proto, že jí hrozilo nebezpečí, byla i jaksi přívětivější. Vzpomněl jsem si na krajinu, která se rozprostírá za temným obrysem útesů, na divoké planiny a rozeklaná skaliska dál od pobřeží, zatímco blíž k moři se vinou údolčeka s přskřými zelenými stráněmi, vzpomínal jsem na divoké kachny a čírky pečující o svá kachňátka v rá-

kosí v zálivu Slapton Leigh. Byla to právě tato krajina, kterou jsme byli odhodláni ubránit před agresorem.<sup>12</sup>

O několik měsíců dříve vystoupil v BBC básník John Betjeman a hovořil o návštěvě vesnice v jihoanglickém hrabství Kent v době, kdy vrcholila letecká bitva o Británii. Místní Ženský institut pořádal soutěž o nejlépe vyzdobený slavnostní stůl:

Z nebe padaly bomby i letadla, duněla děla a kolem svištěly úlomky střel. „Omlouvám se, že to všechny ještě nestihly,“ říká předsedkyně Ženského institutu. „Některé naše členky v noci sloužily, ale myslím, že se nám přesto podařila docela zajímavá výstavka.“ A měla pravdu, všechno bylo přesně tak, jak to má být – prostrání z rákosu, misky s kvetoucími cibulkami, výhonky břečtanu obtočené kolem solniček a misek s hořčicí. Bůh žehnej takovému odhodlání zachovat za všech okolností klid!

A Betjeman pokračoval:

Pro mě je Anglie zemí anglikánské církve, výstředních farářů, olejových lampiček v kostelích, Ženských institutů, neokázalých venkovských hospůdek, sporů o to, zda dát na oltář úponek kerblíku nebo ne, zvuku sekaček v sobotu odpoledne, místních novin, venkovských dražeb, básní Tennysona, Crabba, Hardyho a Matthewa Arnolda, místních umělců, místních koncertů, návštěv biografu, lokálky, brány na pole, o kterou se lze opírat a hledět přes lány. Pro vás je Anglie možná něčím jiným, něčím, co by mi připadalo stejně zvláštní jako moje Anglie vám, zvuky Wolverhamptonu nebo milého starého Swindonu nebo zkrátka místa, kde právě žijete. To však nic nemění na onom vztahu. Víím, že Anglie, kam se já chci vracet domů, se příliš neliší od Anglie, kde chcete žít vy. Kdyby se z ní stalo nějaké to dobře fungující mraveniště, které nám chtějí vnutit hoši, co navrhují stavby ze skla a oceli s plochými střechami, s nalinkovanými ulicemi – cožpak bychom mohli takovouhle Anglii milovat?<sup>13</sup>

Betjeman zde alespoň přiznává, že skutečně existují lidé, kteří žijí ve Wolverhamptonu nebo i v „milém starém

Swindonu“, ale prubířským kamenem anglickosti je i pro něho klid, neokázalost a venkovská tradice. Za padesát let, která uplynula od jeho rozhlasové promluvy, „hoši se stavbami ze skla a oceli a s plochými střechami, s nalinkovanými ulicemi“ odsunuli staromilství na vedlejší kolej. Anglii nakonec nezničila luftwaffe, nýbrž urbanisté, úředníci, kteří zlikvidovali lokálky, a proradní politici, kteří padli na kolena před velkoobchodníky se šuntem a nenasytnými staviteli, dožadujícími se práva stavět, kde se jim zlíbí. V devadesátých letech už podle Rady pro ochranu anglického venkova pokrývaly silnice plochu rovnající se celému hrabství Leicestershire a parkoviště plochu dvakrát větší, než jakou pokrývá celý Birmingham. A výsledek? Angličané jsou dnes přesvědčeni víc než kdy předtím, že Anglie určitě někde existuje, někde jinde, nikdy však tam, kde právě žijí.

Zkusme si udělat následující pokus. Stoupneme si v sobotu dopoledne na hlavní ulici některého bohatého městečka v jihoanglickém hrabství Surrey a necháme kolem sebe procházet zástupy kupujících. Pak je začneme počítat a pozorně si všimneme každého sedmého. Statisticky je pravděpodobné, že se díváte na člena Národního nadačního fondu. Nechce se ani věřit, že sedmina veškeré populace tohoto bohatého hrabství, ať jsou to umývači oken, policisté, penzisté, zločinci či blázni, patří k této organizaci, jejímž cílem je chránit anglickou minulost.

Hrabství Surrey jsme ovšem nezvolili náhodou. Surrey s hrázděnými domy z edwardovské éry, z nichž každý přijde na půl milionu liber, s pečlivě kropenými golfovými hřišti a nekonečnými zástupy konzervativních poslanců, o nichž nikdo nikdy neslyšel. Sedmina, kterou jsme uvedli, nemůže být skutečně reprezentativním vzorkem obyvatelstva, protože ochrana minulosti je koníček, které-

mu se věnují bohatí. Chudým spíše než minulost leží na srdci, jak si polepšit v budoucnosti. Klíč k úspěchu Národního nadačního fondu v hrabství Surrey spočívá v pocitu, že patříte k exkluzivnímu klubu, a pokud k němu nepatříte, jste o něco ochuzeni. Podobný klíč funguje také v hrabství West Sussex, kde je v Národním nadačním fondu desetina obyvatel, a v hrabství Cheshire severně od Surrey, kde se v některých bohatších enklávách počet členů fondu také blíží této cifře.

Národní nadační fond byl založen v roce 1895 a od té doby urazil notný kus cesty. Tenkrát bylo jeho úkolem chránit malebné kouty Anglie, pokud se tam ovšem místní šlechta nechtěla prohánět na loveckých koních. Cílem bylo vytvořit „obývací pokoje pod širým nebem“, kam by se tehdejší chudina mohla utéci z páchnoucího ovzduší viktoriánských měst. Zároveň měl vzniknout ochranný štít nad „starou“ Anglií, které hrozilo – jak varoval ve svých románech Thomas Hardy – že bude zaživa pozřena továrními stroji. Probíhalo to v duchu doby, na vrcholu průmyslového rozmachu, kdy se lidé v obavách ohlíželi zpět do minulosti, na „skutečnou“ Anglii, která jim mizela kdesi v dáli. Časopis *Country Life* (který vznikl o dva roky později) nabízel dojemný pohled na staré památky a měl takový úspěch, že jeho zakladatel Edward Hudson si mohl dovolit to, o čem jeho čtenáři mohli pouze snít: kupoval usedlost za usedlostí a zámeček za zámečkem, až nakonec skončil na hradě Lindisfarne. Anglické hudební obrození v čele se skladateli Edwardem Elgarem, Ralphem Vaughanem-Williamsem a Frederickem Deliussem – znovuobjeviteli anglické hudby 16. a 17. století – mezitím obnovilo zájem o lidovou melodii (navzdory známému Elgarovu pohrdavému výroku: „Jakápak lidová hudba, tu přece představuji já...“). Britský pavilon na Pařížské výstavě roku 1900 z dílny Edwina Lutyense byl

přesnou kopii budovy ze 17. století, zatímco v Anglii samé začaly silnice mířící z měst lemovat řady falešných polohrázděných domů.

Téma záchrany „staré“ Anglie před zánikem bylo na pořadu dne dlouho předtím, než se tohoto úkolu ujal Národní nadační fond. Roku 1822 psal francouzský velvyslanec v Londýně vikomt de Chateaubriand o „melancholické závratí“, která ho jímá, kdykoli projíždí předindustriální Anglií:

Dnes už nejsou anglická údolí ani vidět pro kouř z kováren a továren, polní cesty se přeměnily v železniční trati a tam, kudy se kdysi ubírali Shakespeare a Milton, dnes rachotí parní lokomotivy. Duch zmaru proniká i kolébkami vzdělanosti Oxfordem a Cambridgí. Žalostný je pohled na jejich koleje a starobylé kaple, napůl už opuštěné, zatímco v ambitech leží zanedbané mramorové anály obyvatel antického Řecka vedle náhrobních kamenů ze středověku – ruiny drží stráž nad ruinami.<sup>14</sup>

Národní nadační fond tím, že tyto ruiny chrání, podporuje přesvědčení, že to nejhorší nás teprve čeká. Je pravda, že pro miliony návštěvníků historických památek a zámeckých zahrad jde o nenáročný výlet, většinou s šálkem čaje a krátkou procházkou. Co ale vypovídá fenomenální úspěch Národního nadačního fondu o anglickém způsobu uvažování? Za prvé musíme akceptovat, že Angličané mají hluboké historické cítění. Neznamená to, že mají hluboké historické znalosti (je s podivem, jak mnoho lidí ani neví, kolik měl Jindřich VIII. žen), ale je hluboce vžité a je jedním z rysů, charakterizujících anglický národ. Národní nadační fond toto cítění ztělesňuje, což ostatně činí i laciné historické romány, láska k Shakespeareovi a hluboká skepse ve vztahu k politickým představitelům ostatních evropských zemí.

Za druhé to rovněž ukazuje na hluboký konzervatismus. V každém anglickém rodinném domě se najde mís-

to – pokoj, skříň, půda, sklep či garáž – přeplněné haraburdím, od starých kočárků po tapety se vzorem, který vyšel z módy před dvaceti lety, od vysloužilých objímek na žárovky až po krabice od dávno vyhozených elektrických spotřebičů. Skladují se, protože „se jednou můžou hodit“. Ve skutečnosti se jich jejich jinak rozumní a pragmatičtí vlastníci nechtějí vzdát. Roku 1930 dospěl Émile Cammaerts po dvaceti letech života mezi Angličany k závěru, že tento zvyk charakterizuje jejich celkový postoj k životu: „Přítomnost pro ně nepředstavuje silnou demarkační čáru, která od sebe odděluje dva protikladné světy, nýbrž jemnou mlhu, jíž se Angličan brodí co noha nohu mine. ... Angličané cestují v čase – a ostatně i v prostoru – a vlečou přitom s sebou spoustu nepotřebné bagáže.“<sup>15</sup> Něco na tom ovšem je. Jak jinak vysvětlit dnes už naprosto zbytečné advokátské paruky, gardistické papachy z medvědí kožešiny, nikým nevolenou Sněmovnu lordů, nejrůznější ceremonie od vojenské přehlídky o královských narozeninách až po sčítání labutí či archaicky znějící státní funkce, jako je Kancléř vévodství Lancasterského nebo Strážce pěti přístavů? Nakonec tato nemoc postihne všechny a i ti, kdo byli v mládí vášnivými zastánci modernizace, začnou ve stáří snít o křesle ve Sněmovně lordů.

A konečně za třetí, Angličané jsou posedlí systémem společenských tříd a k tomu hrozně zvědaví na to, jak žijí vyšší vrstvy. Dům, v němž ve vesnici Chartwell žil Winston Churchill, přilákal už sto šedesát tisíc návštěvníků a zámek šlechtického rodu Astorů v Clivedenu sto čtyřicet tisíc, částečně i proto, že lidi zajímá, jak žije „druhá polovina národa“ a jaké by to bylo, kdyby tam žili oni. Vévodkyně z Devonshiru například každému ukazuje zápis v knize návštěvníků rodového sídla v Chatsworthu, kde překvapený návštěvník napsal: „Spatřil jsem na zahradě

vévodu. Byl úplně normální.“ V rodových sídlech bylo zcela běžné, že tam žilo více zaměstnanců než členů rodiny, že služebnictvo často dokonce pány počtem několika násobně převyšovalo. Kdo z návštěvníků nebo návštěvnic si ale také dokáže představit, jaké by to bylo pracovat zde jako služtička, vždy k ruce kuchařce nebo komorné, případně jako třetí lokaj či dvanáctý pomocný zahradník?

Úspěch Národního nadačního fondu však vypovídá o Angličanech ještě něco dalšího. Fondu trvalo deset let, než počet jeho členů dosáhl pěti set. Když v roce 1945 oslavil padesáté výročí, měl pouhých osm set platících členů. V roce 1995, kdy slavil sto let od svého vzniku, jich však už byly dva miliony. Automobilová nálepka, již Fond rozesílal členům sedm let před tímto výročím a kterou se mohl majitel pochlubit „Jsem jedním z milionu“, rychle zastarala. Růst členské základny se nezastavil ani na dvou milionech a do dvou let přibýlo dalšího půl milionu. Žádná jiná organizace na světě se nemůže chlubit takovým úspěchem. Ve Spojených státech – ostatně na dějiny dost chudých – přilákají i ty nejpobulárnější památky každoročně stěží několik desítek tisíc návštěvníků. V Anglii a Walesu navštívuje památky spravované Národním nadačním fondem deset milionů lidí. Tento fenomenální úspěch také samozřejmě odráží stoupající věk důchodců, jakož i přibývání volného času, je ale také typickým rysem novodobé anglické existence. Přece nemůže být náhoda, že k raketovému nárůstu počtu členů došlo právě v době, kdy pocit národní identity začal být značně nahlodáván.

Anglické rodové sídlo se stalo metaforou o stavu národa. Máme pro to dva textové důkazy. Prvním je elegantní deník Jamese Lees-Milna, popisující, jak autor za války objížděl rodinné zámky a venkovská sídla. Hostili ho excentriční majitelé, kteří mu v nevytopených jídelnách předkládali nepoživatelné pokrmy. Jelikož Lees-Milne byl

v Národním nadačním fondu sekretářem výboru pro venkovská sídla, musel pokaždé vyslechnout stesky na to, co je asi čeká v poválečném světě, a naslouchat prosbám o pomoc. Když těmto prosbám vyhověl, převzal Nadační fond majetek těchto lidí na základě smlouvy, která jim umožňovala strávit v rodném sídle zbytek života. Druhým textem je román Evelynu Waughu *Návrat do Bridesheadu*, jehož obrovská popularita jak v knižní verzi, tak v podobě televizního seriálu z osmdesátých let opět svědčí o tom, jak prostého anglického občana fascinuje aristokracie a jakou přitažlivost má metafora o „cihlách a maltě“, čili že není nad to mít vlastní dům. Vypravěčem je Charles Ryder, který byl jako voják ubytován v krásném venkovském sídle, o němž předtím jen snil. Kniha místy vyznívá jako lkaní nad ztracenou láskou.

Navzdory této obrovské popularitě byl nakonec i sám spisovatel poněkud znechucen nekromanstvím své knihy, tolik posedlé leskem minulosti. V předmluvě k vydání z roku 1959 připustil, že román je „panychida nad prázdnou rakví“.<sup>16</sup> A nemýlil se. Je sice pravda, že mezi roky 1875 a 1975 bylo strženo přes tisíc rodinných sídel, nicméně Anglie má stále ještě patnáct set takových historických usedlostí. Důležitější však je položit si otázku, proč si zbytek populace dělá z úpadku tradičních rodů tak těžkou hlavu. Jejich zánik je důsledkem neschopnosti vyšších vrstev vyřešit stoupající zdanění nemovitostí, pokles zemědělské výroby, ztráty celé generace v první světové válce – a často také naivity. Mimořádná obliba Národního nadačního fondu ukazuje, že na Angličany často působí protikladné pohnutky. Na jedné straně je to silný pocit individuální svobody. Cožpak může být názornější příklad triumfu prostého lidu nad venkovskou šlechtou než skutečnost, že domovy aristokratů nyní vlastní a navštívují miliony prostých Angličanů? Zároveň však Angli-

čan, který svou návštěvou „pocítí“ tyto „ideální domovy“, ve skutečnosti uctívá feudalismus.

Kdyby vás snad ale napadlo hledat, kde že vlastně je ta cestička uprostřed polí, ta chaloupka mezi lány, kde Anglie bude navždy Anglií, pak vězte, že je snazší zjistit, kde ji nehledat. Okamžitě můžeme vyloučit severoanglická hrabství Yorkshire či Northumberland, kde jsou pole ohraničena nasucho stavěnými kamennými zídkami a kde se na nich tak jako tak většinou pasou ovce. Vlastně lze takto vyloučit celou Anglii severně od řek Severn a Trent, tedy oblast vyznačující se velkými městskými aglomeracemi. To proto, že vysněná Anglie nejenže není městská, ale pokud vůbec někde existuje, pak pouze na jihu země.

Na první pohled by to mohlo překvapit, protože ve srovnání s rozlehlým Yorkshirem a Northumberlandem jsou jihoanglická hrabství malinká. Kdo vůbec ví – a komu na tom ostatně záleží – kde končí hrabství Berkshire a začíná hrabství Hampshire? Každý správný Yorkshireman však ví přesně, která města se nacházejí v jeho hrabství a kterým bohové toto štěstí do vínku nedali. Jenže bohatství moderní Anglie je důsledkem průmyslové revoluce a průmyslová revoluce začala na severu. Jak je tedy možné, že se tyto oblasti ocitly v exilu a že netvoří součást imaginární Anglie?

Některé důvody jsou veskrze praktické. Za prvé, doplácí na to, že jsou tak daleko od Londýna, který má patent na to, co se nosí a co se nenesí. Za druhé, nikdo nikdy nevytvořil představu „severní Anglie“. Ta existuje pouze jako protiklad jihu země, který Angličané ze severu pokládají za území afektovaných a změkčilých tloušťků. Jih je založen na hrabstvích, městech a vesnicích s kořeny v daleké v minulosti a veškerá řevnivost je

zde už dávno zapomenuta. Sever Anglie sestává naopak z řady městských států, které většinou vznikly v 19. století. Manchester a Liverpool sice jsou od sebe vzdáleny pouhých padesát kilometrů, mají však zcela odlišný charakter. Manchester je protestantské centrum těžkého průmyslu, Liverpool se stal spíše katolickou přístavní metropolí. První je agresivní město sléváren a obchodu, v druhém přistávají lodi, lidé jsou mírnější, jejich jazyk vtipnější. Manchester toho má kupodivu více společného s mnohem vzdálenějším Leedssem nebo Sheffieldem, čili svými obchodními rivaly na druhé straně Penninského pohoří, Liverpool zase s Newcastlem na opačném břehu Anglie. Města se odlišují také dialektem. V obou se však tradiční anglické ctnosti – tolerance, individualismus, humor – projevují mnohem výrazněji než například v jihoanglickém Winchesteru nebo Salisbury. Svým způsobem zde žijí skuteční strážci „anglickosti“. Kvůli výrazné rivalitě se však Manchester a Liverpool pokládají pouze za města, soupeřící jedno s druhým a zároveň každé samostatně i s anglickým, podle jejich názoru unylým, jihem.

Důležitější důvod spočívá v tom, že Angličané provedli průmyslovou revoluci a vzápětí proti ní vyrukovali s duševní kontrarevolucí. Poslechněme si například verše, které napadly Williama Wordswortha roku 1802, když cestou do Doveru přejížděl v Londýně v poštovním dostavníku Westminsterský most.

Krásnější výhled nenabídne Zem:  
 má místo duše v sobě věchet slámy,  
 koho ten majestát zde neomámí:  
 teď město halí se jak oděvem  
 nádherou jitra; nahé, v tichu svém,  
 divadla, lodě, střechy, věže, chrámy  
 do polí, do nebe jsou zotvírány

jen třpytíce se ve vzduchu průzračném.  
 Slunce si nemohlo líp nařasit  
 svou první svěžest, v horách, v údolí;  
 já nikdy nezřel, necítil ten klid!  
 Řeka se vznáší, sobě po vůli:  
 Bože, ty domy spí snad, fíká cit.  
 To mocné srdce stojí na chvíli!

(překlad Zdeněk Hron)

„Ve vzduchu průzračném?“ O šedesát let později by už tyto verše napsat nemohl. Tehdy muselo být přerušeno zasedání parlamentu, protože Temže páchla tak silně, že to poslanci nemohli vydržet. Když Wordsworth přejížděl Westminsterský most, byl Londýn největším evropským městem; netrvalo dlouho a byl čtyřikrát větší než Vídeň a šestkrát větší než Berlín. Přesto ještě dokázal rozechvěť srdce romantického básníka. Brzy jej však zaplavili přistěhovalci z venkova a Londýn se začal závratným tempem rozrůstat. V roce 1801 žila ve městech čtvrtina obyvatel Anglie. V polovině 19. století se Anglie stala první zemí v dějinách, kde už jich ve městech žila většina. Díky přistěhovalcům z Irska a Skotska a rychlému růstu porodnosti se devět milionů obyvatel z roku 1801 do roku 1851 zdvojnásobilo a do roku 1911 zdvojnásobilo ještě jednou.

Města se rozrůstala neelegantně a halabala, přičemž jedinou zásadou byla funkčnost. Některá z těch moderních tak patří k nejošklivějším v Evropě. Ostatně, množila se jako bradavice. Když v roce 1837 nastoupila na trůn královna Viktorie, měly Anglie a Wales s výjimkou Londýna jen pět měst, jejichž počet obyvatel překračoval sto tisíc (o třicet let dříve ani jedno). Roku 1891 jich už bylo třiadvacet a urbanizace země byla nezvratná.<sup>17</sup> Byl to Angličan – básník Thomas de Quincey – kdo si jako první všiml, že průmyslové znečištění dodává obloze nad městy rudý nádech.

V některých větších městech – v Manchesteru, Leedsu či Birminghamu – bohatí místní podnikatelé vrátili část nabytého jmění obyvatelům narychlo postavených činžovních domů v okolí svých továren. Když se například roku 1871 stal starostou Birminghamu Joseph Chamberlain, zlikvidoval chudinské slumy, vyvlastnil plynárny a vodárny a zavedl komunální správu kanalizace. Zdraví obyvatel se tak sice zlepšilo, avšak zanedbanost a špína v Birminghamu a dalších městech zůstaly a jedno jediné muzeum nebo knihovna v centru to jen podtrhovaly.

Nejlépe to snad vyjádřil spisovatel H. G. Wells, který se narodil nad otcovým krámem – později zkrachovalým – v hlavní ulici londýnského předměstí Bromley: „Historie není schopna pochopit – jen proto, že se celá záležitost táhla sto let a neproběhla za pár týdnů – že to byla vleklá katastrofa, že to byl masakr, degenerace a ničení lidských životů a že je nutno to přičíst na vrub podmínkám, za jakých museli lidé v 19. století žít.“<sup>18</sup> Bedřich Engels, jehož otec využil příležitosti, kterou mu poskytla průmyslová revoluce, a založil v Manchesteru textilku, objel všechna větší severoanglická města a o tom, co tam spatřil, napsal knihu *Postavení dělnické třídy v Anglii*. Dočítáme se v ní o začouzených budovách, o ulicích zamořených špínou a splašky, o páchnoucích řekách a zavšivených bytech, kde obyvatelé sdílejí prostor s potkany. Město Coketown z románu Charlese Dickense *Zlé časy*, který vznikl po jeho návštěvě Prestonu v severoanglickém hrabství Lancashire, „má špinavý obličej divoča, středem protéká černý kanál“, dlouhé řady komínů vyplivují „nekonečné hady dýmu“ a „řeka páchne purpurovou barvou“. Kdo by si tak ďábelské místo vybral za symbol Anglie? A co se týče obyvatel:

Bylo tam několik širokých ulic, navzájem si velice podobných, a mnoho malých ulic, navzájem si ještě podobnějších, kde bydleli lidé navzá-



jem si rovněž podobní, kteří vycházeli a vraceli se touž dobou, za zvuků týchž kroků na dláždění a vykonávali touž práci; každý den byl jako včerejšek a zítřek a každý rok přesným protějškem loňského a příštího roku.<sup>19</sup>

(překlad Dagmar Steinová)

Lze se tedy divit, že si Angličané nepřáli, aby se taková scenerie pokládala za pravý obraz Anglie?

A tak obrátili pozornost ke své „skutečné“ domovině – čisté a průzračné, plné zručných řemeslníků, nenakažených hnilobou měst. Několik příkladů lze nalézt v roztočilých knížkách Richarda Jefferiese. Tento navýsost anglický autor, syn malorolníka, získal věhlas roku 1878 podrobnou a velice idealizovanou knihou vzpomínek *Doma v hájence*. (Kniha začíná takto: „Dům hajného byl skryt v údolíčku, v těsné lesnaté úžlabině, ve stínu mohutného kaštanu, nyní bez listů, leč v létě majestátního stromu.“<sup>20</sup>) Jeho čtenářsky velmi oblíbená kniha *Zvěř v jižním hrabství*, kterou vypráví jakoby z vrcholku na náhorní plošině někde ve Wiltshiru a popisuje v ní všechnu zvěř – ale i lidské obyvatele – v širém okolí, nabízí obraz Anglie, kde je život založen na čtyřech ročních obdobích a na střídání dne a noci. Naopak v románu *Po Londýně* (1885) si vybavuje město, jež krutí skřeti zamořili jedem a učinili z něj smrtící močál.

Jefferies byl od mládí nemocen a dožil se pouhých osmatřiceti let. Poslední dva roky života si vydělával na živobytí tím, že diktoval své úvahy manželce. Jedním z mnoha lidí, na jejichž strunu Jefferies úspěšně hrál, byl i Edward Thomas. Ten se narodil v Londýně v dělnickém Lambethu v březnu 1878, prázdniny však trávil v ohroženém venkovském Wiltshiru, na jehož opěvování Jefferies vydal tolik své energie. Thomas patří do školy spisovatelů – další dva, kteří mne napadají, jsou Thomas Hardy

a W. H. Hudson – podle kterých je Anglie zemí, v níž čím dál více lidem schází pocit přináležitosti. Tato nová Anglie je Anglií předměstí, jejichž zmatení a bezradní obyvatelé ztratili veškeré své kořeny. Thomas – jako mnoho dalších jeho současníků – zahynul roku 1917 v první světové válce v bitvě u Arrasu. Když jeho přítel Walter de la Mare psal v roce 1920 úvod k jeho posmrtným *Sebraným básním*, uvedl prostě, že „kdyby se obsah této sbírky dal vyjádřit jedním slovem, byla by tím slovem *Anglie*. Když Edward Thomas padl ve Flandrech, roztříštilo se zrcadlo Anglie; zrcadlo z tak čistého křišťálu, že jasnějšího a něžnějšího odrazu v žádné jiné básni nenajdete.“ Thomasovy básně samozřejmě neodrážejí Anglii, odrážejí pouze její část. Thomasovu Anglii, Anglii vlnících se pahorků, travnatých návsi a živých plotů, které říkal Jižní země. Když vysvětloval, co tím myslí, říkal, že to je krajina na jih od řek Temže a Severn a východně od náhorní plošiny Exmoor. Patří sem hrabství Kent, Sussex, Surrey, Hampshire, Berkshire, Wiltshire, Dorset a část Somersetu.<sup>21</sup> To je v podstatě srdce Anglie. Od té doby se toto jádro rozrostlo o některá další hrabství, například o Oxfordshire, a zasahuje na sever až po Shropshire A. E. Housmana.

V této pastorální idyle však zeje jedna velká mezera – Londýn. Podmínky v londýnských chudinských čtvrtích – slumech – nebyly o nic lepší než v ostatních městech, přistupovala však k tomu skutečnost, že Londýn byl hlavním městem impéria. Jeden zahraniční návštěvník za druhým opěvoval nádheru Londýna, ale nevěřili svým očím, když pak spatřili bídu ve slumech. Fjodor Dostojevskij odjel z Londýna se spoustou protichůdných dojmů. Byl uchvácen jeho velkolepostí, energií města, veřejnými parky, zároveň však otřesen opilectvím, prostitucí a všudypřítomnou bídou. Své dojmy zachytil pod titulem „Baal“, aby dal najevo, že zde vládne falešný bůh. Dosto-

jevskij nabyl dojmu, že „v Londýně nejsou lidé. Místo nich zde je jen ztráta citu, systematická, rezignovaná a všeobecně podporovaná.“<sup>22</sup> V sobotu večer navštěvoval taverny, kde „jsou všichni opilí, ale pijí nevesele, zasmušile a neznají míru“. „Zasmušilost Angličany nikdy neopouští,“ napsal. A jemné anglické duše s ním souhlasily. John Ruskin například psal o „odporném velkoměstě londýnském“ a William Morris nazval Londýn „ohavným“.

Souhlasilo to s tehdejšími názorem, že města odlidšťují; Londýn však byl výjimečný a zůstává takovým dodnes. Londýn je město zvláštností, dnes snad ještě více než v dobách, kdy se odtud vládlo obrovské říši. Hlavní město Británie i Anglie se stává čím dál tím víc městem, které nenáleží ani jedné této zemi, nýbrž patří světu. Londýn je centrem mezinárodních organizací, jeho nejvýznamnější činností je obchodování s penězi a tento pulz tepe, neznaje hranic. Vše ostatní pak jen naplňuje anglickou představu, že „opravdová“ Anglie je někde jinde. Když chtějí Angličané říci o Londýně něco hezkého, praví, že je „snůškou vesnic“. Tento výrok sice do jisté míry obráží jeho kouzelně chaotické uspořádání, avšak Londýňan, který je na své město skutečně hrdý, by něco takového neřekl. Je to v něčem jiném. Londýňané jsou ochotni budovat monumentální stavby, jako je například Trafalgarské náměstí, avšak nikoli celek, který by byl souvislý a v němž by se snadno žilo.

Londýn vytvořila anglická bankéřská elita, a ta nejenže se pak od něj s hrůzou odvrátila, nýbrž se začala tvářit, že s ním nemá nic společného. Lord Walsingham například v rozhovoru s H. Riderem Haggardem, autorem knihy *Doly krále Šalamouna*, prohlásil: „Když lidi odvedete z jejich přirozeného prostředí a usídlíte je ve městech, která nevznikla přirozenou cestou jako sídliště vhodná pro lidi a kde si naruší zdraví a sílu, pak je zánik celé země jen otázkou času. V této věci, podobně jako ve spoustě jiných,

se můžeme hodně poučit u starověkého Říma.“<sup>23</sup> Vzdělané vrstvy, které se nechtěly zabývat touto vykořeněnou a surovou hordou, se prostě odstěhovaly. Když Gustave Doré hledal inspiraci pro ilustrace k Dantovu Peklu, inspiroval se anglickými městy. Myšlenka, že urbanizace a průmysl ničí lidského ducha, se táhne jako červená nit anglickou literaturou doby pozdně viktoriánské a počátku 20. století. „Pochmurný, hlučný a špinavý Birmingham,“ píše Thomas de Quincey roku 1849 v *Anglickém poštovním dostavníku*.<sup>24</sup> Na každého Josepha Chamberlaina, který se pokoušel v Birminghamu rozdmýchat plamen občanské hrdosti, připadaly tisíce jiných, kterým stačilo shrábnout, co se dá, a zmizet.

Kontrastuje to opět výrazně s Francií, pro niž bylo obrovskou výhodou, že zde industrializace proběhla později než v Británii, a tak se Francouzi mohli poučit z chyb, kterých se Británie dopustila. Francouzi začali stavět města podle promyšleného plánu a jejich obyvatelé byli na tato města hrdi. Nejen to, revoluce dala městům pocit hluboké nedůvěry vůči venkovu, neboť za ní převládlo mínění, že venkov zůstává věrný monarchii. Nová republikánská Francie si sice uvědomovala své venkovské kořeny, ale rozhodla se, že z těchto dětských kalhot vyroste a že pravý Francouz bude mít kořeny ve městě. Také v Anglii existovala podobná politická dimenze: venkov byl konzervativní, zatímco radikální myšlenky vznikaly ve městech. V Manchesteru se například zrodila agitace za spravedlivější ceny obilovin, na jejímž základě vznikla důležitá Liga proti obilnému zákonu. Birmingham byl rodištěm liberálního hnutí. Labouristická strana vznikla v Bradfordu. V Manchesteru, Bradfordu či Newcastlu stačilo připnout rudou rozetu labouristické strany třeba i na osla, a mohli jste si být jisti – až na některé zámožnější enklávy – že ho zvolí poslancem.

Zajímavé na tom všem je, proč zde kromě nových politických hnutí nevznikl také nový obraz Anglie. Vždyť koneckonců většina lidí už žila v městských aglomeracích a pomocí nově vzniklé labouristické strany mohli realizovat své ambice. To, že se jim nepodařilo vytvořit alternativu k představě Anglie založené na oknech rámovaných šípkovými růžemi, na doškových střeších a na travnatých paloučcích, lze vysvětlit několika faktory. Především je to mezinárodní charakter socialismu. Nový Jeruzalém měl být místem, kde by bok po boku žili v bratrské solidaritě lidé ze všech koutů světa. Dále k tomu přispívala skutečnost, že vedení Labour Party bylo z velké části v rukou Skotů a Velšanů a že i parlamentní klub labouristů měl značný počet poslanců z keltských částí Británie, čili byl spíše britský než anglický. A třetím faktorem bylo politické rozdělení země – konzervativci ovládli bohatá venkovská hrabství, zatímco labouristé triumfovali ve městech. To vše znamená, že když se někomu začalo vést dobře, odstěhoval se do oblasti, nad níž vlál prapor konzervatismu, a tak zpečetil osudovou souvislost mezi politickou příslušností a společenskými aspiracemi. Za čtvrté je tu fakt, že spousta idealistických zakladatelů tohoto hnutí měla proti městům a průmyslu silné výhrady. A za páté, z měst utíkalo i mnoho pozdějších představitelů labouristické strany – Harold Wilson měl dům na západoanglickém souostroví Scilly, James Callaghan farmu v hrabství Surrey.

Lidé, kterým byla tato možnost úniku odepřena, čili většina voličů Labour Party, byli odsouzeni žít ve městech, narychlo pro potřeby průmyslu postavených staviteli, kterým šlo o rychlý výdělek. Rozdíl oproti dnešní situaci je pouze v tom, že mezitím mnoho průmyslových odvětví zaniklo. Socialismus ve městech proto vyčerpával většinu energie na pouhé napravování důsledků kapita-

lismu. „Socialismus plynu a vody“ čili snaha městských úřadů zajistit pro městské obyvatele vytápění, osvětlení a hygienu byl jistě šlechetný cíl. Potíž však spočívala v tom, že tak pouze vylepšovaly, co zde už existovalo, místo aby vymýšlely něco zcela nového. Totéž platí i pro mohutný poválečný program likvidace slumů, který pouze vedl k přestěhování chudiny z nevyhovujících řadových domků do věžáků, postavených rovněž za laciný peníz.

Města samozřejmě mají příznivce, kteří pokládají jejich vitalitu, pracovitost, nádraží, tramvaje i monumentální obecní stavby za něco úžasného. Ani socialisté však nebyli schopni prohlásit, že právě zde tepe srdce Anglie. Když H. V. Morton odjel do Leedsu, aby o něm pro list *Daily Herald* napsal reportáž, která byla v roce 1933 přetištěna jako pamflet labouristické strany, poznamenal chmurně: „Upřímně řečeno, celý Leeds by se měl srovnat se zemí a postavit znovu. ... To město vzniklo jako důsledek velkého komerčního rozmachu v 19. století, kdy jediným měřítkem byl zisk a vykořisťování. Je to škaredý, špinavý žok na peníze.“<sup>25</sup> A když se spisovatel D. H. Lawrence vrátil do hornické oblasti v hrabství Nottinghamshire, kde prožil dětství, napsal:

Skutečnou tragédií Anglie je podle mého názoru tragédie ošklivosti. Venkov je krásný, Anglie stvořená člověkem je odpudivá. ... Zámožné vrstvy a kapitáni průmyslu se v triumfálních dnech viktoriánské Anglie dopustili hrozného zločinu – odsoudili dělníky k ohavnosti, ohavnosti, ohavnosti, k prachmizernému, beztvaremu a ohavnému prostředí, ohavným ideálům, ohavnému náboženství, ohavné naději, ohavné lásce, ohavnému oděvu, ohavnému nábytku, ohavným domům, ohavným vztahům mezi zaměstnanci a zaměstnavateli. ... Anglická povaha neměla čas vypěstovat si skutečnou *městskou* stránku, občanskou stránku. Siena je maličká, ale je to opravdové město a její občané je milují. Nottingham je obrovské město, jeho počet obyvatel se blíží milionu, ale není to nic než beztvárá aglomerace. Siena existuje, Nottingham nikoli. Angličan je po občanské stránce neuvěřitelně nevyvinutý. Částečně je to

kvůli triku s „mým malým domkem“, částečně proto, že přistoupil na beznadějnou mizerii svého prostředí. ... Angličané jsou dnes kvůli totální industrializaci skrz naskrz městští lidé. Přesto nedokáží město vymyslet, postavit ani ve městě žít. Všechna anglická města jsou předměstská, pseudodomkářská a ani jedno nedokáže být městem skutečně městským.<sup>26</sup>

V době, kdy byla ta slova napsána, si Anglie pohrdání zasloužila – a Lawrencovy postřehy platí dodnes. Dokonce i předměstské supermarkety jsou zbudovány jako hrázďené stavby. Stačí v létě navštívit některý řemeslnický jarmark, jichž jsou desítky, aby si člověk uvědomil, jak hluboce je toto pseudodomkářství zakořeněno. Navštěvují je převážně rodiče a prarodiče, mládež tu nepotkáte – jaké překvapení! Návštěvníci v srpnovém slunci se zdvořilým zájmem sledují řemeslníky, jak pletou z proutí ploty, tkají, vyrábějí keramiku či stavějí nasucho zídky. V obřích stanech s výrobky vytahují peněženky, neboť je jakýsi atavismus nutí koupit si splachovadlo z ozdobné keramiky, dřevěnou tabulku s nápisem „Ložnice“, název domu (Trosečnickova chýše, Mlynářův odpočinek, Útulěk v ořeší) vyrobený z kovářského železa, miniaturní model kompletní vesnice s hospodou, kostelem a návsí. A dokonce, pane na nebi, obal na toaletní papír, sešitý z různobarevných kousků látky.

Čím tyto výrobky lákají? Je to jakési vnitřní přesvědčení, že nikde nekončí předměstí, v němž žijí a které se táhne přes celý jih země, ve skutečnosti jejich domovem není.

Jak tedy zapůsobil popis anglického venkova v projevu Johna Majora na lidi, kteří na venkově skutečně žijí? Jako příhodné místo, kde to zjistit, mi připadalo město Beaminster v hrabství Dorset, jehož domy a obchody z oslnivě smetanového pískovce, náměstí a úchvatná kostelní věž

se šestnácti věžičkami se od dob Thomase Hardyho téměř nezměnily. Seděl jsem na terase statku vysoko nad městem. Bylo jedno z těch kouzelných pozdních odpolední, kdy se zdá, jako by anglický venkov vydechoval po denním žáru, a kdy pole a stráně nabývají nejsytější zeleně. Na květech v zahradě předváděli svůj balet motýli a na obloze nad zahradou líně kroužilo káně. Údolí naplnil namodralý opar a věž beaminsterského kostela jím pronikala jako tužka čnicí k nebi. Pokud měl John Major na mysli konkrétní místo, muselo to dozajista být zde, v srdci imaginární Jižní země.

Se mnou sedí na terase Georgia Langtonová a s šálkem čaje v ruce pozoruje úchvatné panorama. Je to hezká, prošedivělá žena, čtyřiapadesát let, která – jak si dobře uvědomuje – může v tomto pohlednicovém koutu ideální Anglie žít jen proto, že je dobře situovaná vdova. Z pastvin za domem sem tlumeně doléhá mečení jejích ovcí, na stráni pod domem šumí v podvečerním vánku buky. Jaký je její názor na projev Johna Majora? A co si o něm myslí její sousedé?

„Bylo to k popukání. Smáli jsme se, až jsme se za břicha popadali.“

Proč?

Protože to byl obal bez obsahu. Iluze. Zdejší farmáři by bez dotací nepřežili. A víte, kdo na to přispívá, abychom přežili? Vy, daňoví poplatníci. A protože farmáři potřebují sotva polovinu dřívějších zaměstnanců, museli zemědělní dělníci pryč. Jejich domky – bez moderního příslušenství – se prodávají za stovky tisíc liber. Znamená to, že skuteční venkované si už tady nemůžou dovolit žít. Místo nich přicházejí noví lidé a hned si stěžují na bláto na ulicích, že tu nejsou chodníky, že chybí poliční osvětlení. A tak se vesnice zanedlouho přemění na předměstí. Dnes se už celá země přeměnila na jedno velké předměstí.

Většina anglických venkovanů – kdyby odpovídali poctivě – by s ní musela souhlasit. Pokud anglická krajina

ještě vůbec někde existuje, pak pouze jako scenerie. Severovýchodně od Beaminsteru, v bývalé královské oboře Cranborne Chase, se jednou skupina romantiků pokusila pod heslem „zpět k půdě“ realizovat představu Anglie jakožto snu vonícího ornici. Vše začalo v roce 1924, kdy skladatel Balfour Gardiner na procházce krajem v hrabství Dorset objevil farmu Gore, která tvořila součást dávno zpustlého velkostatku. Před první světovou válkou vykonal Gardiner – spolu s dalšími hudebníky z takzvané frankfurtské skupiny – spoustu dobrého pro anglickou hudbu. Po válce však zjistil, že zájem o romantickou hudbu téměř zmizel a její místo zaujala tvorba mnohem více strohá. Jako dobře situovaný syn londýnského obchodníka si mohl dovolit gesto, které po tomto zjištění učinil, totiž že se hudby zcela vzdal. A také si mohl dovolit koupit farmu Gore. Na ní pak spolu se svým synovcem Rolfem Gardinerem („anglickým vlastencem“, který však byl napůl rakouský Žid a napůl Skandinávec) založil romantickou venkovskou komunitu. Představoval si, že se mu podaří uvést v život nedomyšlené sny D. H. Lawrence o útěku před hrůzami industrialismu („musíme na zemi vytvořit skulinu, kterou lze projít do podsvětí, jako tomu bylo ve věštárně v Delfách“, schvaloval Lawrence v dopise Gardinerovi jeho záměr).<sup>27</sup> Zásady této prazvláštní skupiny připomínají chiliasty. Byli to zastánci biopotravin, malých komunit, samosprávy a pozitivního účinku lidových zvyků. Místní lidé nechápali, kde se v jejich sousedství náhle vzaly stanové pracovní tábory s vlajícími kříži sv. Jiří, v nichž po ránu za zpěvu anglických lidových písní vylézají zpod celt mladí lidé, zatancují si pár lidových tanců a pak se vydají do luk sázet stromky.

Z celé ideje zbyla dnes už jen skořápka. Gardiner bojoval proti zmaru venkova tím nejlepším, co měl k dispozi-

ci. Skoupil pozemky, používal průkopnické přírodní zemědělské metody, zasázel čtyři a půl milionu stromů, aby stoupla hladina spodní vody, a pokusil se vzbudit mezi místními zájem o lidovou tvorbu a moderní demokracii. Gardinerovy myšlenky byly sice v řadě případů bizarní, například o očištném vlivu lidových tanců, jeho dědictví však přetrvává v podobě Spolku pro půdu a v lesích, jež skutečně – tak, jak si to představoval – zachránily Cranborne Chase před nebezpečím, že se promění v křovina-tou, ovce oždibovanou pustinu. Anglický venkov se mu však před zkázou zachránit nepodařilo. Rolf Gardiner zaměstnával třicet místních obyvatel. Jeho syn, známý dirigent John Eliot Gardiner, stále ještě tráví na farmě Gore spoustu času, zvláště když se rodí jehňata a v době žní, nicméně zaměstnává už pouze dva lidi, z nichž jeden žije v nedalekém městě na sídlišti, protože blíž si nemůže dovolit bydlet.

Šíření nesmyslů o životě na anglickém venkově je stěžejní náplní propagandy o ideální Anglii. Jedním z těchto propagandistů je Arthur Bryant, autor vlasteneckých povídek s názvy jako například *Sága Anglie* či *Drahokam ve stříbrném moři*.<sup>28</sup> Působivost těchto mýtů je tak silná, že v únoru 1996 Rada pro ochranu anglického venkova (název byl od jejího založení před sedmdesáti lety trochu pozměněn) přesvědčila předsedy všech tří hlavních politických stran, aby podepsali dopis deníku *Times*. Tato společná výzva má svůj historický vzor – Tony Blair, John Major a Paddy Ashdown vědomě napodobili výzvu předválečných představitelů svých stran Stanleyho Baldwina, Ramsayho MacDonalda a Lloyda George, kteří se v *Time-sech* 8. května 1929 podepsali pod dopis, v němž žádali, aby byl venkov ochráněn před neplánovanou zástavbou. Dopis z roku 1996 obsahoval podobně otřepané fráze

(„jsme si zcela jisti, že případná zástavba bude uskutečněna až po důkladné úvaze a při důsledném dodržování...“ atd. atd.) a nikoho k ničemu nezavazoval. Nikdo samozřejmě nepochyboval o důležitosti této otázky – za dvanáct let od roku 1978 do roku 1990 zmizelo dvacet procent živých plotů, deset procent kamenných zídek kolem polí, deset procent rybníků a až čtrnáct procent rostlinných druhů.<sup>29</sup> A nemůže být také pochyb, že ani tento dopis ničeho nedosáhne – po výzvě z roku 1929 prudce vzrostlo tempo výstavby rodinných domků na stovkách hektarů zelených luk po celé jižní Anglii.

Dopis byl napsán strnulou rukou byrokrata a není ani důležité, co se v něm praví, jako spíše to, že všichni tři straničtí šéfové pokládali za užitečné připojit své podpisy. Je nepředstavitelné, že by se takto společně zasazovali za uchování tradiční podoby anglických měst. Avšak neochvějné přesvědčení Angličanů, že jediná „skutečná“ Anglie je Anglií zpívajících dojiček, jak ji popisoval Arthur Bryant, je nebezpečné ze tří důvodů. Za prvé vede k právě opačným výsledkům: přesvědčení, že pro Angličana je jediným „správným“ životem život v domku se zahrádkou v kraji, který se ještě neproměnil v město, by totiž dříve či později přeměnilo celou Anglii v předměstí. Za druhé by se tím nijak nezlepšily podmínky, v nichž žije většina obyvatel. A za třetí, většina obyvatel tak nezíská správnou představu, v čem vlastně spočívá podstata jejich domoviny.

To neznamená, že bychom popírali mimořádné kouzlo anglického venkova. Kdo dokáže vzdorovat magickým názvům anglických vísek? High Easter, New Delight, Kingston Bagpuize, Sleeping Green, Tiptoe, Nether Wallop, Nymphsfield, Christmas Common, Samlesbury Bottoms, Ryme Intrinseca, Wyre Piddle a tak dále (Vysoké Velikonoce, Nová rozkoš, Královské dudy, Ospalá pastva,

Na špičkách, Dolní Bouchanice, Lesopanenské pole, Vánoční náves, Samlesburské zadnice, Vnitřní rým, Čurání na drát...), celý katalog výrazů jako ze snu. Kromě toho je anglická krajina dědictvím imaginace anglických básníků a spisovatelů. Tak například pahorkatina Chilterns je Bunyanovým Lahodným pohořím, Langlandovo Pole národů leží pod Herefordshirskou vrchovinou, hrabství Dorset patří Hardymu, Sussex Kiplingovi, George Herbert záskal nárok na Wiltshire přinejmenším stejný jako Wordsworth na severoanglická jezera, Jane Austenová na hrabství Hampshire či Emily Brontëová na planiny v severoanglickém Yorkshiru.

Kouzlo anglické krajiny spočívá v drobnostech, nemá jediný rys, který by jí dopomohl k umístění v knize rekordů. Je to krajina, jejíž krásy je nutno chránit a ošetřovat. Cestička mezi poli, chaloupka na kraji vesnice, lán obilí – to vše patří ke krajině, kterou utvářely ruce mnoha generací. Její přitažlivost spočívá v pastvinách a políčkách. „Vše je střídme, promíchané, různorodé, jeden rys plynule přechází v další, říčky, planinky ... kopečky, i pohoří jsou malá ... není to vězení, není to palác, je to ale docela slušný domov,“ napsal William Morris, a spojil tak opět krajinu s jednou z nejsilnějších anglických představ.<sup>30</sup> Je to stále ještě země blízkých obzorů. To však se v jižní Anglii pomalu stává už tím *jediným*, čím se tato země vyznačuje. Na rozdíl od Francie, kde selská kultura vydržela do 20. století, zde vyhynula v podstatě ve stejné době, kdy se zemědělství dělníci dostali do závislosti na tržních zemědělských výrobcích, jako je pšenice a mléko, které začali přednostně pěstovat vlastníci půdy. Navečer se už nevraceli na své záhumenky, nýbrž do pronajatých domků, kde mohli přinejlepším chovat dvě tři slepice. Skutečný venkovský život zmizel už dávno a na jeho místo nastoupil předměstský duch, pod jehož vlivem se ocitli

nejen lidé, dojíždějící z vesnice za prací do měst, nýbrž i farmáři, kteří s nimi sousedí. Vždyť koneckonců zemědělství není také nic jiného než byznys.

Tlak na dosud nezastavěné zbytky anglického venkova je tak intenzivní právě proto, že Angličan věří, že chce-li žít správně, musí vlastnit alespoň kousek této Arkádie. Byty jsou podle této představy buď příjemná obydlí pro bohaté, kteří chtějí mít možnost přespát ve městě, nebo naopak pouhý prostor, kam se odkládá chudina – neko-nečná sídliště bez duše. Ambice bohatých a chudých se liší, jedno však mají společné: chtějí *doměk se zahradou*. Zdaleka ne každý Angličan si může dovolit žít v rodinném sídle, každý však chce být oddělen od ostatních vodním příkopem a padacím mostem. Kde jinde na světě by se mohlo vážně tvrdit, že život v bytech vede k pouličním nepokojům? Výsledný tlak na venkovskou krajinu je nejcitelnější v Thomasově Jižní zemi, respektive v tom, co z ní zbývá. Jedno z takto postižených hrabství, Buckinghamshire, zastupoval v parlamentu George Walden, ten však po jisté době usoudil, že činnost řadového poslance je pro něho ztrátou času, a tak se v roce 1997 poslaneckého mandátu vzdal. „Dejte na má slova, venkovský život *neexistuje*. Zbývá ho už tak málo, že přežívá pouze vzpomínka na venkov.“ Lidé, kteří obývají tato venkovská předměstí, dávno nejsou praví venkované a vůbec už nesympatizují s venkovskými způsoby. Dejme tomu, že místní hostinský požádá o stavební povolení, protože chce přistavět místnost, aby zkvalitnil podnikání, nebo že někdo jiný chce přestavět nepoužívané hospodářské budovy na levné byty. Obecní rady v celém hrabství uvádějí, že vzniká stejný rozpor – starousedlíci jsou pro, protože si nepřejí, aby hospoda přišla na mizinu, a chtějí levné domy, aby jejich děti a vnoučata nemusely platit vysoký nájem. Noví obyvatelé se tomu naopak zuby nehty brání,

protože chtějí, aby vesnice zůstala v takovém stavu, v jakém se do ní přistěhovali, a nechtějí, aby klesla hodnota jejich majetku. Kromě toho si s sebou přivážejí městské předsudky. Tuto změnu odrážejí i dopisy čtenářů listu *Daily Telegraph*, který v minulosti vyjadřoval názory anglických zámožných venkovských vrstev na všechno možné, nesprávnými výchovnými metodami počínaje a správnou technologií, jak vyzrát na méděnku, konče. Redaktor čtenářských dopisů David Twiston-Davies mi to vysvětlil takto: „Nejvýrazněji, skutečně prudce stoupá počet dopisů, ve kterých se čtenáři rozčilují nad krutostí honů na lišku.“

Většina Angličanů odešla z venkova, protože je vyhnalo oklešťování obecních práv a oplocování polností, aby se na nich mohly pást ovce, nebo proto, že si chtěli polepšit. Ti, kteří se vracejí, patří k privilegované menšině. Pokud chce Anglie zabránit tomu, aby se z ní stalo jedno velké předměstí, kde v nejlepším případě zůstane několik přírodních rezervací, musí se naučit žít spokojeně i ve městech. Angličané ale zřejmě nevědí, jak se chopit příležitosti, když se jim naskytne. Anglii za války postihla kalamita v podobě leteckých náletů, které řadu měst z poloviny pobořily; katastrofu nepředstavovaly ani tak domy, jež bomby zničily, jako to, co se pak v prolukách postavilo. Když už *luftwaffe* poskytla Anglii možnost města obnovit s grácií a vkusem, podařilo se pouze vytvořit horší verzi toho, co bombám padlo za oběť. V německých městech, která spojenečtí letci srovnali se zemí, se za přispění Marshallova plánu podařilo vykouzlit ze sutin zbrusu nové metropole.

S výsledkem poválečného stavebního úsilí v Anglii ostře kontrastuje například holandský projekt výstavby dvaceti osmi tisíc příbytků na nově odvodněných pozemcích v okolí Amsterodamu. Hlavním architektem nejam-bicióznějšího projektu tohoto druhu od 17. století je Ru-

wan Alivuhare, napůl Angličan a napůl Srflančan, který architekturu vystudoval na univerzitě v Leedsu. Proč tedy odešel z Anglie?

Amsterdam jsem si zamiloval a už mě přestalo bavit, že po mně v Leedsu přinejmenším čtyřikrát za den někdo plivl. ... V Anglii bych nikdy nemohl dělat to, co dělám zde. Prostě to tam nejde. Tady nám říkají Steden Bouwers – stavitelé měst, lidé, kteří vytvářejí městskou krajinu. Ti v Anglii neexistují – všimnu si toho pokaždé, když se vracím domů do Londýna.<sup>31</sup>

Navštívíte-li centrum libovolného anglického města, zjistíte, že má pravdu – a že navíc byla rekonstrukce anglických měst svěřena do rukou hloupých, krátkozrakých a někdy i zkorumpovaných městských radních, kteří se spojili s architekty třetí třídy a se staviteli, kterým šlo jen o to, aby se co nejvíce obohatili. Pokud by někdo vyžadoval konkrétní svědectví o tom, jak Angličané životem ve městech pohrdají, tady je má přímo před očima.

Čímž se dostáváme k třetímu a zároveň nejškodlivějšímu důsledku přesvědčení, že tu jediné pravou Anglii nalezneme v bohatých anglických venkovských hrabstvích. To by totiž znamenalo, že většina obyvatel země do pravé Anglie nepatří. Země, v níž žijí, je zemí asfaltu, automobilů a betonu, občas proloženého parkem. V nejlepším případě si mohou myslet, že k zemi teplého piva a starých panen ujíždějících na kolech do kostela mají alespoň emocionální vztah, ale platí za to vysokou cenu. Musí mít pocit, že takováto „Anglie“ skončila už před mnoha lety a že tam tak jako tak nikdy nepatřili.

List *The Times* čas od času uveřejní dopis, v němž se připomíná, že Anglie (na rozdíl od Británie) nemá národní hymnu a že by bylo záhodno, aby nějakou měla. Existují čtyři písně, jež je každý Angličan jakž takž scho-

pen zazpívat. Tři jsou politické – britská hymna, což je ale zpívaný slib oddanosti monarchovi, „Rule Britannia“ je zase zastaralý chorál o růstu imperiální moci a „Země naděje a slávy“ je dalším prohlášením z dob vrcholného impéria, že Británie je Bohem pověřena, aby vládla světu. Zato čtvrtá, Blakeův „Jeruzalém“, je mimořádná skladba.

Blake byl nadšený stoupenec Emanuela Swedenborga, jehož bizarní věštby byly roku 1778 přeloženy do angličtiny. Z šedesáti podpisů pod rezolucí, kterou byla v Londýně ustavena swedenborgská církev, aby propagovala tuto potrhlou teologii, byl Blakeův podpis na třináctém místě a podpis jeho ženy na čtrnáctém. Ta si později postěžovala: „Pana Blakea skoro nevidím. Je teď stále v ráji.“ Swedenborg svým anglickým učedníkům sdělil, že když navštívil duchovní svět, překvapilo ho, že je z fyzického hlediska uspořádán podobně jako svět vezdejší. Domy andělů prý jsou postaveny „jeden vedle druhého, podobně jako naše města, ulice, uličky a náměstí. Poštěstilo se mi projít se těmito ulicemi, důkladně si všechno prohlédnout, zajít si k nim domů – byl jsem při tom naprosto při smyslech.“<sup>32</sup> V tomto idealizovaném zahradním městě se Swedenborg dověděl, že poslední soud se už konal, a to v roce 1775, a že každá pozemská společnost je vlastně nebe v malém. A pro Angličany bylo vyhrazeno jedno exkluzivní nebe, kam nikdo jiný nesmí.

Excentrický génius Swedenborgova učedníka Blakea mohl skutečně asi vzniknout jen v ostrovanské kultuře. Jeho nejznámější dílo je velmi krátké (pouhých šestnáct veršů) a začíná otázkou:

Nekráčely po zelených pahorcích Anglie  
v dobách dávných ony nohy snad?  
Nebyl snad beránek boží  
na anglických pastvinách svěžích spatřen?



Je to narážka na legendu, pro niž samozřejmě neexistuje jediný důkaz, totiž že Ježíš v mládí zavítal do Anglie. Roku 1916, v době, kdy země potřebovala co nejvíce morální podpory, byla báseň zhudebněna a postupně se z ní stala nejznámější anglická píseň, která se zpívá ve školách, na svatbách, na pohřbech, v ženských spolcích. A přiživuje tytéž protiměstské předsudky, o kterých jsem právě hovořil. V druhé sloce se Blake táže:

Nebyl zde postaven Jeruzalém  
mezi satanskými mlýny temnými?

Otázka navozuje možnost jakési národní spásy. Přitom rozpor mezi zelenou, krásnou krajinou a satanskými továrnami šíří tutéž ohranou propagandu. Je to pouze mystičtější verze anglického rčení že „v zahradě máte blíž k Bohu“.

Ty Angličany, kteří se rozhodli žít ve městech, přivádí tento postoj k nepřičetnosti. Patří mezi ně i někteří duchovní. „Je to hrozně nebezpečné. Utvrzuje to v lidech přesvědčení, že Bůh nechce mít s odporným městským prostředím nic společného,“ odpověděl kanovník Donald Gray, když jsem se ho zeptal, zda by tato píseň byla vhodná jako anglická národní hymna. Kanovník Gray je člověk, který dává přednost městským chodníkům před polními cestičkami a odmítání města nechápe a deprimuje ho to. „My jako národ prostě život ve městech vůbec neuznáváme. Představujeme si, že města jsou tady od toho, abychom z jejich průmyslu a obchodu získali co největší jmění a mohli se pak věnovat rozkoším života na venkově.“

Nedá se přitom ani tvrdit, že z anglických měst nevzešlo nic hodného následování. Je tu přece tradice „music hallů“ čili anglických kabaretů, kde kralovali George Formby a Gracie Fieldsová, jsou tu Beatles a generace je-

jich napodobitelů, jsou tu fotbalové stadiony, kde zářili Stanley Matthews či Paul Gascoigne... Ano, i ve městech se rodí skuteční hrdinové (a za pozornost stojí, že ani jeden z uvedených nepochází z Jižní země). Vzhledem ke svému rodišti i proto, že jakmile pronesli jediné slovo, odhalili svůj zeměpisný i společenský původ, se stali hrdiny dělnické třídy a zůstali jimi i poté, co pohádkově zbohatli. Angličané však jsou jediným západoevropským národem, jehož společenská a intelektuální elita nevytvořila ideál městského člověka. Jistě, autoři jako Martin Amis, Peter Ackroyd či Julian Barnes se zabývají městskými náměty, nejvíce se však prodávají historické romance. Vyšší vrstvy sice přišly o veškerou politickou moc, nicméně se jim stále daří diktovat, oč by měli usilovat lidé, kteří se chtějí vyšvihnout výš. A tak když úspěšný podnikatel vydělá prvních deset milionů, začne listovat stránkami týdeníku zámožných venkovanů *Country Life* a hledat venkovské sídlo. Na této touze není nic zásadně špatného a dalo by se dokonce tvrdit, že touha společensky ambiciózních Angličanů vlastnit sídlo na venkově je jednou z posledních nadějí venkova na záchranu před zpusťením. Jenže v dnešní době už takováto obrana nestačí. Projev Johna Majora byl mnohem obratnější, než se připouští, ale propast mezi Anglií ideální a skutečnou už nelze prohlubovat, neboť idealizovaná Anglie se odcizila životu většiny obyvatel.

Nastal tedy čas, abychom se pokusili odpovědět na otázku, kde se vlastně vzala tato „tradiční“ představa ideálního Angličana a ideální Angličanky.